

12:810

LEGJOBB

KÖNYVEK

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZ

Országos Széchenyi Könyvtár

LEGJOBB
KÖNYVEK

137.

325
Dosztojevszkij M. Tivadar

Az ördögösök

Budapest

Légrády Testvérek

III. kötet.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

AZ ÖRDÖNGŐSÖK

REGÉNY

IRTA

DOSZTOJEVSZKIJ M. TIVADAR

HARMADIK KÖTET.

BUDAPEST
LÉGRÁDY TESTVÉREK KIADÁSA

Nyomatott Légrády Testvéreknél.

~~l. 29-9
557 P.~~

OSZK

12. 8 10/137
~~94077~~

M. N. MŰZÉUM KÖNYVTÁRA
Nyomt. Növedéknapló.
1909 .év. 230 .sz.

IV. FEJEZET.

Várakozó helyzet.

I.

A párbajnak hirtelen elterjedt a híre a társaságban s az volt benne a legkülönösebb, hogy kivétel nélkül mindenki a Vszevolodovics Miklós pártjára állt. Volt ellenségei közül sokan barátjául szegődtek. A közvélemény ilyen váratlan megváltozásának legfőbb oka egy nyilvános, találó megjegyzés volt, amelyet egy idáig még nem nyilatkozott személy tett, s amely azonnal rendkívüli hatással volt a túlnyomó többségre. Történt pedig ez a következőképen: épen a párbaj után következő nap, a mi kormányzóságunk nemességi marsalljának a feleségénél, ennek a nevehapja alkalmából összegyűlt az egész város. Jelen volt, — helyesebben mondva: elől járt Mihajlovna Júlia is, aki magával hozta Nikolajevna Lizavetát; ez az ő ragyogó szépségében különösen jó kedvű volt, amit a hölgyek rögtön gyanúsaknak ítéltek. Mellékesen megjegyezve: a Nikolajevics Mórival való eljegyzése már minden kétségen felül állt. Egy öreg, de előkelő generális tréfás kérdésére azon az estén maga Nikolajevna Lizaveta jelentette ki, hogy ő menyasszony. S még sem akadt egy sem a mi höl-

gyeink között, aki az eljegyzést elhitte volna! Mindnyájan makacsul gyanakodtak valami regényre, valami végzetes családi titokra, amely állítólag Svájcban játszódott volna le, még pedig a Mihajlovna Júlia közreműködésével. Mihelyt ez megjelent, mindenki különös, várakozó nézéssel fordult feléje. Megjegyzendő, hogy a párbaj-esetről, mint nemrég történt dologról, még igen óvatosan, halkán beszéltek. E mellett még a hatóság intézkedéséről mit sem tudtak.

Hogy az ellenfeleket háborgatták volna, arról senki sem tudott. Azt például mindenki tudta, hogy Pavlovics Artemij korán reggel minden akadály nélkül haza mehetett Duhovóba. Eközben persze mindenki égett a vágytól, hogy valaki fenszóval megemlítsé az esetet s ezzel szabad folyást engedjen az általános türelmetlenségnek. És épen a fent említett generálistól várták ezt, mely várakozásukban nem is csalatkoztak.

Ez a generális, a mi klubunk egyik legtekintélyesebb tagja, nem valami gazdag földbirtokos, de igen eredeti gondolkozású ember volt, aki régi divat szerint mindig a kisasszonyok körül sürgött-forgott, nagyon szeretett az összejöveteleken nagy hangon, tábournoki nyomatékossággal beszélni, kivált olyan dolgokról, amelyekről mások még csak suttni mertek. Ebben állt az ő speciálitása a mi társaságunkban. Felszólalásaiban meghúzogatta és édeskésen ejtette ki a szavakat, mely szokását bizonyosan a külföldön utazott oroszoktól kölcsönözte, vagy pedig azon régi gazdag földesuraktól, akik a jobbágysági reform után a legtöbbet vesztek. Trofimovics István még azt is megjegyezte egyszer, hogy a földesúr, mentől többet veszett, mentől jobban elszegényedett, annál édeskésebben beszélt, annál job-

ban selypített, de maga-magán ezt nem vette észre.

A generális, mint kompetens ember szólalt fel. Azon kívül, hogy ő Pavlovics Artemijjal valami távoli rokonságban volt, — habár azzal nem volt jó viszonyban, sőt perben is állt, — neki magának is volt két párbaja, sőt ezek egyikéért közkatonává degradálták és a Kaukázusba internálták. Megemlékezett Petróvna Borbáláról, aki a „betegsége“ után már kezdett kijárni, — különben nem is épen arról magáról, hanem inkább annak a pompás szürke négyesfogatáról, amely a Sztavroginék meneséből került ki. A generális felemlítette, hogy látta ma a „fiatal Sztavrogint“ lóháton . . . Erre mindnyájan elhallgattak. A generális csettentett az ajakával, aztán az ajándékba kapott arany burnót-szelencéjét az ujjai közt forgatva, így szólt:

— Sajnálom, hogy ezelőtt pár évvel nem voltam itt . . . vagyis, hogy Karlsbadban voltam . . . Hm! Nagyon érdekel engem ez a fiatal ember, akiről akkoriban oly sokat hallottam. Hm! De igaz volna az, hogy elmebajos? Ezt is beszélték akkor. Most aztán azt hallom, hogy itt valami diák többek jelenlétében vérig megsértette s ő az elől az asztal alá bujt; tegnap meg azt hallom Viszockij Istvántól, hogy párbajt vívott azzal a . . . Gaganovval. És csupa udvariasságból oda tartotta a homlokát annak a dühöngőnek csak azért, hogy szabaduljon már egyszer tőle. Hm! Ez a gárdisták szokása volt a huszas években. Megfordul az itt valahol társaságban?

A generális, mintha feleletet várt volna, elhallgatott. Meg volt nyitva szabad folyása a türelmetlenségnek.

— A dolog nagyon egyszerű, — szólalt meg Mihajlovna Mária, akit felboszantott az,

hogy egyszerre, mintegy kommandó-szóra mindenki ő rá nézett. — Mi csodálni való van azon, hogy Sztavrogin megverekedett Gaganovval, a diáknak pedig nem felelt meg? Hiszen csak nem híhatta ki a volt jobbágyát?

Jelentős szavak! Egyszerű és világos gondolat, amely azonban eddig senkinek eszébe nem jutott. E szavaknak nem közönséges következményei voltak. Minden skandalózus szószátyárkodás, minden aprólékos anekdotizálás háttérbe szorult; egészen új felfogás jutott előtérbe. Új személy jelent meg, amelyben mindnyájan csalódtak, személy, akinek csaknem ideálisan szigorú nézetei voltak. Ez a személy: akit halálosan megsértett egy diák, vagyis egy már tanult és többé nem jobbágyember, s aki ezt a sértést megveti, mert a megsértője neki egy volt jobbágya! A társaság zúg, szószátyárkodik; a könnyelmű társaság lenézi az arculütött embert; ő azonban lenézi a társaság vélekedését, mint amely társaság nem emelkedett fel a helyzet magaslatára.

— Mi meg itt ülünk önnel, Alekszandrovics Iván, és a helyes felfogásról okoskodunk, — jegyzi meg nemes beismeréssel egy klubbeli öregecske a másiknak.

— Ugy van, Mihajlovics Péter, úgy van, — hagyja helyben örömmel a másik; — hát így ítélkezzünk mink a fiatalok dolgában!

— Nem a fiatalságról van szó, — jegyzi meg egy harmadik, — itt egy csillaggal van dolgunk, nem pedig egyszerűen egy fiatal emberrel; így kell ezt az esetet felfogni.

— És ilyenre van nekünk szükségünk; máris kevés a jóra való emberünk.

Az volt pedig ebben a fődolog, hogy az „új ember“, azonkívül, hogy „kétségtelenül nemes“ ember, egyszersmind a kormányzóság egyik leggazdagabb földesura is volt, követke-

zéseképen okvetlenül sokat lehetett tőle várni. A földesurak hangulatáról különben már futólag előbb is megemlékeztem.

Már túlságosan is nekimelegedtek:

— Nemcsak, hogy ki nem hitta a diákot, hanem még a kezét is visszarántotta tőle: ezt ne feledje ám, méltóságos uram, — mondotta az egyik.

— És nem idéztette az új divatú bíróság*) elé sem, — tette hozzá a másik.

— Ellenére annak, hogy az új bíróság az ő *nemesi személyének* a megsértésért ötven rubelt ítélt volna meg neki, hehehe!

— No az új bíróságok titkairól tudnék én valamit mondani, — jött oda magából kikelve egy harmadik: — ha valaki lopott vagy csalt és tetten kaptott, az csak siessen rögtön haza s ölje meg az anyját. Rögtön felmentik minden vád alól s a hölgyek batiszt-zsebkendőiket fogják feléje lengetni: ez szent igaz!

— Ugyvan! igaz!

Anekdoták is voltak. Beszéltek Vszevolodovics Miklósnak K. gróffal való összeköttetéséről. K. grófnak a legutóbbi reformra vonatkozó szigorú nézetei ismeretesek voltak. Hasonlóképen ismeretes volt az ő jelentékeny köz-tevékenysége is, amely az utóbbi időben kissé megcsappant. S íme, most egyszerre köz-tudomásra jutott, hogy Vszevolodovics Miklós el van jegyezve K. gróf egyik leányával, ám-bár e hírnek semmi biztos alapja nem volt. Ami pedig az állítólagos svájci kalandokat és Nikolajevna Lizavetát illeti, hát arról már a dámák sem beszéltek. Itt megjegyezzük, hogy Drozdovék végre az eddig elmulasztott látoga-

*) Az esküdtbíróságokra céloz, amelyek az oroszoknál sokkal korábban rendszeresítették, mint nálunk.

tásokat mind megtették. Már Nikolajevna Lizavetát is csak „közönséges“ leánykának kezdték tartani, aki csak „híreskedik“ az ő idegességével. Elájulását, amely a Vszevolodovics Miklós megérkezésekor vett rajta erőt, egyszerűen azzal magyarázták, hogy nagyon megijedt a diák képtelen fellépésétől. Sőt az esetnek igyekeztek igen prózai szint adni, holott addig valami fantasztikus jelentőséget tulajdonítottak annak. Arról a „valami“ sánta nőről meg egészen meg is feledkeztek: szégyennek tartották még csak szóba is hozni. „Meg aztán, ha száz sántáról volna is szó: ugyan, ki nem volt fiatal!“ Kiemelték Vszevolodovics Miklós-nak az anyja iránt tanusított tiszteletét, felruházták különféle erényekkel, magasztalták a tanultságát, amelyet négy év alatt a német egyetemeken szerzett. A Pavlovics Artemij eljárását végkép tapintatlannak ítélték: „suba a subához simuljon“; azt meg általában elismerték, hogy Mihajlovna Júliának nagy ítélőképessége van.

Igy aztán, mikor végre Vszevolodovics Miklós is megjelent, mindenki a legbávbabb komolysággal fogadta őt, minden rászégezett szemben a legtürelmetlenebb várakozás volt olvasható. Vszevolodovics Miklós mindjárt szigorú hallgatagságba zárkózott, amivel persze még jobban megerősítette a felőle mondottakat, mint hogyha egy szekérkasra valót összebe-szélt volna. Egy szóval: minden sikerült neki s ő divatba jött. A kormányzósági társaságban pedig, aki egyszer megjelent, az többé el nem bujhatott. S Vszevolodovics Miklós újra úgy teljesítette a kormányzósági lakos kötelességeit, mint azelőtt. Vidámnak azonban nem tartották: „sokon átment ember; nem olyan, mint más; van annak miről gondolkoznia.“ Még azt a büszkeségét és megközelíthetetlen voltát is

tetszéssel fogadták most, amelyet ezelőtt négy évvel annyira ki nem állhattak.

Legnagyobb volt a Petrovna Borbála diadala. Nem mondhatnám, hogy valami nagyon búsult volna a Nikolajevna Lizavetához fűzött ábrándok megszűnésén. Ebben persze a családi büszkeség is segített neki. A legkülönösebb volt, hogy Petrovna Borbála is a legnagyobb mértékben hitte, hogy Nicols-nak „választottja“ van K. gróféknál, de még különösebb, hogy ő is csak úgy, mint mindenki, hallomás után hitte ezt, Vszevolodovics Miklóst egyenesen megkérdezni nem merte. Kétszer-háromszor azonban mégis csak megjegyezte a fiának, de vidám enyeggéssel, hogy az nem őszinte ő vele; Vszevolodovics Miklós elmosolyodott és tovább hallgatott. A hallgatása pedig beleegyezésnek vétetett. De azért Petrovna Borbála eszéből soha ki nem ment a sánta lábú. A sántára való gondolása pedig úgy megfeküdte a szívét, mint valami nehéz kő, találgatásokkal és látományokkal gyötörte őt, de egyidejűleg a K. gróf leánya iránt táplált reménykedéseivel. Magától értetődik, hogy a társaságban Petrovna Borbála iránt megint rendkívüli előzékenységgel és tisztelettel viseltettek, de ő ezt nem igen vette igénybe és nagyon ritkán tett látogatásokat.

Hanem a kormányzónénál ünnepies vizitet csapott. Természetes, hogy senki sem volt annyira megkapatva és elragadtatva a Mihajlovna Júlia azon emlékezetes szavaitól, amelyeket az a nemességi marsallné estélyén mondott, mint ő; sok szomorúságot oszlattak el azok a szavak és sokat megmagyaráztak abból, ami Petrovna Borbálát ama bizonyos, szerencsétlen vasárnapon érte. „Én nem értettem eddig ezt a hölgyet!“ vallotta be és egyenesen, az ő megszokott hirtelenségével, kijelentette

Mihajlovna Júliának, hogy a *háláját leróni* jött hozzá. Mihajlovna Júliának ez hízelgett, de azért méltóságosan viselte magát. Már ebben az időben kezdte érezni az értékét, sőt talán a kelleténél is jobban. Beszélgetés közben például kijelentette, hogy ő soha semmit sem hallott a Trofimovics István tudós voltáról és tevékenységéről.

— Én persze mindig szívesen látom a fiatal Verhovenszkijt; kissé meggondolatlan, de hiszen még fiatal. Egyébként szolid, tanult ember. Egy szóval nem valami elmaradt, volt kritikus.

Petrovna Borbála sietett megjegyezni, hogy Trofimovics István kritikus soha sem volt, hanem ellenkezőleg egész életét az ő házánál élte le. Nevezetes ember pedig a pályája kezdetén elért sikereinél fogva, amelyek „az egész világon ismeretesek“, ujabban pedig a spanyol történet terén kifejtett munkássága révén, azonkívül írni akar a német egyetemekről és — amint látszik — a drezdai madonnáról is. Egy szóval Mihajlovna Júlia ellen ugyancsak megvédte Trofimovics Istvánt.

— A drezdai madonnáról! Már hogy a sixtíniről? Chère Petrovna Borbála, én két óra hosszat ültem azon kép előtt és egészen kiabándultam belőle. Nem értettem belőle semmit és — nagyon csodálkoztam. Karmazinov is azt mondja, hogy nehéz megérteni. Mai napság már senki sem tart róla sokat, sem az oroszok, sem az angolok. Az egészzet csak a régi emberek fujták fel annyira.

— Hát ebben is új divat van?

— Én szerintem a mi fiatalságunkat sem kell elhanyagolni. Azt kiabálják róluk, hogy kommunisták; én meg azt mondom, hogy ki-mélni kell őket és megbecsülni. Én most mindent olvasok, kommunisztikus dolgokat és ter-

mészettudományi munkákat csak úgy, mint hírlapokat, járatok mindent, mert végre is tudnunk kell, hogy hol élünk és kivel van dolgunk. Nem élheti le az ember az egész életét a saját fantáziája szerint. Én számot vetettem magammal és feladatomból tüzettem ki a fiatal-ság pártfogását, hogy ezzel visszatartsuk a szélsőségektől. Hígyje el, Petrovna Borbála, hogy csak mink, a társaság, vagyunk képesek őket jótékony befolyásunkkal és főképen szíves bánásunkkal az örvénytől visszatartani, amelybe őket az öregek türelmetlensége kergeti. Különben pedig örülök annak, amit kegyedtől Trofimovics Istvánról megtudtam. Erről jut eszembe, hogy mi hasznát vehetnők neki az irodalmi előadásainkon. Mert én egy egész napra terjedő mulatságot tervezek a kormányzóságunkból való szegény nevelők felsegülésére. Ezek egész Oroszországban el vannak szórva; csak a mi kerületünkben van hat; ezeken kívül van két telegrafista, kettő akadémián tanul, mások szeretnének tanulni, de nincs rá módjuk. Szörnyű sorsa van az orosz nőnek, Petrovna Borbála! Ebből most egyetemi kérdést csinálnak s már tanácskozott is benne az állam-tanács. A mi furcsa Oroszországunkban minden lehetséges. Ugyanazért megint csak azt mondom, hogy ebben is csak kímélettel és az egész társadalom közvetlen, meleg részvételével vezethetjük igaz útjára ezt a nagyjelentőségű kérdést. Oh istenem, hiszen oly kevés nálunk a kiválóság! Van, van, de oly szétszórtan! Fogjunk hát össze és erősek leszünk. Egy szóval lesz nálam előbb irodalmi matiné, aztán rövid reggeli, arra szünet, este pedig bál. Az esteli mulatságot élőképekkel akartuk kezdeni, de az sokba kerül, ugyanazért a közönség számára lesz egy vagy két négyes álarchan és karakterisztikus kosztümök-

ben, amelyek bizonyos irodalmi irányzatokat fognak jelképezni. Ez a tréfás ötlet a Karmazinové; ő sokat segít nekem. Fel fogja itt olvasni legujabb, még egészen ismeretlen munkáját. Leteszi a tollat és többé nem fog írni; ez az utolsó műve, egyúttal búcsúzás a közönségtől. Remek kis dolog, a címe: „Merci!“ A cím franciául van, de ő ezt mulatságosabbnak, finomabbnak tartja. Én is, sőt én tanácsoltam neki. Azt hiszem: Trofimovics István is felolvashatna valamit, de mentől rövidebben és lehetőleg ne valami mély tudományú dolgot. Azt hiszem: Sztepanovics Péter s még nem tudom én ki, szintén afélet olvasnak fel. Sztepanovics Péter majd elfut kegyetekhez és tudatni fogja a programmot; vagy még jobb lesz, ha megengedi, hogy én magam vigyem el.

— Engedje meg, hogy én is aláíratkozzam a kegyed ívéen. Majd közlöm a dolgot Trofimovics Istvánnal és magam fogom őt felkérni.

Petrovna Borbála végkép elbájoltan tért haza; egészen a Mihajlovna Júlia pártjára állt, sőt valamiért egészen megharagudott Trofimovics Istvánra; pedig az, az istenadta, semmiről sem tudott magános otthon-ültében.

— Egészen szerelmes vagyok abba az asszonyba — lelkendezett Petrovna Borbála, — nem is tudom: hogyan csalódhattam anynyira benne — mondotta Vszevolodovics Miklósnak s az este felé átjött Sztepanovics Péternek.

— Hanem azért az öreggel kegyednek mégis ki kell békülnie — mondta Sztepanovics Péter — egész kétségbe van esvé. Hiszen mint ha csak a konyhára küldte volna ki őt. Tegnap találkozott a kegyed hintójával, ő köszönt, kegyed pedig elfordult. Tetszik tudni: majd

előtérbe hozzuk az öreget; nekem van vele némi célom s ő még hasznavehető lehet.

— Oh, olvasni ő szívesen fog!

— Nem csak arról beszélek. Magam is be akartam ma hozzá fordulni. E szerint hát tudathatom vele?

— Ha akarja. Különben nem tudom: hogy szándékozik ön eljárni — szólt Petrovna Borbála — én magam akartam vele beszélni s erre napot és órát kitűzni. És e szavai után erősen elkomolyodott.

— No, napot kitűzni nem érdemes. Egyszerűen értesitem őt.

— Jól van, értesitse. Különben tudassa vele, hogy okvetetlenül kitűzök neki egy napot. Ezt okvetetlenül mondja meg neki.

Sztepanovics Péter mosolyogva szaladt el. Általában ebben az időben nagyon boszus volt s rendkívül szeszélyesen bánt csaknem mindenkivel. Különös, hogy mindenki elnéző volt iránta. Megjegyzendő, hogy rendkívül haragudott a Vszevolodovics Miklós párbajára. Egészen meg volt lepelve; csaknem elzöldült, mikor azt neki elbeszélték. Talán a hiúságát sértette az, hogy ő csak másnap hallott róla, mikor már mindenki beszélt.

— Hiszen önnek nem volt joga verekedni — sugta Sztavroginnak, amint őt nap múltán találkoztak a klubban. Érdekes, hogy ez őt nap alatt sehol sem találkoztak, ámbár Petrovna Borbálához csaknem mindennap beszaladt Sztepanovics Péter.

Vszevolodovics Miklós szórakozottan, szótlanul nézett rá, mintha nem értené, hogy miről van szó és elment mellette anélkül, hogy megállt volna. Bement a klub ebédlőjébe.

— Ön Satovnál is volt . . . ön ki akarja publikálni Timofejevna Máriát — futott utá-

na Sztepanovics Péter, mintegy szórakozásból megfogva a vállát.

Vszevolodovics Miklós azonnal lerázta magáról az alkalmatlankodó kezét s gyorsan megfordulva, fenyegetően huzta össze a szemöldökét. Sztepanovics Péter különös, hosszú mosolylyal nézett rá. Mindez egy pillanatig tartott.

Vszevolodovics Miklós tovább ment.

II.

Sztepanovics Péter Petrovna Borbálától egyenesen az öregéhez szaladt; azért sietett annyira, hogy megboszulja magát egy korábbi sértésért, amelyről eddig én nem tudtam. Arról van szó, hogy utolsó találkozásunkkor, pontosan mondva a múlt hét csütörtökén, Trofimovics István, aki különben maga kezdte a veszekedést, azzal vetett véget a dolognak, hogy a fiát, Sztepanovics Pétert, bottal kergette ki. Ezt ő akkor én előttem eltitkolta; most azonban, mihelyt Sztepanovics Péter beszaladt az ő örökös gúnyos és lenéző mosolyával, kellemetlenül kíváncsi és minden zugot átkutató tekintetével, Trofimovics István azonnal jelt adott nekem, hogy el ne menjek. Ilyen módon derült ki előttem az ő jelenlegi egymáshoz való viszonyuk, mert ezuttal végighallgattam a beszédjüket.

Trofimovics István egy kereveten féloldalra dülve ült. Ama bizonyos csütörtök óta megfogyott és megsárgult. Sztepanovics Péter a legbizalmasabban ült le mellé, feszélytelenül maga alá szedte a lábait és sokkal nagyobb helyet foglalt el a kereveten, mint amennyit az apja iránt való tisztelet megengedett volna. Trofimovics István szótlanul és méltóságosan huzódott odább.

Az asztalon egy nyitott könyv feküdt: a

„Mit tegyünk“*) című regény. Fájdalom, rá kell vallanom a mi barátunkra egy kishitűséget: az az ábránd, hogy neki ki kell bujni az elvonultságból s meg kell vivni a döntő csatát, egyre jobban tért foglalt a képzelődésében. Sejtettem, hogy ő ezt a regényt egyedül csak azért tanulmányozta, hogy az „orditozókkal“ való kikerülhetetlen összeütközésében előre tudhassa azok fogásait, argumentumait épen az ő „katekizmusokból“ s ilyen módon diadalmasan leverhesse azokat *ő előtte*. Hajh, mennyire gyötörte őt ez a könyv! Sokszor kétségbeesetten dobta el, fölugrott a helyéről s csaknem magából kikelve járt alá s föl:

— Megengedem, hogy a szerző alap-
eszméje helyes — mondotta nekem lázasan —
de annál szörnyűbb! Hiszen ez a mi eszménk
is, a miénk; mi ültettük azt el, mi neveltük,
készítettük elő — de mit is mondhatnának ők
valami újat mi utánunk? De mennyire félre-
csavartak, eltorzítottak mindent! — kiáltott
föl, ujjával a könyvet bökdösve. — Hát ilyen
következtetésekre törekedtünk mi? Ki ismeri
föl itt az alapvető eszmét?

— Haladásra adtad magad? — nevetett
Sztepanovics Péter, fölvéve a könyvet az asz-
talról és elolvassa annak a címét. — Ideje is
már! Ennél én még különbet is hozhatok ne-
ked, ha akarod.

Trofimovics István megint, még pedig
méltóságosan hallgatott. Én egy diván szög-
lében ültem.

Sztepanovics Péter gyorsan előadta jö-
vetele célját. Trofimovics István persze rend-

*) Osernisevskij híres forradalmi regényé-
nek a címe; a regényt magyarra fordította Sas-
vári Ármán.

kivül meg volt lépelve s különös, méltatlankodással vegyes ijedelemmel figyelt.

— S az a Mihajlovna Julia még arra számít, hogy én elmegyek ő hozzá felolvasni?

— A dolog úgy áll, hogy ő neked nincs valami nagy szükségük te rád. Ellenkezőleg: mindez csak azért történik, hogy neked szíveséget tegyenek s ez úton Petrovna Borbálának hizelegjenek. Magától értetődik, hogy le ne merj mondani a fölolvasásról. Különben azt hiszem, hogy magad is nagyon szeretnél szerepelni — nevetett megint; — nektek, valamennyi öregecskének, roppant nagy az ambiciótok. Csak arra figyelmeztetek, hogy nagyon unalmas ne légy. Miről akarsz? talán a spanyol történelemből? Mutasd meg nekem vagy három nappal előbb, mert még valami hosszú dologgal állnál elő.

A csipkedéseknek ilyen szapora hangon előadott és nagyon is leplezetlen nyersége szemmel láthatóan szándékos volt. Olyan színe volt az esetnek, mintha Trofimovics Istvánnal más, finomabb hangon nem lehetett volna beszélni. Trofimovics István tovább is úgy tett, mintha nem venné észre a sértéseket. De a mondottak egyre megrázóbb hatással voltak rá.

— És ezt ő maga, *maga* izenteti nekem . . . ön által? — kérdezte sápadozva.

— Ő neked voltaképen napot és helyet akar kitüzni kölcsönös fölvilágosítások végett; ezek a ti szentimentáliskodástok maradékai. Te husz évig kacérkodtál ő vele és a legnevetésesebb dolgokra szoktattad őt. De ne félj, most már egészen másképen lesz; ő maga mondja minden pillanatban, hogy ő csak most kezd „látni“. Nyíltan megmondtam neki, hogy a ti barátságotok nem egyéb, mint a moslékótok kölcsönös kiöntözése. Piha! milyen lakáj-szerű hivatásod volt neked az egész idő alatt!

— Nekem volt lakájszerü hivatásom?
— fakadt ki végre Trofimovics István.

— Még rosszabb; élösködő voltál, vagyis önkéntes lakáj. Restek vagyunk dolgozni, de a pénzcskét nagyon szeretjük. Ezt most már ő is jól látja; legalább szörnyü dolgokat beszél rólad. No, pajtás, volt mit nevetnem a hozzáírt leveleiden! Szégyenletes, utálatos dolog! Hiszen ti egészen romlottak vagytok! Az alamizsnában mindig van valami erkölcszénység — erre élő példa vagy te.

— Megmutatta neked az én leveleimet?

— Mind. Hanem persze ki bírná azokat végigolvasni? Tyüh! mennyi papiroost telefirkáltál! azt hiszem két ezernél több leveled van ott . . . S tudod-e, öreg, hogy az én véleményem szerint volt egy pillanat, mikor ő kész lett volna hozzád férjhezmenni? Nagyon ostobán viselted magad. Persze én a te nézőpontodból beszélek, de persze még akkor is okosabban állt a dolgod, mint most, mikor a „mások büneért“ csaknem megházásítottak, csupa tréfából, mint valami bolondot és persze — pénzért.

— Pénzért! Ő mondta, hogy pénzért, ő?
— jaidult föl fájdalmasan Trofimovics István.

— Hát ki? De én védelmedre keltem. Hiszen ez a te igazolásodnak egyetlen útja. Ő megértette, hogy neked pénz kell, mint mindenkinek s hogy neked e nézőpontból tekintve igazad van. A kétszerkettőnél világosabban bebizonyítottam neki, hogy ti egymás kölcsönös hasznára voltatok: ő kapitalistáskodott, te meg mint udvari bolond szentimentáliskodtál mellette. Egyébként ő a pénzért nem haragszik, ámbár te úgy fejtetted őt, mint a jól tejelő kecskét. Csak azért boszankodik, hogy husz évig hitt neked, hogy úgy becsaptad a nemeségeddel és oly sokáig készítettetted őt, hogy hazudják. Egyébiránt azt, hogy ő is hazudott,

ő be nem ismeri, hanem aztán annál jobban kijut neked! Nem értem: hogy nem jutott az neked soha eszedbe, hogy utoljára is csak elkövetkezik a leszámolás. Hiszen csak volt valamelyes kis eszed. Én azt tanácsoltam neki tegnap, hogy adjon be téged a szegények házába — légy nyugodt: valami tisztességesebbe, nehogy megsértődjél. Azt hiszem: úgy is tesz. Emlékszel még arra a leveledre, amelyet az x—i kormányzóságba irtál nekem ezelőtt három héttel?

— Csak nem mutattad meg neki? — ugrott föl rémülten Trofimovics István.

— Ugyan miért ne mutattam volna meg? Az volt első dolgom. Azt a levelet értem, amelyben tudatod velem, hogy ő téged kihasznál, mert irigyli a talentumodat, no meg a „mások bünéről“ is szólsz. No, pajtás, nagy a te hiúságod. Annyit kacagtam! A te leveleid általában igen unalmasak; rettenetes a stílusod. Némelyik leveledet el sem olvastam; most is fölbontatlanul hányódnak; majd holnap visszaküldöm neked. Hanem a legutolsó leveled — az mindent felülmul. Hogy kacagtam, de hogy!

— Szörnyeteg, szörnyeteg! — kiáltozott Trofimovics István.

— Piha! az ördögbe is! hiszen veled nem lehet beszélni. Megint sértve érzed magad, mint a mult csütörtökön?

Trofimovics István fenyegetően kiegyenesedett:

— Hogy mersz te velem így beszélni?

— Hogy beszélni? egyszerűen és világosan beszélek.

— Mondd meg te szörnyeteg; fiam vagy-e te nekem, vagy nem?

— Azt te tudhatod jobban. Persze min-

den apa könnyen hajlik ilyen esetekben az elvakulásra . . .

— Hallgass! — reszketett egész testében Trofimovics István.

— Látod, már megint orditozol és fenyegetődzöl, mint a mult csütörtökön, amikor a botod rám emelted, pedig én akkor csak a dokumentumomat kerestem. Kiváncsiságból egész este kutattam aládában. Igaz, hogy semmi bizonyosra nem bukkantam, légy nyugodt. Amit találtam, csak egy levél ahoz a polyákhoz. Az anyám levele. De az anyám karaktere után ítélve . . .

— Még egy szót és pofon váglak.

— Tessék! ez is ember! — fordult hozzám hirtelen Sztepanovics Péter. — Ez már a mult csütörtök óta van így. Örülök, hogy legalább ön itt van most és megítélheti a helyzetet. Először is lássuk a tényt: ő azzal vádol, hogy így beszélek az anyámról, de nem ő vitt-e rá engem erre? Nem ő költött fel engem éjjelenként kétszer is Pétervárott, mikor még gimnázista voltam, hogy engem átölve sirjon, mint egy vénasszony s mit képzel ön: mit beszélt ő nekem azon éjjeleken? Feslett anekdotákat az anyámról. Ő volt az első, aki azokat nekem elmondta.

— Oh, én azokat egészen más értelemben mondtam. Oh, te nem értettél meg engem! Semmit meg nem értettél, semmit!

— De mégis te cselekedtélt rosszul, nem én: ismerd be. Hiszen nekem végre is egészen mindegy. Én a te nézőpontodból beszélek. Ne félj: én az én nézőpontomból az anyámat nem vádoló; ha te, hát te, ha a polyák, hát a polyák, nekem mindegy. Én annak oka nem vagyok, hogy olyan bolondul jártatok Berlinben. De hát ugyan történhetett volna-e veletek valami okosabb? Hát nem vagytok ti nevetsé-

gesek? Hallja csak, kérem — fordult megint hozzám — én neki egész életemben egy rubelbe sem kerültem, tizenhat éves koromig nem is ismert, itt kifosztott, most meg azt hajtja, hogy egész életében fájt utánam a szive és illeg előttem, mint valami színész. De kérlek, én nem vagyok ám Petrovna Borbála.

Fölállt és a kalapja után nyult.

— Légy átkozott! — terjesztette ki feléje a kezét Trofimovics István halászapadtan.

— Eh, micsoda ostobaságokra nem képes némely ember! — kiáltott föl Sztepanovics Péter szinte csodálkozva; — no, isten veled, öreg; nem jövök többet hozzád. A fölolvadni valódat ne felejtsd el idejekorán megmutatni, nehogy valami ostobaság kerekedjék ki belőle. Földolog, hogy tényekről beszélj, tényekről s mentől rövidebben! Isten áldjon meg.

III.

Egyébként itt más okok is közreműködtek. Sztepanovics Péternek valami céljai voltak az apjával. Szerintem kétségbeesésbe akarta kergetni az apját, hogy az aztán valami nyilvános botrányt kövessen el. Erre neki bizonyos távoleső célokból volt szüksége, amelyekről majd később szólunk. Ilyen számítások és tervek abban az időben halomszámra fogamzottak meg ő benne, persze csaknem valamennyi fantasztikus természetű. Volt neki Trofimovics Istvánon kívül még egy másik vértanuja is; általában — amint később kiderült — elég sok vértanuja volt neki, hanem arra az egyre különösen számított s az nem volt más, mint Fon-Lembke úr.

Fon-Lembke Antonovics András azon (a természettől) favorizált nemzetséghez tartozott, amely Oroszországban a naptárak kimutatásai szerint több százezer lelket szám-

lált s amely talán maga sem tudja, hogy a nagy tömege egy organizált szövetséget képez. Persze ez a szövetség nem rendszeres és nem előre szervezett, hanem csak maga-magától létesült a nemzetség kebelében, tehát minden szó és összebeszélés nélkül, mint valami erkölcsi kötelezettség arra, hogy tagjai egymást mindig, mindenütt és mindenben támogassák. Antonovics Andrásnak szerencséje volt azon felsőbb orosz tanintézetek egyikében fölnevelkedni, amelyeket a nagyobb összeköttetésekkel bíró vagy gazdagabb családok fiaival szoktak megtölteni. Ez iskola növendékeit csaknem mindjárt a tanfolyam elvégzése után az állami hivatalok elég jelentékeny helyeire szokták kinevezni. Antonovics Andrásnak volt egy mérnökkari alezredes, meg egy pék bátyja; ez nem nagy összeköttetés, hanem azért bejutott a felsőbb iskolába és ott sok nemzetségbelijét talált. Vidám cimborá volt; nem valami fényes eredménnyel tanult, de mindenki szerette. S mikor a felsőbb osztályokban a fiatalok közül sokan, kivált az oroszok, megtanultak vitázni a legmagasabb kérdésekről, még pedig olyan módon, mintha csak az életbe való kilépésüket kellene várni, hogy minden kérdést megoldjanak és elvégezzenek, Antonovics András még mindig a legártatlanabb iskolás dolgokkal volt elfoglalva. Mindenkét megnevettetett az ő nem valami különös tréfáival, amelyek inkább cinikusak voltak és ez neki elég volt. Hol valami furcsán fujta ki az orrát, mikor a tanár fölhívta, megnevettetvén ezzel a pajtásait is, a tanárt is, hol minden instrumentum nélkül, egyedül az orrán játszott el — még pedig elég művésziesen — a Fra Diavolo nyitányát. Kivált a rendetlen ruházatával is, amelyet igen szellemes dolognak ítélt. A legutolsó évben elkezdett orosz

verseket írni. A saját nemzetsége nyelvét igen hibásan tudta, mint a legtöbb fajbelije Oroszországban. Ez a verselő szenvedelme összehozta őt egy sötét kedélyü, társaitól szinte elfelejtett barátjával, egy szegény orosz tábornok fiával, akit az intézetben úgy tekintettek, mint a jövő nagy litterátorát. Ez pártfogásába vette őt. S az történt, hogy az a sötét kedélyü tanulótárs az intézetből történt kijövetelünk után vagy 3 év múlva elhagyván a hivatalát az orosz irodalom kedvéért s ennek okáért rongyos csizmát hordván, késő ősszel egy szál nyári kabátban, vacogó fogakkal egyszerre csak összetalálkozott az Anicskov-hid mellett az ő volt pártfogoltjával, „Lembkoval“, amint azt az iskolában hitták. S mit látott? Első tekintetre meg sem ismerte azt és bámulva állt meg előtte. Kifogástalanul öltözött fiatal ember volt az, csodaszépen ketté választott, vörhenyes pofaszakállal, orrcsiptető szemüveggel, lakkcipőben, vadonat új keztyűben, a Charmeur műhelyében készült bő köpenyegben, hóna alatt iromány-tárcával. Lembke igen szives volt a tanulótársához, megmondta neki a lakása címét és meghitta valamelyik estére. Kiszült az is, hogy ő már nem Lembke, hanem Fon-Lembke. A tanulótársa azonban valószínűleg csak boszúságból ment el hozzá. A legkevésebbé sem szép, de vörös posztóval bevont lépcső alján megállította a kapus, megkérdezte, hogy kit keres, aztán hangosan fölcsengetett. De gazdagság helyett, amelyben Lembkét találni reménylette, egy kis oldalszobában találta az ő „Lembkóját.“ Régi, homályos szoba volt az, egy sötétzöld függönnyel ketté osztva, puha ugyan, de ócska bútorokkal, a magas és szűk ablakokon sötét függönyökkel. Fon-Lembke egy igen távoli rokonánál, az őt protegáló tábornoknál lakott. Vendégét szivesen fogad-

ta, komoly és választékosan udvarias volt. Beszéltek irodalomról is, de csak illő korlátok közt. A fehér nyakravalós inas szintelen teát hozott be, valami apró, gömbölyű, száraz tésztafölv.

A tanuló társ, csupa boszúságból, savanyú vizet kért. Hoztak neki, de némi késedelmeléssel, mi alatt Lembke mintha konfundálódott volna, a kelleténél többször behívogatta az inast és rendelkezett. Különben megkinálta a vendéget valami harapni-valóval is és láthatóan meg volt elégedve, mikor az azt el nem fogadta és végre elment. Röviden szólva: Lembke megkezdte a karrierjét és a jeles tábornoknál lakott.

Akkor a generális ötödik leányának udvarolt s úgy látszik: szíves fogadtatásban részesült. Hanem azért Amáliát mégis férjhez adták, mikor annak az ideje eljött, egy vén német gyároshoz, az öreg tábornok öreg barátjához. Antonovics András nem nagyon búsult, hanem papirosból színházat csirizelt. A színházban felszaladt a függöny, kijöttek a színészek és gesztikuláltak; a páholyokban vendégek ültek, a zenekar tagjai külön gépezettől mozgatva ráncigálták a vonóikat a hegedűkön, a karmester hadargott a pálcikájával, a földszinten meg urak és katonatisztek tapsoltak. Az egész papirosból volt csinálva, minden fortélyát maga Lembke fundálta ki és csinálta meg. Félévig dolgozott ezen a színházon. A tábornok adott egy intím estélykét, ott bemutatták a színházat, a generális öt leánya, azok közt a fiatal asszony, Amália, ennek a gyárosa, sok kisasszony és asszony, valamennyi a maga németjével figyelmesen megnézték és megdicsérték a színházat; aztán táncoltak. Lembke nagyon meg volt elégedve és szerelmi bánatából hamarosan magához tért.

Multak az évek és a karrierje jó kerékvágásba jutott. Mindig szem előtt álló helyeken szolgált és mindig a nemzetségbelieji alatt, míg végre korához képest hamarosan elérte a legkülönb rangokat. Rég szeretett volna már megházasodni és nagy óvatossággal már régen kinézte a magának valót. A feljebbvalói tudta nélkül titokban írt is egy folyóirat számára valami cikket, de nem adták ki. Kárpótlásul megint a csirizelésre adta magát: ezúttal egy vasúti vonatot csinált papirosból és megint igen sikerülten: a váróteremből kijött a közönség az úti táskáival, gyerekeivel és kis kutyáival és beszállt a kocsikba. A kalauzok és vasúti alkalmazottak jártak-keltek, a harangok szóltak, megadták a jelt az indulásra és a vonat elindult. Ennek a furfangos masinának a készítésével egy egész évig piszmogott. Hanem azért mégis csak meg kellett házasodni. Ismerőseinek köre meglehetősen széles volt, leginkább a német világban; de orosz körökben is forgolódott, persze a feljebbvalói révén. Végre, mikor már harmincnyolc éves elmúlt, örökséget is kapott. Meghalt a pék nagybátyja és végrendeletileg harmincezeret hagyott rá. Ez nagyon jól esett neki. Fon-Lembke úr, ellenére az ő elég előkelő rangjának, igen szerény ember volt. Nagyon megelégedett volna valamely önálló kincstári álláskával, amelyben az ő kezelésére lettek volna bízva a kincstári erdők vagy valami más eféle, és azzal egész életére beérte volna. E közben valamely Minna vagy Ernesztina várása közben egyszerre csak Mihajlovna Júlia került az útjába. Ezzel a karrierje egy fokkal megint emelkedett. A szerény és akkurátus Fon-Lembke érezte, hogy ő is tarthat magára valamit.

Mihajlovna Júliának a régi számítás szerint kétszáz jobbágyságra való vagyona volt,

ezen kívül igen szép protekció is járt vele. Ezenkívül Fon-Lembke csinos ember volt, Mihajlovna Júlia pedig túl a negyvenen. Említésre érdemes, hogy Fon-Lembke lassankint és már akkor szeretett bele a jövődöbelijébe, mikor már annak a vőlegénye volt. A lakodalom napjának a reggelén egy verset küldött neki. Mihajlovna Júliának mindez nagyon tetszett, még a vers is: negyven év nem tréfa! Lembke úr mihamar megkapott bizonyos rangot és bizonyos érdemrendet, aztán kinevezték hozzánk kormányzónak.

Azalatt, míg hozzánk készültek, Mihajlovna Júlia erősen munkába vette a férjét. Véleménye szerint Lembke úr nem volt minden képességek híjján, tudott megjeleni, valakit bölcsen kihallgatni és arra semmit sem mondani, elsajátított bizonyos előkelő modort, még beszédet is tudott tartani, sőt voltak bizonyos gondolat-töredékei is és nem idegenkedett az újabb liberalizmus némely fogásaitól. Mindazonáltal Mihajlovna Júliát nagyon nyugtalanította az, hogy a férjének igen kevés volt a fogékonysága s az előmenetele hosszú keresése után határozottan nyugalomra vágyott. Szerette volna átönteni belé a maga becsvágyát, az meg erre el kezdett egy kirkát*) csirizelni: a lelkipásztor kijön prédikációt tartani, a gyülekezet hallgatja, áhítatosan össze teszi a kezét, egy dáma zsebkendővel törli le a könyvét, egy öregecske kifujja az orrát, végre megszólal az orgona, amelyet egyenesen Svájc-ból kellett hozatni, még ha olyan sokba

*) Az oroszok a különféle felekezeti templomokat külön-külön névvel különböztetik meg: az orosz templom = cerkovj; a r. kath. templom = kasztyol, a luteránus templom = kirká (a német kirche-ből).

került is. Mihajlovna Júlia szinte megijedt, mikor erről a munkáról értesült, elszedte azt a férjétől és elzárta egy fiókba. E helyett megengedte neki, hogy titokban regényt írjon, s attól kezdve már csak magára számított. Csak az volt a baj, hogy az egészben sok volt a könnyedén való gondolkozás és kevés a megfontolás. A sors a kelleténél tovább tartotta őt aggszüzi állapotban. Becsvágyó és kissé ingerült gondolkozásában egyik eszme a másikat kergette. Törekvései voltak, határozottan ő akarta kormányozni a guberniumot, arról ábrándozott, hogy rögtön környezet fogja őt körül venni, kitűzött magának bizonyos irányt. Fon-Lembke a kineveztetésekor szinte megijedt, ámbár a hivatalnoki tapintatával hamar megértette, hogy a kormányzósági méltóságtól voltaképen nincs miért megijedni. Az első két-három hónap nagyon is jól sikerült. Ekkor került oda Sztepanovics Péter és ennek a megjelenésével valami különös dolog vette kezdetét.

A fiatal Verhovenszkij ugyanis mindjárt a megjelenésétől kezdve határozottan tiszteletlenül viselkedett Antonovics Andrással szemben és valami különös jogokat gyakorolt felette. Mihajlovics Júlia pedig, aki mindig oly féltékenyen örködött a férje reputációja felett, semmiképen sem akarta ezt észre venni, vagy legalább is nem tulajdonított annak semmi fontosságot. A fiatal ember kedvencévé lett neki, a háznál evett, ivott s úgyszólván ott is aludt. Fon-Lembke védekezni kezdett ellene, mások előtt „fiatal embernek“ hitta, pártfogói módon veregette meg a vállát, de ezzel bizony nem sokra ment: Sztepanovics Péter mindig mintha szembe nevette volna őt, még ha látszólag komolyan beszélt is, mások jelenlétében pedig a legváratlanabb dolgokat mondta neki.

Egyszer valahonnan hazatért a fiatal

embert ott találta a dolgozó szobájában, a dívánon aludva, anélkül, hogy arról valakinek tudomása lett volna. Az azzal mentegetődött, hogy bejött ide s nem találván itt senkit, hát egyúttal kialudta magát. Fon-Lembke meg volt sértve s újra panaszkodott a feleségének; az kinevette az ingerültségét s csak annyit jegyzett meg, hogy a kormányzó úr — úgy látszik — nem bír magának tiszteletet szerezni, ő vele például az a „legényke“ soha nem mer magának eféle bizalmaskodást megengedni, egyébként pedig a fiatal ember „báva és élénk, bár a társadalmi illendőségen kívül álló.“

Fon-Lembke duzzogott. Mihajlovna Júlia aztán ez egyszer kibékítette őket. Nem az, mintha Sztepanovics Péter bocsánatot kért volna, hanem inkább valami vastag tréfával ütötte el a dolgot, amelyet más körülmények közt ujjabb sértésnek lehetett volna venni, de amelyet ezúttal megbánásnak vettek. A dolog bibéje ott volt, hogy Antonovics András mindjárt eleinte elhibázta a dolgot azzal, hogy elmondta a fiatal embernek a regényét. Heves fiatal embernek nézvéen Sztepanovics Pétert, akiben bizonyára poétikus érzések is vannak, és régen keresvén már valamely hallgatót, akinek a művét felolvashatná, egy este, mindjárt megismerkedésük első napjaiban felolvastott annak a regényéből két fejezetet. Az nem titkolta unatkozását a felolvasás alatt, udvariatlanul ásított, egy szónyi dicséretet sem mondott, elmentelekor azonban elkérte a kéziratot, hogy otthon nyugodtabban véleményt alkothasson föléle. Antonovics András pedig oda adta. Attól kezdve nem adta vissza a kéziratot Sztepanovics Péter, jóllehet mindennap beszaladgált a kormányzóékhöz s a reklamálásra mindig csak nevetéssel válaszolt; végül kijelentette,

hogy elvesztette mindjárt akkor az utcán. Mihajlovna Júlia ezt megtudván, roppantul megharagudott a férjére.

— Csak nem beszéltél neki a kirkáról is? — kérdezte szinte ijedten.

Fon-Lembke gondolkozóvá lett, a gondolkozást pedig, mint neki ártalmas dolgot, az orvosok megtiltották. Ezen kívül sok tenni való volt a guberniumban is, amiről majd később szólunk, itt csak annyit jegyezvén meg, hogy nemcsak a tisztviselői önérzete, hanem a szíve is szenvedett. Antonovics András, mikor megházasodott, távolról sem gondolt arra, hogy a jövőben családi perpatvarokra is kerülhet a sor. Így gondolkozott egész életében, míg Minnákról és Ernesztinákról ábrándozott. Érezte, hogy családi viharokat elviselni nem bírna. Végre Mihajlovna Julia egész őszintén nyilatkozott előtte.

— Haragudnod neked ő rá nem lehet — mondotta — már csak azért sem, mert te háromszorta józanabb vagy s megmérhetetlenül magasabban állsz a társadalomban, mint ő. Ebben a legénykében még sok van a régi szabad gondolkozás tüneteiből, amit én egyszerűen szeleskedésnek mondanék. De ezt egyszerre megszüntetni nem lehet, ahhoz fokozatoság kell. Becsüljük meg a mi fiatal embereinket; én szeliden bánok velük és visszatartom őket a szélsőségektől.

— De az ördög tudja, hogy mit darál — felelt Fon-Lembke. — Én nem viselhetem magam toleránsul, mikor ő mások előtt s az én jelenlétemben azt állítja, hogy a kormány készakarva itatja a népet pálinkával csak azért, hogy azt elbutítsa és a fölkeléstől visszatartsa. Képzeld el az én helyzetemet, mikor nekem mások előtt ilyeneket kell meghallgatnom.

Ezeket mondva Fon-Lembke fölhozta a Sztepanovics Péterrel legutóbb folytatott beszélgetését. Azzal az ártatlan céllal, hogy a fiatal emberre rábizonyítsa a liberalizmust, megmutatta annak az ő különféle proklamációkból összeállított gyűjteményét, amelyet ő az 1859-ik évtől kezdve orosz és külföldi nyomtatványokból nagy fáradsággal gyűjtött össze, nem annyira műkedvelésből, mint hasznos kíváncsiságból. Sztepanovics Péter megsejtván a célját, gorombáskodott, azt mondván, hogy a proklamációk némely sorában több gondolat van, mint némely egész hivatalos kancelláriában, „ki nem véve még az önét sem“.

Lembke elkomorult.

— De az még nálunk korai, nagyon korai — mondta csaknem kérő hangon, a proklamációkra mutatva.

— Nem korai biz az! lám, ön fél tőle, következőskép nem korai.

— De itt van például egy fölhívás a templomok lerombolására.

— Miért ne volna? Hiszen ön maga is jól tudja, hogy a hitre csak azért van szükségünk, hogy a népet elbutítván, zabolázhassuk. Az igazság becsületesebb a hazugságnál.

— Helyes, helyes, én önnel egészen egyet érték, csak hogy az önök föllépése még korai — komorkodott Fon-Lembke.

— Hát akkor micsoda hivatalnoka ön a kormánynak, ha maga is egyetért abban, hogy le kell rombolni a templomokat és vasvillával menni Pétervár ellen s külön véleménye csakis az időpontra nézve van?

Az ily kiméletlenül megfogott Lembke nagyon meghökkent.

— Nem arról van szó, nem úgy áll a dolog — ragadtatta el magát egyre ingerültebben; — ön, mint fiatal ember, aki a mi cél-

jainkat nem ismeri, nagy tévedésben van. Nézze csak kedves Sztepanovics Péter, ön minket a kormány hivatalnokainak tart? Helyes. Önálló hivatalnokoknak? Ez is helyes. De kérem, milyen természetű a mi működésünk? Nagy a mi felelősségünk s mink ép úgy a köznek szolgálunk, mint önök. Mi csak összetartjuk azt, amit önök szétráznak s a mi nélkülünk széthullna jobbra, balra. Mi nem vagyunk az önök ellenségei, világért sem, mi azt mondjuk önöknek: menjetek előre, haladjatok, még romboljatok is, t. i. azt, ami elavult és megújításra szorult; de mikor szükség van rá, mi önöket kellő korlátok között is tartjuk s ezzel megmentjük önöket önmaguktól, mert mi nélkülünk önök csak megbontanák Oroszországot, megfosztanák őt a tekintélyétől, a mi feladatunk pedig épen abban áll, hogy ezt a tekintélyt fentartsuk. Értse meg, hogy nekünk és önöknek egymásra kölcsönösen szükségünk van. Angliában is kölcsönös szükségük van egymásra a toriknak és vigeeknek. Nos, mi vagyunk a torik és önök a vigeek; ezt én így fogom föl.

Antonovics András átcsapott a pathosba. Szeretett még Pétervár óta okosan és liberálisan beszélgetni s itt különösen, mert senki sem hallgathatta ki. Sztepanovics Péter hallgatott s valahogy szokatlanul komoly volt. Ez még jobban ingerelte a szónokot.

— Látja: én a „gubernium gazdája“ vagyok — folytatta a szobában járkálva — anynyi a kötelességem, hogy épen ezen sokasága miatt egyet sem teljesíthetek, másfelől pedig biztosan kijelenthetem, hogy én rám itt semmi szükség. Mindennek abban van a titka, hogy itt minden a kormány fölfogásától függ. Csinálhat a kormány akár köztársaságot is, politikából vagy a kedélyek lecsillapítása cél-

jából, másfelől pedig még növelheti a kormányzók hatalmát, s mi, kormányzók, elnyeljük a köztársaságot; s ha csak a köztársaságot! de elnyelünk mi mindent, amit csak akarnak; én legalább úgy érzem, hogy kész volnék . . . Egy szóval, ha a kormány azt telegrafálja nekem, hogy „activité dévorante“, hát lesz a részemről activité dévorante. Én itt nyíltan megmondtam az embereknek: „tisztelet uraim, a kormányzósági intézmények megszilárdítása és fölvirágzása érdekében egyre van szükség: a kormányzói hatalom kiszélesítésére“. Vagyis szükséges, hogy ezek az intézmények — úgy a zemsztvo körébe tartozók, mint a bíróságiak — hogy úgy mondjam, kettős életet éljenek, más szóval: szükséges, hogy létezzenek (s ennek a szükségességét én belátom), másfelől pedig — nos, hogy ne létezzenek. Minden csak a kormány fölfogásától függ. Ha úgy kerül a sor, hogy ezek az intézmények elengedhetetleneknek mutatkoznak, rögtön meg is lesznek. De ha megszűnik a szükségességük, hát nem lesz belőlük hírmondó sem. Ez én szerintem az „activité dévorante“, ez pedig a kormányzói hatalom kiszélesítése nélkül lehetetlen. Mi most négyszem közt beszélünk. Én már jelentést is tettem Pétervárott az iránt, hogy a kormányzói palota elé okvetetlenül őrt kell állítani. Most várom a feleletet.

— Két ór kell — mondta Sztepanovics Péter.

— Minek kettő? — állt meg előtte Fon-Lembke.

— Egy kevés volna arra, hogy önnek kellő tiszteletet szerezzen. Önnek okvetetlenül kellő kell.

Antonovics András elhuzta a száját.

— Ön . . . ön nagyon sokat megenged

magának, Sztepanovics Péter. Visszaélve az én jószágommal, ön sérteget engem s úgy viseli magát, mint valami bourru bienfaisant. . .

— No, amint veszszük — dünnyögött Sztepanovics Péter — elég az hozzá, hogy ön utat készít nekünk és elősegíti a mi sikerünket.

— De kik azok, akiről ön többes számban beszél és micsoda sikert gondol ön? — nézett rá Fon-Lembke meglepetten, de választ nem kapott.

Mihajlovna Julia meghallgatván e beszélgetés előadását, nagyon elégedetlen volt.

— De hiszen csak nem bánhatok el hivatalosan a te favorizáltaddal, kivált, mikor négy szem közt vagyok vele — védekezett Fon-Lembke — elszólhatom magamat, csupa jószívűségből . . .

— A jószívűséged már tulságosan is jó. Nem is tudtam, hogy neked olyan gyűjteményed van proklamációkból; kérlek, mutasd meg nekem.

— De . . . de azt is elkérte egy napra.

— S ön azt is odaadta! — csattant föl haragosan Mihajlovna Julia — micsoda tapintatlanság!

— Rögtön elküldök hozzá, hogy adja vissza.

— De nem adja ám vissza.

— Követelni fogom! — heveskedett Fon-Lembke s még föl is ugrott a helyéről. — Ki ő, hogy annyira féljünk tőle s ki vagyok én, hogy semmit se merjek tenni?

— Üljön le és csillapodjék — szólta Mihajlovna Julia — felelek az ön első kérdésére: nekem öt igen kiváló helyről ajánlották; tehetséges ember s néha igen okos dolgokat mond. Karmazinov állítása szerint csaknem mindenütt vannak összeköttetései és rendki-

vül hatással van az ifjuságra. S ha az ő közvetítésével magam köré gyűjthetem a fiatal embereket, akkor megmentem őket attól, hogy vesztükbe rohanjanak; új utat mutatok a becsvágyuknak. Ő nagy hódolattal van irántam és nekem mindenben engedelmeskedik.

— Csakhogy, amig dédelgetjük őket, addig isten tudja, mit nem csinálhatnak. Persze, ez a gondolat . . . nem volna épen — védekezett félig-meddig Fon-Lembke, — de . . . nem régen hallottam, hogy az x—i kerületben már valami proklamációk forognak közkézen.

— Az még nyárban volt; proklamációk, hamis pénzek, meg mi egyéb, de mostanig még egy darabot sem tudtak belőlük bemutatni. Kitől hallotta?

— Fon-Blümer mondta.

— Ah, hagyjon nekem békét a maga Fon-Blümerjével; ne beszéljen nekem többé róla.

Mihajlovna Julia szinte fortyogott, anynyira, hogy vagy egy percig szólni sem tudott. Fon-Blümer a kormányzósági kancelláriának egyik hivatalnoka volt, akit ő különösen ki nem állhatott. Erről majd később.

— Verhovenszkij miatt pedig ne nyugtalankodjál — fejezte be a beszélgetést — ha ő neki része volna valamely bolondságban, hát nem beszélne úgy, mint beszél veled és másokkal is. A frázisok emberei nem veszedelmesek; biztos vagyok benne, hogyha valami mégis történnék, hát az ő révén én tudnék arról leghamarabb. Ő fanatikusan, de fanatikusan ragaszkodik hozzám.

Az eseményeket megelőzve megjegyzem, hogy ha Mihajlovna Julia nem lett volna annyira önhitt és becsvágyó, hát talán semmi meg nem történt volna abból, amit ezek a mákvirágok elkövettek nálunk. Mihajlovna

Juliát sok felelősség terheli ebben a tekintetben.

V. FEJEZET.

Ünnep előtt.

I.

Az ünnepséget, melyet Mihajlovna Julia a szegény nevelőnők fölsegítésére tervezett, már többször kitűzték és elhalasztották. A kormányzó né körül örökösen ott sürgött-forgott Sztepanovics Péter, meg egy lótásfutásra használt kishivatalnok, Lyámsin, aki egy időben Trofimovics Istvánhoz is járt s aki a zongorajátéka révén egyszerre kedvelt emberévé lett a kormányzói háznak, aztán Liputin, akit Mihajlovna Julia a kormányzóság területére tervezett Független Hírlap szerkesztőjéül szemelt ki; ezeken kívül sok asszony és kisasszony s végül Karmazinov, aki ha nem sürgött és forgott is, de nyíltan és elégedetten jelentette ki, hogy kellemesen fog meglepni mindenkit, amint az irodalmi négyes-tánc megkezdődik. Az aláírók és adakozók nagy számmal voltak, az egész városi társaság, nem zárván ki az alsóbb rangúakat sem, ha pénzt hoztak. Mihajlovna Julia kijelentette, hogy a kevertebb közönséget is el kell fogadni, „máskülönben ugyan kitől tanuljon az valami?” Alakítottak egy házi bizottságot, amely elhatározta, hogy az ünnep demokratikus jellegű lesz. A rendkívül nagy számu aláíratkozás bővebb költekezésre csábított és épen ezért halogatták az előadást: valami csodálatos szépet akartak produkálni. Még mindig nem állapodtak meg az iránt, hogy hol tartsák meg az esti bált: a nemességi marsall roppant

nagy házában, amelyet a marsallné szívesen átengedett volna, vagy a Petrovna Borbála szkoversnyiki lakásán? Szkoversnyiki egy kissé távol volt, de a bizottság több tagja azt hangoztatta, hogy ott szabadabban lennének. Maga Petrovna Borbála nagyon szerette volna, ha a választás az ő házára esik vele. Nehéz megmondani, hogy ez a büszke nő miért kapaskodott annyira Mihajlovna Juliába. Valószínűleg az tetszett neki, hogy az viszont szinte megalázkodik Vszevolodovics Miklóssal szemben s úgy kedveskedik vele, mint senki mással. Ismétlem még egyszer: Sztepanovics Péter az egész idő alatt egyre azt suttogetta a gubernátoréknak, amit már eleinte szélnek bocsátott, hogy Vszevolodovics Miklósnak a legtitkosabb összeköttetései vannak a világ legtitkosabb társulatával s hogy itt bizonyosan valami megbízatásban jár.

Különös volt akkor a hangulat mindenfelé. Különösen a nők közt dúlt valami könnyelműség. Mintha a forgószél dobott volna közibük valami rakoncátlankodást. Valami vidám, könnyed s nem mondhatnám, hogy mindig kellemes hangulat vett rajtuk erőt. A házakban bizonyos rendellenesség volt észrevehető. Azután, mikor mindennek vége volt, a Mihajlovna környezetét, őt magát és a befolyását hibáztatták. Mások viszont, az áramlat kezdetén, magasztalták az új kormányzónét azért, hogy össze tudta tartani a társaságot és egyszeribe fölvidult az élet. Történt néhány botrányos eset is, amelyeknek már csakugyan nem Mihajlovna Julia volt az oka; de akkor mindenki csak kacagott, mulatott, nem akadt senki, aki a dolgok menetét megakadályozta volna. Igaz, hogy voltak akkor is sokan, akik félreállva nézték a történeteket, de akkor még ezek sem elégedetlenkedtek, sőt mosolyogtak.

Emlékezem, hogy akkoriban valahogy magától egy eléggé nagy kör alakult, amelynek középpontja bizony a Mihajlovna Julia szalonja volt. Ez intim körben persze történtek, sőt szokásba jöttek némi bolondozások, néha nagyon is meggondolatlanok. Ebben a társaságban több, igen kedves dáma volt. A fiatalság rendezett pikniket, estélyeket, néha egész kavalkáddal járták be a várost, kocsi-kon és lóháton. Kalandokat kerestek, sőt készakarva rendeztek csak valamely vidám anekdota kedvéért. Városunkkal úgy bántak, mint valami bolondok városával. Bolondozóknak, komédiásoknak hitták őket, mert mindenre képesek voltak. Megesett például, hogy egy helybeli hadnagynak még igen fiatal felesége, akit a férje nem valami kényelemben tartott, egy estélyen csupa könnyelműségből leült *jerálást* játszani, még pedig nagyban, azt remélvén, hogy nyer magának egy köpenyegre valót, de nyeres helyett elvesztett ötven rubelt. Félvén a férjétől és nem tudván a veszteségét kifizetni, eszébe jutott a régi bátorsága s elhatározta, hogy titokban, mindjárt ott az estélyen kölcsönt kér a városi polgármester fiától, egy roppant haszontalan fickótól, aki korához képest máris igen ledér életet folytatott. A fickó nemcsak megtagadta a kölcsönt, hanem ott nyomban kacagva mondta el az esetet az asszonyka férjének. A hadnagy, aki valóban csak a fizetéséből élt, hazavezetvén a feleségét, ugyancsak megtáncoltatta azt, dacára a szegény teremtés jajgatásainak és térden álló könyörgéseinek. Ez a vérlázító história az egész városban csak kacagást keltett, s ámbár a szegény hadnagyné nem tartozott a Mihajlovna Julia közvetlen környezetéhez, a „kavalkádok“ egyik hölgye, egy különködő, eleven dáma, aki valahon-

nan ismerte a hadnagynét, elment ehhez és egyszerűen elvitte magához vendégül. Itt rögtön körülfozták a mi tréfakedvelőink, dédelgették, megajándékozták és négy napig nem adták vissza a férjének. Ott lakott az eleven dámánál s egész napokon kocsikázott azzal, meg a kocsikázó, lovagló társasággal a városban, résztvett a multságokban, táncokban. Egyre unszolták, hogy idéztesse a férjét bíróság elé, csináljon „históriát”. Biztatták, hogy mindannyian az ő pártján lesznek, tanuskodni fognak. A férj hallgatott, nem mert velük kikötni. A szegény asszonyka végre sejtteni kezdte, hogy bajba keveredett s a negyedik nap esti szürkületében roppant félelmek közt megszökött a pártfogóitól és hazament a hadnagyához. Biztosan nem tudható, hogy mi történt a házaselek közt, de a kis faházikóban kvártélyozó hadnagyi pár lakásának két ablaka két hétig folytonosan fatáblával volt bezárva. Mihajlovna Julia megharagudott a tréfacsinálókra és nagyon elítélte az eleven hölgy eljárását, ámbár az mindjárt az eljárása első napjában bemutatta neki a hadnagynét. Különben ezt az esetkét mihamar elfeledték.

Másik eset. Egy jóra való, kishivatalnok családapától megkérte ennek a leányát egy szomszéd kerületből ideszakadt, szintén kishivatalnok fiatal ember; a leányka tizenhét éves, szép nő volt, akit az egész város ismert. Egyszerre csak megtudták, hogy a nász-éjszakan a fiatal férj igen udvariatlanul bánt a szép menyecskével, boszut akarván állni ennek a multjáért, amelyet nem egészen tisztának tartottak. Lyámsin, aki csaknem tanuja volt az esetnek (mert a lakodalmon berugott és ott hált a háznál), kora hajnalban befutotta a várost, hogy a vidám történetet elfecseg-

je. Rögtön kompániába verődött vagy tíz ember, valamennyien lóháton, némelyek kölcsönvett kozáklovakra ülve, mint például Sztepanovics Péter és Liputin, mely utóbbi dacára öszülő voltak, akkoriban a mi fiatalságunk minden skandalózus járatában élénk részt vett. Amint ez a társaság meglátta az utcán a helyi szokás szerint mindjárt az esküvő után következő nap vizitelni kötelezett fiatal házaspárt, az egész kavalkád vidám kacagás közt fogta körül a vizitelők kocsiját és egész délelőtt kísérette azokat a városban. a kapukban várakoztak a lovaikon, a menyasszonyt és vőlegényt sem bántottak különösebben, hanem azért mégis csak botrányt csináltak. Az egész város arról beszélt. Természetesen kacagtak. De erre megharagudott Fon-Lembke s megint élénk összeszólalkozása volt Mihajlovna Juliával. Ez is megharagudott és el akarta zárni a házat a tréfacsinálók előtt. De már másnap a Sztepanovics Péter elbeszélése és Karmazinov megnyugtató szavai után megbocsátott nekik. Karmazinov a tréfát még elmésnek is mondta.

— Helyi szokás — mondotta — elég karakterisztikus és . . . elég merész; s tessék nézni: mindenki nevet, csak éppen kegyed haragszik.

De a tréfák az ő bizonyos árnyalatukkal már türhetetlenekké váltak.

Megjelent a városban egy könyv-házaló, egy tisztességes, bár csak polgári származású nő, aki az evangéliumot árulta. Beszéltek róla, mert csak nem régen érdekes hírek jelentek meg a fővárosi hírlapokban a könyv-házalókról. Ugyancsak az a semmirekellő Lyamsin, összefogva egy szeminaristával, aki tanítói állást lesve, a városban lebzsel, a könyv-házaló asszony zsákjába vásárlás ürü-

gye alatt belopott egy egész csomó, külföldről származott obszcén fotografiát, amelyeket, mint később kisült, egy öreg uracska áldozott erre a célra; ennek a nevét elhallgatom, csak annyit jegyezvén meg, hogy köztiszteltnek örvendő, igen kiváló érdemrend tulajdonosa volt, aki a saját szavai szerint szerette az „egészséges kacagást és vidám tréfákat“. Mikor aztán a szegény asszony a főpiacon a szent könyveket a zsákjából kirakosgatta, előkerültek a fotografiák is. Erre az emberek kacagni, zugolódni kezdtek: tömeg verődött össze, szitkozódtak és ütlegelésre is került volna a dolog, ha a rendőrség idejekorán oda nem érkezik. A házaló asszonyt elzárták s csak este felé bocsátották szabadon a Nikolajevics Móric közbenjárására, aki fölháborodással tudta meg a csiny részleteit. Ezuttal Mihajlovna Julia már határozottan el akarta kergetni Lyámsint, de akkor még aznap este egész társaság kísérte ezt a kormányzónéhoz azzal a h iradással, hogy ez valami új tréfát talált ki zongorán és kérték, hogy ezt már csak hallgassa meg Mihajlovna Julia. A tréfa csakugyan igen mulatságosnak bizonyult; a címe: „A francia-porosz háború“ Kezdődött a Marseillaise viharos hangjaival:

„Qu' un sang impur abreuve nos sillons!“

Erre sipító kihívás következett, a remélt győzelem mámorával. Hanem egyszerre csak a himnusz mesterien variált taktusai közt fölhangzott valahonnan oldalról, alulról, a szögletből a „Mein lieber Augustin“ hitvány melódiácskája. A Marseillaise ezt föl sem veszi, a Marseillaise az ő mámorának a tetőfokán van; de Augustin egyre erősödik, Augustin egyre szemtelenebb s egyszerre csak az Augustin hangjai valahogy váratlanul együtt

haladnak a Marseillaise taktusaival. Ez mintha kezdene haragudni; végre észreveszi Augustint, félre akarja azt lökni, elkergetni, mint valami alkalmatlankodó legyet, de a Mein lieber Augustin erősen megkapaszkodott, vidám és elbizakodott, örvendő és vakmerő, a Marseillaise pedig mintha egyszerre megbutulna: nem titkolja már, hogy ingerült és meg van bántva: csupa méltatlankodás minden hangja, csupa sirás és bögés, mintha a Mindenhatóhoz emelné kezeit:

Pas un pouce de notre terrain,
Pas une pierre de nos fortresses!

De most már kénytelen egy nótát fujni a *Mein lieber Augustinnal*. Hangjai a legfurább módon átmennek az *Augustin* hangjaiba, aztán egész mivoltában megadja magát, elenyészik. Csak nagy néha, szaggatottan hallatszik még: „qu'un sang impur . . .” aztán rögtön átugrik egy hitvány keringőbe. Végre egészen megadja magát: *Jules Favre* zokog a *Bismarck* kebelén és átad mindent, mindent, mindent . . . Most már *Augustin* szinte dühöng: rekedt hangok ujjonganak, temérdek sörnek a megivását véli a hallgató hallani, bűg az elbizakodottság pökhendisége, a milliárdok, finom szivarok harácsolása, pezsgó és tuszok követelése; *Augustin* örülten ordít . . . Ezzel véget ért a francia-porosz háború. A mi embereink tapsolnak, Mihajlovna Julia elmosolyodik és így szól: „no hát, hogy kergesem én ezt el?” Megköttetik a béke. A semmi-rekellőnek csakugyan volt talentuma. Trofimovics István egyszer azt mondta nekem, hogy a legkiválóbb művészi talentumok néha a leghaszontalanabb fráterek lehetnek s hogy egyik tulajdonság nem zárja ki a másikat. Beszélték később, hogy Lyámsin az egész

darabot egy átutazó fiatal ismerősétől lopta, aki végkép ismeretlen is maradt, de ez mellékes.

A semmirekelő Lyámsin, aki több évig lebzselt Trofimovics István körül, kivánságra különféle előadásokat tartva ennek az estélyein, mórিকálván a többi közt zsidó alakokat, süket vénasszony gyónását, gyerek születését, stb. most Mihajlovna Juliánál valami kacagató karrikaturákban mutogatta be magát Trofimovics Istvánt „A negyvenes évek liberálisa” cím alatt. A kacagástól mindenki az oldalát fogta annyira, hogy a gazembert végre sem lehetett elkergetni: nagyon is nélkülözhetlenné vált. Emellett Lyámsin rabszolgai odaadással volt Sztepanovics Péter iránt, aki ez idétt már igazán tulságosan erős befolyást gyakorolt Mihajlovna Juliára . . .

Nem hoztam volna szóba azt a gazembert és nem is érdemli meg, hogy vele hosszabban foglalkozzunk, de olyan fölháborító dolog történt (s abban — mint mondják — neki is nagy része volt), hogy azt semmiképen sem hallgathatom el.

Egy reggel az egész városban hire terjedt egy képtelen és vérlázító blaszfémiának. A mi nagy piacunk bejáratánál állt a Boldogságos Szűz régi temploma, amely a mi régi városunknak is egyik legnevezetesebb régisége volt. A templom-kapunál az isten anyja képe vasrács alatt volt a falba illesztve. Hát egy reggelre ez a kép meg volt csonkítva, az üvegje összetörve, a rács hasonlóképen, a koronájából meg eltűnt néhány nemes kő, nem tudom már, hogy nagyon értékes-e? Fődolog az, hogy a lopáson kívül fölháborítóan megszenstelenítették a képet: a széttört üveg mögött reggel egy élő egeret leltek. Most, négy hónap után, már biztosan megállapított dolog,

hogy a lopást a rab Fedjka követte el, de azt is beszélük, hogy Lyámsinnak is része volt benne. Akkor senki sem emlegette Lyámsint, de most mindenki azt állítja, hogy akkor ő eresztette be oda az egeret. Emlékszem, hogy összes hatóságaink zavarba jöttek. A nép korra reggeltől kezdve tömegben állt a tett színhelyén, ha nem is valami nagy számban, de legalább száz ember. Egyik jött, másik ment. Az érkezők keresztet hánytak magukra, csókolására járultak a képnek; megjelent egy szerzetes egy templomi tállal és megindult az adakozás s a hatóság csak délutáni három óra tájban jött rá, hogy intézkedjék, hogy a nép ne verődjék tömegbe, hanem, aki imádkozott és a szentkép csókolására járult, leadván az adakozását, menjen tovább. Fon-Lembkére ez a szerenésetlen esemény igen sötét hatással volt. Mihajlovna Julia később azt beszélte, hogy ő a baljóslatu reggel óta vette észre a férjén azt a különös komorságot, amely meg nem szűnt akkor sem, mikor az ezelőtt két hónappal betegségi okokból városunkból elutazott s úgy látszik: nem szűnt meg még Svájcban sem, ahol az az ő rövid kormányzó-sága fáradalmait pihengeti.

Emlékszem, én akkor délután egy óra-kor kimentem a piacra. A tömeg csendes volt, az arcok komoly sötétek. Megérkezett kocsin egy kövér és sárga bőrű kupec, lemászott a kocsijából, földre borult, megcsókolta a szentképet és elhajtattott. Megjelent egy hintó is, abban két dáma, a tréfakedvelő fiatalság két tagjának a kíséretében. A fiatal emberek (akik közül az egyik már nem volt fiatal), szintén leszálltak a hintóból és odafurakodtak a szentképhez, meglehetősen fesztelenül háritva el maguk előtt a népet. Egyik sem vette le a kalapját s az egyik föltette az orrára az orr-

csiptető szemüvegét. A tömegben zugolódtak, persze csak csendeskén, de mégis türelmetlenül. A szemüveges ficsur kivette a jól megtömtött tárcáját és egy rézpénzt dobott a tálba; aztán mind a ketten nevetve és hangosan beszélve a hintó felé fordultak. E pillanatban hirtelen megjelent Nikolajevna Lizaveta a Nikolajevics Móric kíséretében. Leugrott a paripájáról, oda dobta a kantárszárát a kísérőjének, aki az ő kívánságához képest a lován maradt s épen akkor ért a szentképhez, mikor a rézpénz a tálba csördült. Arcát a méltatlankodás pirossága futotta el; levette a kerek kalapját, levetette a keztyűjét, letérdelt a szentkép előtt egyenesen a sáros gyalogjáróra és áhítatosan háromszor a földig hajtotta magát. Aztán kivette az erszényét, de mert abban csak néhány félrubeles volt, gyorsan lekapcsolta a gyémántos kösöntyűjét és a tálra tette.

— Lehet, lehet? a riza*) diszitésére? — kérdezte izgalommal a szerzetestől.

— Igenis lehet — felelt az — minden adomány kedves.

A nép hallgatott, nem szólva sem jót, sem rosszat; Nikolajevna Lizaveta felült a besározott ruhájában a lovára és elporoszkált.

II.

A leirt jelenet után két nap múlva Nikolajevna Lizavetát egy nagyobb társaságban láttam, amint valahová három kocsiban mentek, körülvéve lovasoktól. Intett nekem a kezével, megállította a kocsit és határozottan követelte, hogy csatlakozzam a társasághoz. Akadt hely a kocsiban a számomra s nevetve mutatott be a vele volt elegáns dámáknak, ne-

*) Riza = a szentképek és papok ruhája.

kem meg elmagyarázta, hogy ők most igen érdekes expedícióra mennek. Kacagott és mártulságosan is jól érezte magát. Az utóbbi időben valahogy csapongóan vidám kezdett lenni. A kirándulás csakugyan excentrikus volt: a folyó tulsó oldalára mentek, a Szevasztjánov kupec házába, amelynek egyik szárnyában lakott már vagy tiz év óta nyugodtan és megelégedetten a mi boldogságos *) és prófétáskodó Jákovlevics Szemjonunk, aki ismeretes volt nem csak nálunk, hanem a szomszédos kormányzóságokban is. Sokan látogatták, különösen idegenek s miután tisztelettel és pénzzel adóztak neki, megkapták a kívánt jós ígét. A nem ritkán jelentékeny áldozatok, ha nem rendelkezett felettük Jákovlevics Szemjon azonnal, legnagyobb részt az isten házába kerültek, legfőképen a mi Szent Szüzről nevezett templomunkba. Ugyanezért e templom kolostorából egy barát mindig nála tartózkodott.

Az útrakelt társaságból még senki sem látta Jákovlevics Szemjont. Az egy Lyámsin volt nála valamikor s most azt beszélte, hogy a szent ember őt seprővel kergette el és két nagy főtt krumplit dobott utána. A lovasok közt láttam Sztepanovics Pétert is, megint kölcsönvett kozák lovon, amelyen nagyon ügyetlenül tartotta magát, meg Vszevolodovics Miklóst is, aki soha sem huzódzott a közös multságoktól s olyankor mindig vidám volt, ámbár ép olyan szükszavu, mint rendesen. Mikor az expedíció összegyűlve a hidnak tartott, a városi vendéglőből valaki azzal a hírrel jött eléje, hogy a vendéglő egy szobájában

*) Boldogságos azért, mert boldogok az — együgyűek. Az orosz vallásos nép a félkegyelműeket különös tiszteletben részesíti.

épen most fedeztek föl egy embert, aki meglötte magát s hogy várják a rendőrséget. Rög-tön megnyilatkozott a vágy, hogy meg kellene nézni az öngyilkost. Az ötletnek több pártolója akadt: a mi hölgyeink még soha sem láttak öngyilkost. Egyikök kijelentette hangosan, hogy „minden olyan unalmas már, hogy a szórakozást illetőleg nincs mit teketóriázni, csak érdekes legyen“. Csak kevesen maradtak kint a kapu előtt, a többiek tolongva mentek be a piszkos folyosóra s ezek közt nagy csodálkozásomra ott láttam Nikolajevna Lizavétát is. Az öngyilkos szobája nem volt becsukva s magától értetődik, hogy nekünk a bemenést megtiltani nem merték. Az illető még fiatal, mintegy tizenkilenc éves legényke lehetett, valószínűleg igen csinos volt, sűrű szőke hajjal, szabályos, ovális arccal, szép, tiszta homlokkal. Már egészen megdermedt és fehér arcocskája, mintha márványból lett volna. Az asztalon egy sajátkezűleg készített irata volt, amelyben jelenti, hogy haláláért senkit okolni nem kell s hogy ő azért ölte meg magát, mert „ellumpolt“ négyszáz rubelt. Ugy állt a levélben, hogy „ellumpolta“ a pénzt; négy sorában három grammatikai hiba volt. Különösen sóhajtozott fölötte egy valaki, valószínűleg a szobaszomszédja, egy testes földesúr. Ennek a szavai szerint a családja (özvegy anyja, nőtestvérei és nénje), azért küldték be őt a falujokból a városba, hogy egy itteni nőrokon segítségével egyet-mást vásároljanak a legidősebb nőtestvére menyasszonyi kelengyéjéhez és azokat hazavigye. Rábízták az évek hosszú során összekuporgatott négyszáz rubelt, aztán sóhajtozva, rémüldözve, végtelen figyelmeztetésekkel és könyörgésekkel, megkeresztvetésekkel jól meghintve eresztették útnak. A fiú eleddig szerény és megbízható volt.

Megérkezvén ezelőtt három nappal, a nő-rokonához el sem ment, megszállt a vendéglőben s egyenesen a klubba ment azzal a szándékkal, hogy ott a hátulso szobákban fölkeressen valamely járókelő bankadó játékos s ha mást nem, hát legalább „sztukolkát“*) játszók. De aznap este sem sztukolki, sem bankadó nem volt. Éjfél felé visszatérve a vendéglői szobájába, pezsgőt, havanna-szivart és hat vagy hét fogásos vacsorát rendelt. De a pezsgőtől úgy megrészegeedett s a szivarozástól annyira rosszul lett, hogy a feladott vacsorát meg sem kóstolta és öntudatlan állapotban feküdt le. Másnap egész frissen fölkelvén, azonnal a cigánytáborba**) ment, amely a vizen túl volt s amelyről a klubban hallott, aztán két napig nem tért vissza a vendéglőbe. Végre tegnap délután öt óra tájt mámorosan megkerült, rögtön lefeküdt és esti tíz óráig aludt. Fölebredvén, kotelettet, szőlőt, és egy üveg finom bort, aztán papirt, íróeszközöket rendelt és a számláját kérte. Senki semmi különöset nem vett észre rajta; nyugodt, csendes és szives volt. Valószínűleg már éjfél táján meglötte magát, bár különös, hogy lövést senki sem hallott, csak ma délután egy órakor gondoltak rá s miután hiában kopogtattak, dörömböltek, rátörték az ajtót. Az üveg bor félig el volt fogyasztva, a szőlőnek is megmaradt a fele. Három lövetű kis revolverből lőtt egyenesen a szívébe. Igen kevés vére folyt ki; a revolver kiesett a kezéből a földre. Maga az ifju félig dőlt helyzetben ült a diván szögletében. Valószínű, hogy a halál egy pillanat alatt bekövetkezett; az ar-

*) Orosz kártyajáték neve.

**) A cigányok mint énekesek rendkívül kedveltek Oroszországban.

con nyoma sem volt a halállal való küzdelemnek, kifejezése nyugodt, szinte boldog volt, mintha csak élt volna. A mieink mind nagy kíváncsisággal nézegették. Általában minden felebarátunkat ért szerencsétlenségben van valami, ami a szemünket megcsillantja, bárkik legyünk is. A mi hölgyeink némán nézgelődtek, de a gavallérok szellemeskedtek és nagyon megőrizték hidegvérüket. Egyik azt mondta, hogy ez a legjobb megoldás és hogy a fiú okosabbat nem is tehetett, egy másik megjegyezte, hogy a legényke, ha csak pár pillanatig is, de pompásan élt. Egy harmadik egész váratlanul azzal állt elő, hogy miért oly gyakori újabb időben az öngyilkosság, mintha csak kiugrott volna a föld az emberek lába alól? Az okoskodóra barátságatlanul néztek. Hanem aztán Lyámsin ezúttal is meg akarván maradni az ő komédiási szerepében, elvett a tányérról egy szőlő-billengett, úgy tett egy másik is, egy harmadik pedig a boros üveg után akart nyulni, de e szándékában megakadályozta a rendőr-mester megjelenése, aki még a szoba kiürítését is elrendelte. Minthogy mindenki eleget látott, rögtön minden ellenvetés nélkül ki is mentek, bár Lyámsin még fecsegni kezdett a rendőrmesterrel. Az általános jókedv, vidámság, kacarászás, beszélgetés az út hátra volt részén szinte megkétszereződött.

Jákovlevics Szemjonhoz épen déli egy órakor érkeztünk meg. A meglehetősen nagy kupeci ház kapuja széltére volt nyitva és a szárny-épület bejárása is szabad volt. Rögtön tudatták velünk, hogy Jákovlevics Szemjon ebédel, de azért elfogad bennünket.

A mi egész társaságunk egyszerre tödült be. A szoba, amelyben a derék ember ebédel és vendégeket fogadott,

elég nagy volt; volt három ablaka, a közepén pedig szelvében egy övig érő farácscsal volt kettéválasztva. Közöséges látogatók a rácson kívül maradtak, a kiváltságosabbakat pedig a boldogságos ember rendelkezésére bebocsátották a rács-ajtón át az ő fél-szobájába, ahol — ha kedve tartotta — leültette azokat az ő ócska bőrös székére vagy divánjára; ő maga pedig mulhatatlanul az ő régi Voltaire-székében foglalt helyet. Meglehetősen nagy, fölfujtnak látszó, sárga arcu ember volt, lehetett vagy ötven éves, szőke hajjal, kopasz fejjel, a szakállát borotválta, jobb arcfele föl volt puffadva s a szája mint ha görbén állt volna, az orra mellett balra nagy szemölcsse volt, szeme apró, tekintete szolid, álmos. Németesen, fekete kabátba volt öltözve, de mellény és nyakravaló nélkül. A kabátja alól meglehetősen durva, de tiszta fehérnemű látszott ki. Betegnek látszott lábain papucs volt. Hallottam, hogy régebben hivatalnok volt és van most is hivatali rangja. Épen most ette meg a hallevesét és a második tál ételhez akart fogni, amely sós főtt burgonyából állt. Egyebet soha sem szokott enni; csak sok teát ivott. Három személyből állt a kiszolgálata, amelyet a kupec tartott neki; a szolgálak egyike frakkban volt, a második napszámoshoz hasonlított, a harmadik harangozóhoz. Volt még ott egy igen pajkos, mintegy tizenhat éves fiú is. E szolgálak közül kívül jelen volt egy tisztességes ősz barát is, kissé nagyon is gömbölyű testtel. Egy asztalon egy roppant nagy szamovár forrt, mellette egy tálcán tán két tucatnyi pohár. Egy másik asztalon a hozott ajándékok álltak: néhány font cukor, vagy két font tea, egy pár himzett papucs, egy meleg kendő, egy végposztó, stb. A pénzbeli áldozatok csaknem ki-

vétel nélkül mind a barát perselyébe vándoroltak. A szobában sokan voltak: csak a látogatók vagy tizenketten, akikből kettő bent ült a rácson túl, Jákovlevics Szemjon mellett; ezek egyike ősz fejű, egyszerű bucsujáró öreg volt, a másik egy kis töpörödött, vézna barát, aki szerényen, szemét lesütve ült. A többi látogatók mind a rácson innen álltak, többnyire parasztok, kivéve egy kővér kupecet, aki közönségesen, oroszosan volt öltözve, de akiről mindenki tudta, hogy százezrekkel bir; aztán egy éltesebb, szegény nemes asszonyt és egy földesurat. Mindezek várták a szerencsésüket, anélkül, hogy maguktól szolani mertek volna. Vagy négy ember térdepelt, de leginkább magára vonta a figyelmet a mintegy negyvenöt éves, testes földesur, aki egészen a rács mellett térdepelt és áhitattal várta a Jákovlevics Szemjon tekintetét vagy megszólitását. Már vagy egy órája térdelt ott s az még mindig nem vette őt észre.

A mi hölgyeink a rács mellett csoportosultak, vidáman, nevetgélve susogtak. A térdepelő és a többi látogatókat félretolták, kivéve a földesurat, aki makacsul előretartotta a fejét, még a rácsba is belekapaszkodván. Jákovlevics Szemjonra vidám, kíváncsi szemek, nyeles szemüvegek és orrcsüptetők villogtak; Lyámsin egy színházi látókával nézegette. Jákovlevics Szemjon nyugodtan és hanyagul nézett rajtuk végig az ő apró szemével.

— Vigszemüek, vigszemüek! — méltóztatott végre rekedtes, basszus hangon megszólalni.

A mieink fölnevettek: „Mit jelent a vigszemü?” De Jákovlevics Szemjon hallgatásba merült és tovább majszolta a burgonyáját.

Végre megtörülközött az asztalkendőjébe s földták neki a teáját.

Rendszerint nemcsak maga ivott teát, hanem töltött a látogatóinak is, de világért sem mindegyiknek, hanem rendszeren maga mutatott rá arra, akit e szerencsében részesített. E rendelkezések mindig meglepők voltak. Elkerülve a gazdagokat és előkelőket néha valamely parasztnak vagy vénasszonynak adatott egy-egy csészét, máskor meg a parasztokat kerülve ki, valamely egyedül álló kövér kupecet tüntetett ki. A porciók is különfélék voltak: némelyik úgy kapta a teát, hogy benne volt a cukor is, másik úgy, hogy csak egy darab cukrot kapott s azon kellett a fogai közt átszűrni az italt, némelyiknek meg egyáltalán nem is adott cukrot. A kolostorból való kövér barátoknak meg semmit sem adott, ámbár az hozzá volt szokva a mindennapi teázáshoz.

— Jákovlevics Szemjon, mondjon nekem valamit, én már oly régen szerettem volna önnel megismerkedni — szolt éneklő hangon és hunyorogva az a mutatós dáma a mi kocsinkból, aki az imént azt mondta, hogy a mulatsággal nem kell teketóriázni, csak érdekes legyen. Jákovlevics Szemjon még csak rá sem nézett. A térdepelő földesúr hangosan és mélyen felsóhajtott, mintha valami nagy kovács-fujtatót hoztak volna működésbe.

— Cukrot ennek a csészéjébe! — mutatott Jákovlevics Szemjon a százezres kupecre; az előremozdult és egy sorba állt a földesúrral.

— Még cukrot neki! — rendelkezett Jákovlevics Szemjon, mikor már a porciót kiöntötték; s mikor az illető már két csészével megivott, ő még tovább rendelkezett: no még egyszer! s adtak harmadik, majd negyedik csé-

szével. A kupec ellenkezés nélkül kiiszogatta az adagokat.

— Uram, teremtöm! — fohászkodott a nép keresztet hányva. A földesúr megint nagyot sóhajtott.

— Bátyuskám, Jákovlevics Szemjon! — hallatszott fájdalmas, de szinte váratlanul éles hangja a szegény nemes asszonynak, akit a mieink a falhoz szorítottak. — Már egy egész órája várom az áldást. Szólj már hozzám és ítélj meg engem, árvát.

— Kérdezd ki! — mondta Jákovlevics Szemjon a harangozónak. Az a rácshoz ment.

— Teljesítetted-e azt, amit a multkor Jákovlevics Szemjon elrendelt? — kérdezte az özvegytől csendes, kimért hangon.

— Ugyan, hogy teljesíthettem volna, bátyuskám, Jákovlevics Szemjon! bírok is én azokkal! — siránkozott az özvegy asszony — rosszabbak azok az emberevöknél, beperelnek, a szenátusal fenyegetnek; engem, az édes anyjokat!

— Adjátok neki! — mutatott Jákovlevics Szemjon egy süveg cukorra. A fiú odaugrott, felfogta a süveg cukrot és az özvegyhez cipelte.

— Oh, bátyuskám, nagy a te kegyesség! De mit tegyek én ennyi sokkal? — sirt tovább az özvegy.

— Adjatok még neki! — bőkezűsködött Jákovlevics Szemjon.

Odavittek neki még egy süveget. „Még, még!” — rendelkezett a boldogságos; hoztak még egy harmadik süveget is, negyediket is. Az özvegyet megrakták cukorral. A kolostori barát sóhajtott: mindez még ma a kolostornak juthatott volna úgy, mint eddig.

— Minek nekem ennyi? — panaszkoz-

dott az özvegy — el sem bírom magam. Nem talán valami prófétai cselekedet ez, bátyuska?

— Igenis, prófétai — szólalt meg valaki a tömegből.

— Még egy fontot neki, még! — vezényelt Jákovlevics Szemjon.

Az asztalon még egy egész süveg maradt, de Jákovlevics Szemjon egy fontot parancsolt, hát egy fontot adtak oda.

— Uram istenem! bizonyosan prófétai cselekedet! — sóhajtozott a nép keresztet hányva.

— Máskor enyhítse meg a szívét jósággal és kegyességgel s csak azután jöjjön panaszkodni a gyerekeire, akik kegyelmednek csontjából való csontok, azt hiszem: ezt jelenti ez a jelkép — szólt csendesen és elégtelen a kövér, de a teától elesett kolostori barát, hiuságának rohamában magára véve a magyarázatot.

— Mit akarsz te, bátyuskám — csattant föl hirtelen az özvegy — hiszen azok engem a tűzbe akartak dobni, mikor Verhisinéknél a nagy tűz volt. Döglött macskát tettek a ládámba, vagyis minden aljasságra készek...

— Hajtsátok ki! — hadargott a kezével Jákovlevics Szemjon.

A harangozó és a fiú kijöttek a rács inenső oldalára. A harangozó karonfogta az özveget, aki lecsillapultan vonult az ajtó felé, visszatekintgetve a kapott cukor-süvegekre, amelyeket a fiú cipelt utána.

— Egyet vegyetek el tőle! — parancsolta Jákovlevics Szemjon a vele maradt napszámosnak. Ez utánok szaladt s néhány perc múltán mind a három szolga visszatért, magukkal hozva az egyszer odaajándékozott, aztán visszavett cukorsüveget; hanem azért az özvegy mégis elvitt magával hármat.

— Jákovlevics Szemjon! — szólalt meg valaki egészen az ajtó mellől — álmomban egy madarat láttam, egy csókát; kirepült a vízből és berepült a tűzbe. Mit jelenthet ez az álom?

— Fagyot — felelt Jákovlevics Szemjon.

— Jákovlevics Szemjon, miért nem felel nekem, én már oly régen érdeklődöm ön iránt, — kezdte újra a mi dámánk.

— Kérdezd ki! — parancsolta Jákovlevics Szemjon oda sem hallgatva és a térdelő földesurra mutatva.

A kolostori barát, akinek a parancs szólt, odament a földesurhoz.

— Mivel vétkezett? s volt-e valami vezeklés róva önre?

— Igen: nem verekedni, a kezemet tartóztatni — felelt rekedten a földesur.

— Teljesítette? — kérdezte a barát.

— Nem birom teljesíteni, a saját erőm akadályoz meg benne.

— Kergessétek ki! seprőt neki! — hadonázott Jákovlevics Szemjon. A földesur be nem várva a parancs teljesítését, fölugrott és kiszaladt a szobából.

— Egy aranyat hagyott a helyén — mondá a barát, fölvéve egy aranypénzt a földről.

— Add ennek! — mutatott Jákovlevics Szemjon az ujjával a százezres kupecre. Az nem merté visszautasítani és elvette.

— Aranyakhoz még több arany — nem bírta magát a barát túrtóztatni.

— Ennek pedig egy csésze cukrozott teát! — mutatott Jákovlevics Szemjon Nikolajevics Móricra. A szolga teát öntött és egy szemüveges ficsurnak akarta adni.

— A hosszunak, a hosszunak! — utasította Jákovlevics Szemjon.

Nikolajevics Móric elvette a csészét, katonásan meghajtotta magát és elkezdte a teát szürsölni. Nem tudom, miért: a mieink valamennyien majd megszakadtak a nevetéstől.

— Nikolajevics Móric — fordult hozzá Liza — miután az az úr, aki itt térdepelt, elment, térdeljen le ön a helyére.

Nikolajevics Móric zavartan nézett rá.

— Kérem, nagy örömet szerezne nekem. Hallja csak, Nikolajevics Móric — folytatta aztán kötekedő, makrancos, keserű és szapora szóval — térdeljen le okvetetlenül; látni akarom: hogy áll önnek a térdepelés. Ha le nem térel, akkor ne jöjjön többet hozzám. Minden áron akarom, akarom . . .

Nem tudom, mit akart ezzel mondani, de ellenvetést nem tűrő, könyörtelen hangon beszélt, mintha valami rohama lett volna. Az ilyen szeszélyességeit, amelyek különösen gyakoriak voltak az utóbbi időkben, Nikolajevics Móric az ő iránta való vak gyűlölködésre vezette vissza, mely gyűlölet nem volt ám gonosz indulatu, mert Nikolajevna Lizaveta tisztelte és szerette őt, hanem valami öntudatlan gyűlölködés, amelyen némely pillanatokban maga sem tudott uralkodni.

Nikolajevics Móric átadta egy mögötte álló öregasszonynak a csészéjét, kinyitotta a rács ajtaját, meghívás nélkül bement a Jákovlevics Szemjon intim helyére és a szoba közepén valamennyiök láttára térdreborult. Azt hiszem, hogy nagyon bántotta az ő szelid, jó lelkét Lizának az a nyers és megalázó kötekedése az ott jelen voltak előtt. Azt is gondolta tán magában, hogy Liza majd szégyenleni fogja magát, látva azt a megalázást, amelyet annyira követelt. Persze: ő rajta kívül senki sem próbálta volna meg ilyen báva és kockázatott módon valamely hölgyet észretéríte-

ni. Változatlan komolysággal állt a térdén az ő egész hosszu, esetlen, nevetséges mivoltában. De a mieink nem nevettek; a jelenet váratlansága beteges, fájdalmas hatással volt. Mindenki Lizára nézett.

— Olajat, olajat! — dörmögött Jákovlevics Szemjon.

Liza hirtelen elsápadt, fölsikoltott és átrohant a rácson. Erre gyors, hisztérikus jelenet következett: teljes erejéből föl akarta emelni Nikolajevics Móricot a térdeplő helyzetéből, ráncigálta annak könyökeit.

— Álljon fel, álljon fel! — kiabált magánkivül — álljon föl rögtön, rögtön! Hogy mert letérdelni?

Nikolajevics Móric fölállt. Liza megragadta könyökön felül a karját és merően a szemébe nézett. Tekintetében ijedelem volt.

— Vigszemüek, vigszemüek! — ismételte még egyszer Jákovlevics Szemjon.

Nikolajevna Lizaveta végre kivonszolta Nikolajevics Móricot a rács mögül; a mieink közt nagy kavarodás támadt. A mi kocsinkból való dáma, hogy a jelenetnek véget vessen, harmadszor is hangosan és megint szerénykedő mosolylyal szólította meg Jákovlevics Szemjont:

— No hát, Jákovlevics Szemjon, nem mond nekem valami „igét?” Pedig úgy számítottam rá!

— Pokolba veled, pokolba! — fordult hozzá hirtelen Jákovlevics Szemjon, kinyomatni nem való szavakat téve hozzá, még pedig igen dühösen és fenyegetően. A mi hölgyeink sikoltoztak és nyakra-főre szaladtak ki, a gavallérok homéri kacajjal utánok. Ezzel végződött a látogatásunk Jákovlevics Szemjonnál.

De amint mondják, történt még egy ti-

tokzatos eset is, és én bevallom, hogy csak ennek a kedvéért irtam le ilyen részletesen a kirándulásunkat.

Azt beszélik, hogy mikor összekavarodva kifelé rohantak, Liza, akit Nikolajevics Móric vezetett, az ajtóban a tolongásban összeakadt Vszevolodovics Miklóssal. Megjegyzendő, hogy a vasárnapi nap és az elájulás óta, ha többször találkoztak is, de egymáshoz nem közeledtek és egymásnak semmit sem mondtak. Én láttam, mikor az ajtónál összekerültek: úgy rémlik nekem, mintha egy pillanatra mindketten megálltak és egymásra különösen néztek volna. De az is lehet, hogy én a tolongásban nem jól láttam. Mások ellenkezőleg azt állították, hogy Liza meglátván Vszevolodovics Miklóst, gyorsan fölkapta a kezét, egészen annak az arcáig és biztosan arcul ütötte volna, ha az gyorsan félre nem kapja a fejét. Meglehet, hogy nem tetszett neki a Sztavrogin arckifejezése, vagy épen gúnyos nézése, kivált most, a Nikolajevics Móriccal történt jelenet után. Megvallom, hogy én semmit sem láttam ebből, de a többiek komolyan állították, hogy úgy történt, ámbár a nagy tolongásban mindnyájan nem, legfőlebb néhányan láthatták. Emlékszem, hogy Vszevolodovics Miklós az egész visszatérő úton kissé halvány volt.

III.

Ugyanezen a napon megtörtént végre a találkozás Trofimovics István és Petrovna Borbála közt, amelyet ez már régen tervezett és amelyről már korábban értesítette a volt barátját, de amelyet valamiért mindig halogatott. A találkozás Szkvorenjikiben történt meg. Petrovna Borbála nagyon izgatottan jelent meg az ő városon kívül eső házában: az

előtt való nap végleg elhatározták, hogy a tervezett ünnepség a nemességi marsallnél lesz. De Petrovna Borbála rögtön arra gondolt, hogy az ünnepség után senki sem akadályozhatja meg őt egy külön mulatság adásában s hogy arra újra összehívja az egész várost. Akkor majd mindenki meggyőződhetnék, hogy kinek a háza különb s ki tudja a vendégeket különbül ellátni. Alig lehetett ráismerni. Ugy látszott, mintha egészen ujjászületett volna, a régi, megközelíthetetlen „magasabb hölgy“, (mint őt Trofimovics István elnevezte volt), közönséges, kényeskedő, világi nővé lett. Egyébként meglehet, hogy ez csak úgy látszott.

Megérkezvén az üres házba, bejárta a szobákat a hű és öreg Jegorücs Elek, meg a Tamás inas kíséretében, mely utóbbi sokat látott ember volt és specialista a dekoratív munkákban. Megkezdődtek a tanácskozások: milyen butorokat, képeket hozzanak át a régi lakásból, hova állítsák azokat, hogy helyezték el az élő növényeket és virágokat, hol pótolják a kárpitokat ujakkal, hol állítsák föl a büffét s egy legyen-e vagy kettő? stb., stb. S a legnagyobb tevés-vevés közt egyszerre csak eszébe jut, hogy kocsit küldjön Trofimovics Istvánért.

Az már régen értesülve volt és minden nap várta ezt a váratlan meghívást. Felülvén a kocsira, keresztet vetett magára; sorsa eldöntéséről volt szó. Barátnőjét a nagy teremben, egy fülkében elhelyezett divánon találta, előtte márványasztalkával, kezében papirossal és ceruzával: Tamás egy arsinnal az ablakok és a karzat magasságát méregette, Petrovna Borbála meg maga jegyezte a számokat és csinált jeleket a földön. A dolgát abban sem hagyva biccentett a fejével Trofimovics Istvánnak, s mikor az valami köszö-

nésfélét dűnnyögött, gyorsan kezét nyujtott neki s anélkül, hogy ránézett volna, helyet mutatott maga mellett.

Vagy öt percig ültem ott és vártam „szorongó szívvel“ — beszélte nekem később. — Nem azt a nőt láttam, akit husz esztendeig ismertem. Az a teljes meggyőződéseim, hogy mindennek vége, olyan erőt adott nekem, amely még öt is meglepte. Esküszöm, hogy csodálatba ejtette öt ez utolsó órában tanusított szilárdságom.

Petrovna Borbála hirtelen letette a ceruzát és gyorsan Trofimovics Istvánhoz fordult.

— Trofimovics István, nekünk komoly megbeszélni valónk van. Biztosra veszem, hogy önnek egy csomó virágos szava és mondókája van készletben, de talán jobb lenne egyenesen a dologra férti.

Trofimovics István megrettent: a barátja nagyon is sietett a hangot megadni: mit lehetett azután még várni?

— Várjon, hallgasson, majd azután; különben nem tudom, hogy mit is válaszolhatna ön az én szavaimra — folytatta Petrovna Borbála szapora szóval. — Az ön ezerkétszáz rubelnyi penzióját én az ön halálíg kötelezőnek tartom magamra nézve. Ha akarja, ezt írásba is foglalhatjuk. Az én halálom esetére külön intézkedtem. Ezenkívül ön most szállást, kiszolgálást és teljes ellátást kap tőlem. Ezt pénzre átszámolva, ezerötyszáz rubelben lehet megállapítani: igaz-e? Hozzáadok még külön kiadásokra háromszázat — s kikerekitem három ezerre: helyes? Elég lesz ez egy évre? Azt hiszem: nem lesz kevés. Egyébiránt rendkívüli esetekben valamivel még meg is szerzem. E szerint most már fogja a pénzét, küldje haza az én cselédeimet és éljen magában ott, ahol tet-

szik: Pétervárott, Moszkvában vagy itt, csak ne én nálam. Érti?

— Nem régen ugyanilyen szigorú hangon, ugyanily hirtelen s ugyanezen ajkokról egészen más parancsot hallottam én — szólalt meg csendesen és szomorúan Trofimovics István. — *Oui, la comparaison peut être permise. C'était comme un petit cozak du Don, qui sautait sur sa propre tombe.* Most pedig . . .

— Hagyja el, Trofimovics István, ön szörnyen böbeszédű. Ön semmit sem táncolt, mert ön fehér nyakkendővel, új fehérneműben, új keztyűben, kikenve és fenne, illatosan jelent meg; biztosítom önt, hogy ön maga is szeretett volna megházasodni; le lehetett ezt olvasni az arcáról s higgye el, hogy ez az arckifejezése egy csöppet sem volt elegáns. Ha ezt akkor nem említettem volna önnek, hát csak kiméletből. De ön szeretett volna megházasodni, szeretett volna! dacára annak, hogy olyan aljasságokat irt rólam is, a menyasszonyáról is. Most másról van szó. S mi akar lenni az a *cozak du Don* az ön sirja fölött? Nem értem ezt a hasonlatot. Ellenkezőleg: ne haljon meg, hanem éljen; éljen mentől tovább s én annak nagyon fogok örülni.

— A szegények házában?

— Micsoda szegények házában? Három ezer rubel évi jövedelemmel senki sem megy a szegények házába. Ah, értem már — mosolyodott el; — tény, hogy Sztepanovics Péter tréfálkozott egyszer a szegények házával. Csakhogy az egy különös szegények háza, amelyről érdemes gondolkozni. Igen tiszteltreméltó személyek vannak benne: ezredek például s most egy tábornok is készül belé. Ha ön az ön pénzével be akar oda menni, hát nyugodtan, kényelmesen élhet ott. Tudomá-

nyokkal foglalkozhatik és mindig talál preferánsz-partit . . .

— Passons.

— Passons? — mondá félvállról Petrovna Borbála. — Jól van, én megmondtam a magamét; mától kezdve teljesen külön fogunk élni.

— Hát ez az egész, ami husz évből megmaradt? Ez a kegyed bucsuszava?

— Ön roppant szereti a fölkiáltásokat, Trofimovics István. Ma már ez nem divat. Az emberek nyersen, de őszintén beszélnek. S mit akar ön azzal a mi husz évünkkel? Az mindkét részről az önzés husz éve volt, egyéb semmi. Önnek valamennyi hozzám címzett levele nem nekem szól, hanem az utókornak. Ön stilita és nem jóbarát, a barátság pedig csak szóbeszéd, valóságban pedig a moslékok kölcsönös kiöntözése . . .

— Istenem, mennyi idegen szó! Mennyi betanult lecke! Már kegyedre is ráadták azok a maguk ruháját! Már kegyed is ujjong! *Chêtre, chêtre*, hogy eladta kegyed egy tál lencséért a szabadságát!

— Nem vagyok én papagály, hogy idegen szavakat ismételjek, — fortyogott Petrovna Borbála. — Legyen nyugodt afelől, hogy a saját szavaim gyültek össze bennem. Mit tett ön én értem e húsz év alatt? Ön még azokat a könyveket is megtagadta tőlem, amelyeket én hozattam önnek s ha nem kerülnek a könyvkötő kezébe, hát a mai napig is fölvágtatlanul lennének. Mit adott ön nekem olvasni, mikor az első években arra kértem önt, hogy legyen a tanácsadóm? Kapfigot és megint csak Kapfigot. Féltékeny volt ön még arra is, hogy tanulhassak és igyekezett azt megakadályozni. Pedig önt mindenki kineveti már. Megvallom, én önt mindig csak kritikus-

nak tartottam; ön csak irodalmi kritikus, egyéb semmi. Mikor Pétervárra utaztunkban tudattam önnel, hogy folyóiratot akarok kiadni s egész életemet annak szentelni, ön mindjárt ironikusan nézett rám és szörnyű rártartian viselte magát . . .

— Az nem azért volt . . . nem azért . . . akkor mi az akadályoktól, a kellemetlenségektől féltünk . . .

— Biz az azért volt, mert Pétervárott ön semmiféle kellemetlenségtől, üldözéstől nem tarthatott. Emlékszik az után februárban, mikor azok a hírek keringeni kezdtek, mint szaladt ön hozzám ijedten és azzal a követeléssel, hogy azonnal adjak önnek írásbeli nyilatkozatot arról, hogy a fiatal emberek nem önhöz járnak, hanem én hozzám, hogy ön csak házitánító, aki csak azért lakik még a háznál, mert a fizetését még meg nem kapta, nem így volt? Gondoljon csak vissza! Ön akkor leleplezte az egész életét, Trofimovics István.

— Az csak egy pillanatnyi kishitőség volt, az is csak négyszemközt — kiáltott föl keserűen Verhovenszkij — de hát csakugyan eltépjünk mindent ilyen kicsiségekért? Hát semmi sem marad meg köztünk ebből a húsz évből?

— Ön igen számító; ön minden áron úgy szeretné a dolgunkat rendezni, hogy még én legyek önnek adósa. Mikor ön külföldről visszatért, nagyon magasról nézett le rám, nem engedett szóhoz jutnom s mikor én magam jártam külföldön, aztán beszélgetni kezdtem önnel, előadtam a Madonnáról szerzett benyomásaimat, ön nem hallgatott ki, lenézően belenevetett a nyakkendőjébe, mintha én nekem nem is lehetnének olyan érzelmeim, mint önnek.

— Nem úgy volt, bizonyára nem úgy volt . . . J'ai oublié.

— De bizony úgy volt; különben nem is volt mivel olyan nagyra lenni velem szemben, mert az egész csupa merő ostobaság és csak az ön rögeszméje: ma már senki sincs elragadtatva a Madonnától, senki sem ér rá azzal törődni, legfőlebb a megcsontosodott öregek-kék. Ez már be van bizonyítva.

— Bebizonyítva?

— A Madonnának semmi haszna nincs. Itt ez a korsó hasznos, mert vizet lehet bele önteni; ez a ceruza hasznos, mert ezzel bármit is írni lehet, az pedig egy női arc, amely-nél bármely természetes, élő arc különb. Próbáljon csak ön egy almát festeni és letenni hozzá egy igazi almát: vajon melyikhez fog nyulni? Tudom, hogy el nem téveszti. Hát ide lyukad ki az önök minden elmélete, mihelyt a szabad kutatás első fénysugara rájuk esik.

— Ugy, úgy.

— Ön gúnyosan nevet. S mit mondott ön nekem például az alamizsnáról? Pedig az alamizsnaosztás élvezete kevélykedő és erkölcsstelen élvezet, élvezete a gazdagnak az ő gazdasága, hatalma, valamint annak tudatában, hogy ő összehasonlíthatja a maga jelentőségét a kolduséval. Az alamizsna erkölcsstelen úgy arra nézve, aki adja, mint arra, aki elfogadja, azonkívül céltalan is, mert csak szaporítja a koldulók számát. A dologkerülők ép úgy körülveszik az alamizsna-osztót, mint a játékosok a játék-asztalokat abban a reményben, hogy nyerni fognak. Pedig az odadobott fillér a századrészt sem elégíti ki. Sokat osztott-e ki ön például? Vagy nyolc tizkopejkást, ha jól összeadja. Jusson csak eszébe, hogy mikor adott utoljára; lesz legalább két éve, de lesz tán négy is. Ön kiabál, de csak

árt vele. Az alamizsnát a mostani társadalomban törvénnyel kellene eltiltani. Az új berendezkedésben egyáltalán nem lesznek szegények.

— Oh, mily félremagyarázása a mások szavainak! Hát már az új berendezkedésig jutottak? Szerencsétlen asszony, isten legyen kegyednek irgalmas és kegyelmes!

— Igen, Trofimovics István, az új berendezkedésig jutott a dolog; hiában rejtegette ön én előlem az új eszméket: azokat már mindenki ismeri; ön csak féltékenykedésből cselekedett, hogy megtartsa felettem a hatalmát. Most aztán még ez a Julia is száz verasztára jár előttem. De átláttam én is a szitán. Védelmeztem önt, Trofimovics István, amennyire birtam; csak hogy önt határozottan mindenki elítéli.

— Elég! — mozdult meg Trofimovics István, hogy felálljon — elég! Kivánjam-e kegyednek, hogy mihamarabb magához térjen?

— Várjon még egy pillanatig, Trofimovics István, valamit akarok kérdezni. Önt meghívták az irodalmi estélyre felolvasni; ezt az én ajánlatomra tették. Mondja: mit akar felolvasni?

— Hát épen arról a királynék királynéjáról, az emberiség ideáljáról, a sixtini madonnáról, amely kegyed szerint nem ér annyit, mint egy korsó vagy egy ceruza.

— Hát nem a történelemből? — kérdezte keserű meglepetéssel Petrovna Borbála. — De hiszen akkor nem fogják önt meghallgatni. Meg van akadva azzal a Madonnával! Micsoda öröme telik benne majd, ha mindenkit elaltat? Legyen meggyőződve, Trofimovics István, hogy én csak az ön érdekében beszélek. Egészen más volna, ha valami rövid, de

érdekes, középkori udvari történetkét adna elő a spanyol történelemből, jobban mondva egy anekdotát, amelyet kibővitene más anekdotákkal és a saját elmésségeivel. Hiszen voltak ott nagyszerű udvarok, pompás hölgyek, mérgezések; Karmazinov azt mondja, hogy furcsa volna, ha még a spanyol históriákból sem lehetne valami érdekeset kikerekíteni.

— Karmazinov, az a magát kiirt fajnó keres nekem témát!

— Karmazinov csaknem államférfiúi elme! Önnek nagyon vakmerő nyelve van, Trofimovics István.

— A kegyed Karmazinovja egy magát kiirt vénasszony! Chère, chère, hát mióta dolgozták meg azok ennyire kegyedet!?

— Én őt most sem szenvedhetem az ő rártartiságáért, de az eszét elismerem. Ismétlem, hogy én önt védelmeztem, ahogy csak tudtam. De minek legyen az ember minden áron nevetséges és unalmas! Ellenkezőleg: jelenjék meg ön a dobogón méltóságos mosolylyal, mint a multak képviselője, mondjon el három anekdotát azzal az ön szellemességével, amelylyel oly sokszor kitüntette magát. Hadd legyen ön öreg úr, hadd legyen a letűnt kor embere, aki az ujjabaktól elmaradt, de hiszen ön mosolyogva ismeri ezt el magáról a bevezetésben és mindenki be fogja látni, hogy ön kedves, jó és szellemes törmelék . . . Egy szóval régi szabásu ember, de annyira okos, hogy meg tudja értékelni, hogy mire vezetett amaz eszmék képtelensége, amelyek önöket idáig lelkesítették. No, tegye meg nekem ezt a szivességet, kérem önt.

— Elég, chère! Ne is kérjen, azt én meg nem tehetem. Én a Madonnáról fogok felolvasni s olyan vihart keltek, amely vagy őket seprí el, vagy engemet.

— Bizonyosan csak önt, Trofimovics István.

— Ha az a sorsom! Arról a semmirekellő rabról fogok beszélni, arról a büdös, erkölcstelen lakájáról, aki elsőnek tolakodik föl a lépcsőn, kezében ollóval, hogy az egyenlőség, gyűlölség és . . . gyomor érdekében összeszabdálja a nagy ideál képét. Hadd dördüljön föl az én átkom s azután . . .

— Aztán . . . az örültek házába?

— Meglehet. De akár győzök, akár bukjam, én még aznap este veszem az én koldustarisznyámat, itt hagyok mindent, a kegyed adományait, penzióját, a jövőre tett ígéreteit s elmegek gyalog, hogy mint valamelyik kupec házitanítója végezzem életemet, vagy éhen haljak valamely sövény alatt. Végeztem! Alea jacta est!

És megint fölállt.

— Biztos voltam benne — kelt föl Petrovna Borbála is szikrázó szemekkel — már évekkkel előbb megbizonyosodtam abban, hogy ön épen csak arra törekszik, hogy végre engem és házamat megszégyenítse. Mit akar ön azzal mondani, hogy valami kupec házitanítója lesz vagy valami sövény alatt hal meg? Ez merő szószátyárkodás, mérgeledés.

— Kegyed engem mindig lenézett; én azonban úgy végezek, mint a hölgyéhez hű lovag, mert én a kegyed véleményét mindig nagyrabecsültem. Ettől a pillanattól kezdve semmit el nem fogadok, a fölolvásásomat pedig a magam fölfogása szerint tartom meg.

— Mily ostobaság!

— Kegyed engem soha sem becsült meg. Meglehet, hogy tengernyi sok a hibám. Ugy van, én kegyeden élösködtem (a nihilisták nyelvén mondom ezt); de az élösködés soha sem volt vezérlő elve az én viselkedésemnek.

Ez magától történt, magam sem tudom: hogyan . . . Én azt hittem, hogy mi köztünk valami magasztosabb is van, mint a koszt és kvártély s — én soha sem voltam gazember, soha! E szerint hát most már mehetek utamra, hogy vezekeljek az eddigiekért. Kései út, kint kései ősz van, a mezőket köd ülte meg, dér fedí, az öregség zuzmarája köríti utamat és közeli sirom felől fuj rám a szél . . . De menni kell!

Telve tiszta szerelemmel,
Bizva édes ábrándokban . . .

Isten veletek, édes ábrándjaim. Húsz év! Alea jacta est!

Arcát megnedvesítették hirtelen megereedt könnyei. Kezébe vette a kalapját.

— Én nem értek diákul — szölt Petrovna Borbála, igyekeztvén magán uralkodni.

Ki tudja? tán ő is sirva akart fakadni, de a méltatlankodás és szeszélyesség még egyszer felülkerekedett benne:

— Én csak egyet tudok, azt, hogy mindez csak komédia. Soha sem lesz ön képes önzésből eredő fenyegetéseit végrehajtani. Nem megy ön sehova, semmiféle kupechez, hanem egész nyugodtan itt fogja életét eltölteni, megkapja a penzióját és maga köré gyűjti tovább is a furcsa barátait minden kedden. Isten önnel, Trofimovics István.

— Alea jacta est! — hajtotta meg magát mélységesen Trofimovics István és izgatottságától alig élve ment haza.

VI. FEJEZET.

Szlepanovics Péter munkája.

I.

Az ünnepség napja végleg megállapított, s Fon-Lembke egyre szomorúbb és tűnődőbb lett. Különös, rossz sejtelmek voltak s ez igen nyugtalanította Mihajlovna Júliát. Igaz, hogy nem is volt minden a kellő rendben: az előbbi, gyenge kormányzó nem valami jó állapotban adta át az ügyeket az utódjának; most meg épen kolera fenyegetett; némely helyeken erős marha-vész dült; a nyár folyamán a városokban és falvakban tüzvészek pusztítottak s a nép közt egyre jobban terjedt a zúgolódás azzal a képtelen felfogással, hogy gyujtogattak. A rablások száma az eddigihez képest megkétszereződött. Ez persze rendes dolognak lett volna mondható, csak ne lettek volna más súlyosabb okok is, amelyek az Antonovics András nyugalmát zavarták.

Leginkább meglepte Mihajlovna Júliát, hogy a férje napról-napra szótalanabb és zárkózottabb lett. Pedig hát mi rejtegetni valója lehetett? Igaz, hogy eddig is ritkán felelgetett a nejének és a legtöbbször engedelmeskedett annak. A Mihajlovna Júlia ösztönzésére hoztak be például két-három rendkívül kockáztatott és csaknem törvényellenes rendszabályt a kormányzói hatalom kibővítésére. Történtek ugyanilyen céllal elnézések is; így például olyan emberek, akik bíróságot és Szibériát érdemeltek volna, a Mihajlovna Júlia kényszerítése folytán kitüntetésre ajánlottak. Némely

panaszokra és feljelentésekre rendszeresen nem válaszoltak. Mindez később napfényre került. Lembke nemcsak mindent aláírt, de még csak meg sem gondolta, hogy milyen helytelen az, ha a feleségének ilyen beavatkozását megtűri. Ahelyett néha a „legcsekélyebb semmiségek miatt“ is kikelt magából, a Mihajlovna Júlia nagy csodálkozására. Persze: engedékenységei után mindig szükségét érezte, hogy egy-egy kis lázadással kárpótolja magát. Fájdalom! Mihajlovna Julia, dacára az ő éleslátásának, nem volt képes felfogni ezt a nemes finomságot az ő nemes karakterében. Egészen más dolga volt annak és ebből keletkezett a sok zavar.

Nem az én dolgom, de nincs is hozzá bátorságom, hogy az ő némely dolgaikat elmondjam. Az adminisztratív hibák elmondása sem az én dolgom. Egészen más feladatot tűztem én magam elé, mikor e krónikámba kezdtem. De némely felvilágosítást még sem mellőzhetek.

Folytatom azonban elébb a Mihajlovna Júlia dolgát. A szegény hölgy (én nagyon sajnálom őt!) elérhette volna mindazt, amire annyira vágyott, anélkül, hogy oly erős és excentrikus tevékenységre adja magát, aminőt nálunk rögtön az első lépésével kezdett. De a poézis túltengésétől-e, vagy első fiatalságának hosszú és sikertelen szomorúságai folytán, sorsa változtával egyszeribe túlságosan is hivatottnak, csaknem felkentnek kezdte magát tartani. Ilyenekben pedig a legnehezebb az aszszonyokat észre téríteni; aztán, aki mindig igazat ad nekik, az célját éri; Mihajlovna Juliának pedig tüskön-bokron át igazat adtak. A szegényke rögtön különféle befolyások játékszerévé lett s ő valami originális személynek kezdte magát tartani. Sokan megfűtöztek az ő

melegénél, sokan felhasználták az ő jóságát az ő rövid idejű kormányzói tevékenysége alatt. (Mert hiszen ő kormányzott és nem a férje). És micsoda habarodás lett ebből az ő főztjéből! Tetszett neki a nagybirtok is, az arisztokratizmus is, a kormányzói hatalom kibővítése is, de a demokratizmus is, az új intézmények is, a szabad gondolkodás is, a szociális eszmék is, az arisztokrata szalónok szigorú szelleme is s az őt környékező fiatalságnak csaknem kocsmai viselkedése is. Arról ábrándozott, hogy boldogságot hint szét, kibékíti a kibékíthetetleneket, igazat mondva: egyesít mindenkit és mindent a maga személye imádásában. Voltak kedvencei is: például Sztepanovics Péter, aki a legnagyobb hízélgéssel kezelte őt, nagyon tetszett neki. De tetszett ez neki más okból is, ami a legkülönösebb színben tünteti föl a mi dámánkat: Mihajlovna Júlia ugyanis folyton abban a reménykedésben élt, hogy Sztepanovics Péter egy egész országos összeesküvést fog ő előtte felfedezni. Bármily nehéz ezt elképzelni, mégis úgy volt. Valamiért egyre úgy rémlett neki, mintha a kormányzásban álmellenes összeesküvés volna. Ezt a különös eszmét Sztepanovics Péter hol hallgatásával, hol távoli célzásokkal táplálgatta. Mihajlovna Júlia meg úgy képzelte magának a dolgot, hogy Sztepanovics Péter összeköttetésben áll ugyan Oroszország minden forradalmi mozgalmával, de ő neki az imádásig hódolója. Az összeesküvés felfedezése, a Pétervárról jövőendő köszönet, a további rang-emelkedés, a fiatalságra való szelid hatás, hogy azok az örvény szélén visszatartóztassanak: mindez a legélénkebben foglalkoztatta a Mihajlovna Júlia fantáziáját. Ha megmentette és észretérítette Sztepanovics Pétert (s ez iránt ő teljesen meg volt győződve), akkor megmenti a többi is. Senki sem fog kö-

zülök elveszni, senki, mert ő mindnyájokat megmenti; külön osztályokba sorozza őket és úgy tesz rólok jelentést; a felsőbb igazságosság szerint fog velök bánni s meglehet, hogy a história és az egész orosz liberalizmus áldani fogja az emlékéit; s az összeesküvés mégis fel lesz fedezve. Egy csapásra több haszon.

De mindamellett szükséges volt, hogy Antonovics András legalább az ünnepségre vidámabb legyen. Mindenáron fel kellett őt vidítani és megnyugtadni. E célból Mihajlovna Júlia hozzá vezényelte Sztepanovics Pétert, abban a reményben, hogy ez valahogyan fel fogja őt villanyozni. Talán valami közléssel, amelyet úgyszólván első kézből kapott. Sztepanovics Péter már rég nem volt a Fon-Lembke dolgozó szobájában. Ezúttal épen abban a pillanatban repült be hozzá, mikor a paciens a legrosszabb hangulatában volt.

II.

Egy bonyodalmas eset történt, amelyen Fon-Lembke sehogy' sem tudott eligazodni. Ugyanabban a kerületben, ahol nem régen Sztepanovics Péter a tisztekkel mulatott, egy hadnagyot a közvetlen feljebbvalója lehordott. Történt pedig ez az egész század előtt. A hadnagy még fiatal ember volt, nem régen került ide Pétervárról; szóvalan legény volt, amelllett komor, fontoskodó magatartású, alacsony, testes és piros képű. Nem tűrte a lehordást s az egész századot csodálatba ejtő ordítással, fejét vadul előre szegve, rávetette magát a feljebbvalójára, megütötte azt és erősen a vállába harapott; alig birták onnan elvinni. Kétségtelennek tartották, hogy megőrült, legalább az utóbbi napokban nem egyszer a lehető legkülönösebb állapotban találták őt. Kidobott például a házigazdája lakásából két szent képet s azok

egyikét fejszével összevagdalta; a maga szobájában három könyvtartó pulpituson elhelyezte a Vogt, Moleschott és Büchner könyveit és mindegyik pulpitus előtt meggyújtott egy templomi viasz-gyertyát. A nála talált könyvek mennyisége után azt lehetett róla tartani, hogy olvasott ember volt. Ha lett volna neki vagy ötvenezer frankja, bizonyára elment volna valamely utópiai szigetre. Mikor elfogták, a zsebében és a szállásán egy csomó kétségbeejtő proklamációt találtak.

A proklamációk egymagukban eléggé jelentéktelen dolgok. Milyeneket láthattunk már ebből a fajtából! Azonkívül ezek nem is voltak újabb keletűek: épen olyanok, mint aminőket nem régen az x-i kormányzóságban osztogattak szét s Liputin, aki másfél hónappal ezelőtt a kerületben járt s onnan a szomszéd kormányzóságba is átrándult, azt állította, hogy ő már akkor látta ott ezeket a felhívásokat. Antonovics Andrást leginkább az lepte meg, hogy a Spigulin-féle gyár igazgatója épen akkor két csomag épen ilyen proklamációt küldött be a rendőrségre, mint amelyeket éjjel dobáltak szét a gyárban. A csomagok még felbontatlanul voltak s a munkások nem olvastak el abból egy darabot sem. Az eset meglehetősen jelentéktelen volt, de Antonovics András nagyon elgondolkozott rajta. Igen gyanúsnaak ítélte azt.

Spigulinéknak ebben a gyárában épen akkor kezdődött az a „spigulini história“, amely olyan nagy port vert föl nálunk s amelyről olyan változatok jelentek meg a fővárosi ujságokban. Két hét előtt ázsiai kolerát kapott és meghalt ott egy munkás; később megint megbetegedett néhány ember. A városban mindenki megrémült, mert a kolera a szomszéd kormányzóságból terjedezett. Nálunk lehetőleg kielégítő előkészületeket tettek a kellemetlen

vendég fogadására. De a milliomos és összeköttetésekkel bíró Spigulinék gyárat valahogy soron kívül felejtették. Most aztán mindenkiket kiabálta, hogy ott van a járvány fészke és terjesztője s hogy a gyárban, különösen pedig a munkások lakásaiban annyi a piszok, hogy ha kolera nem volna is, ott az bizonyosan kicsiráznék. Természetes, hogy rögtön megtétek a kellő intézkedések és Antonovics András szigorúan követelte azok foganatosítását. A gyárat három hétig tisztogatták, de aztán Spigulinék — nem tudni: miért? — bezárták. Az egyik Spigulin állandóan Pétervárott lakott, a másik pedig, mihelyt a hatóság rendelete a tisztogatás iránt megjelent, rögtön elutazott Moszkvába. Az igazgató hozzálátott a munkások kifizetéséhez s amint most kisült: szemtellenül csalt. A munkások zúgolódtak, igazságos kifizetést követeltek, tudatlanságukban a rendőrségre mentek, szerencsére minden zaj nélkül és bizony nem is indulatoskodtak valami nagyon. Hát épen ekkor küldte be az igazgató a proklamációkat Antonovics Andrásnak.

Sztepanovics Péter minden bejelentés nélkül, mint jóbarát és közelálló ember, azonkívül a Mihajlovna Júlia küldetésében repült be a szobába. Antonovics András meglátván őt, elkomorult és barátságtalan tekintettel állt meg az asztalnál. Eddig fel és alá járt és valamiről tanácskozott a kancelláriája egyik hivatalnokával, Blümerrel, egy roppant esetlen és komor képű némettel, akit Pétervárról hozott magával, ellenére a Mihajlovna Júlia leghevesebb ellenzésének. A hivatalnok a Sztepanovics Péter megjelenésekor félre vonult az ajtó felé, de nem ment el. Sztepanovics Péternek úgy rémlett, hogy Blümer jelentősen össze is nézett a főnökével.

— Aha! mégis csak megkaptam önt, buj-

dosó vezérünk! — harsogott Sztepanovics Péter nevetve és tenyerével befedett egy proklamációt, amely az asztalon feküdt, — ez is a kollekcója szaporítására?

Antonovics András elvörösödött. Arca szinte eltorzult.

— Hallgasson! egy szót se! — kiáltott rá, reszketve a haragtól, — ne merjen ... uram ...

— Mi ez? Ugy látom: haragszik?

— Engedje tudtára adnom, tisztelt uram, hogy mától kezdve az ön bizalmaskodását eltűnni hajlandó nem vagyok; kérem ezt el nem felejtteni.

— Tyüh, az ördögbe is, hát csakugyan!

— Hallgasson! — topogott a lábával a szőnyegen Fon-Lembke, — egy szót se!

Isten tudja, mi lehetett volna ennek a vége. Ezenkívül volt még egy körülmény, amelyről mitsem tudott még Sztepanovics Péter, de még Mihajlovna Júlia sem: a szerencsétlen Antonovics András annyira jutott a rossz hangulatában, hogy az utóbbi napokban félteni kezdte a feleségét Sztepanovics Pétertől. Magányában, kivált éjjelenként a legkellemetlenebb percei voltak.

— Én meg azt hittem, hogy ha valaki egymásután két nap késő éjjélig felolvassa valakinek a regény-kéziratát és kikéri annak a valakinek a véleményét, hát azt a valakit legalább is kívül hagyja a hivatalos formaságokon . . . Mihajlovna Júlia engem minden ceremónia nélkül szokott fogadni, hát hogy értem én ezek után önöket? — mondta bizonyos méltósággal Sztepanovics Péter. — Különbön itt van az ön regénye, — tett le egy testes, kék papirosba göngyölt füzetet az asztalra.

Lembke elpirult és megzavarodott.

— Hogy kerítette elő? — kérdezte óvato-

san, de örömmel, amelyet alig birt titkolni, hanem azért mégis csak eltitkolt.

— Képzelve: amint így összegöngyölve volt, ott találtam a komód-szekrényen. Ugy kell lenni, hogy amint akkor hazavitem, rosszul dobtam oda a szekrényre. Csak harmadnapja került elő, amint a padlót surolták. No, volt vele dolgom!

Lembke komolyan nézett a földre.

— Egymás után két éjjel nem aludtam ön miatt. Még tegnapelőtt megkerült a kézirat s attól kezdve egyre olvastam, persze csak éjjel, mert nappal nem érek rá. Nos — és nem vagyok vele megelégedve: a témája nem az én felfogásom szerint való. Különben bánom is én! én kritikus soha sem voltam, de azért, ha a témája nem is tetszik, bátyuskám, letenni a kezemből még sem tudtam! A negyedik és ötödik fejezet . . . az . . . az . . . az ördög tudja, hogy micsoda! És mennyi humor! Csak úgy kacagtam. Mennyire ki tud ön egyetmást gúnyolni, anélkül, hogy a szándékosság meglátszanék! No, az, ami a kilencedik, tizedik fejezetben a szerelemről szól, nem az én szakmámba való, de hatásos. Az Irgenyev levelén majd elszundítottam, bár az is igen finomul van megírva . . . Tudja, kérem, az a levél érzékeny, ön azonban hamis oldaláról akarja bemutatni, igaz? Kitaláltam, vagy sem? No, a végéért meg egyszerűen szeretném önt megverni. Mert mit akar ön? Hiszen az nem egyéb, mint a régi családi boldogság dicsőítése, dicsőítése a gyermekek szaporaságának, a tökepenz gyűjtésének! Az olvasót elbájolja, hiszen én sem tudtam tőle szabadulni, de annál rosszabb. Az olvasó csak olyan ostoba most is, mint volt eddig, okos emberek feladata az volna, hogy fölvilágosítsák, ön pedig . . . No de elég! ajánlom magamat. Máskor ne legyen

ilyen haragos; azért jöttem, hogy néhány szót mondjak önnek, de hát ön most . . .

Antonovics András fogta a regényét és bezárta egy nagy tölgyfa-szekrénybe, ez alatt a szemével intett Blümernek, hogy távozzék, mire az hosszú arccal kiment.

— Én pedig most nem vagyok más, csak egyszerűen — motyogott aztán, de már harag nélkül és leült az asztalához; — üljön le és mondja el azt a néhány szót. Régen nem láttam önt, Sztepanovics Péter, de máskor ne rohanjon be az ön modorával . . . néha olyan dolgom lehet épen . . .

— Az én modorom mindig egyforma . . .

— Tudom és hiszem, hogy szándékoság nélkül történt, de néha épen olyan dolgom lehet . . . üljön le hát.

Sztepanovics Péter elnyult a divánon és rögtön fölhuzta maga alá a lábait.

III.

— Mivel van ön annyira elfoglalva? tán csak nem ezekkel a semmiségekkel? — mutatott a proklamációkra. — Ilyen papirost én annyit hozok önnek, amennyit akar; láttam őket még az x—i kormányzóságból.

— Vagyis akkor, mikor ön ott tartózkodott?

— Persze; nem is akkor, mikor ott nem voltam: van egy, amely még képpel is el van látva: felül egy fejsze rajza van. Szabad látnom? (itt fölvette a proklamációt), nos igen, ez az épen; itt van rajta a fejsze.

— Igenis, fejsze. Nézze ezt a fejszét.

— Hát tán a fejszétől ijedt meg ön?

— Nem a fejszétől . . . nem is ijedtem meg; de ez a dolog olyan . . . itt bizonyos körülmények vannak.

— Milyenek? Hogy a gyárból hozták?

He-he-he! Tudja kérem, abban a gyárban a munkások nem sokára maguk fognak proklamációkat írni.

— Hogy-hogy? — kérdezte szigoruan Fon-Lembke.

— Hát úgy. Vigyázzon csak rájuk. Nagyon lágy ember ön, Antonovics András. Regényeket ír! Pedig itt a régi módit kellene elővenni.

— Micsoda régimódit? micsoda tanácsok ezek? A gyárat kitisztították; megparancsoltam és kitisztították.

— A munkások meg lázonganak. Jó huszonötöt rájok és azzal vége!

— Lázonganak? Bolondság; megparancsoltam és kitisztították.

— Eh, Antonovics András, nagyon lágy ember ön!

— Először is én nem vagyok épen olyan nagyon lágy ember, másodsor pedig — próbálta megint a rendreutató hangot Fon-Lembke. Erős küzdelmébe került, hogy a fiatal emberrel beszéljen s inkább a kíváncsiság vitte rá, hogy nem mond-e az valami újat.

— Á-á! megint egy régi ismerős! — vágott közbe Sztepanovics Péter, egy másik proklamációféltre mutatva, amely szemmel láthatólag külföldön készült, de versben volt írva; — no, ezt én könyv nélkül tudom: *Fényes személyiség!* Nézzük csak; igenis: csak ugyan a *Fényes személyiség*. Ismerem ezt a személyiséget még külföldről. Hol vette ezt?

— Azt mondja ön, hogy külföldön is látta már? — rezzent meg Fon-Lembke.

— Hogyne! ezelőtt négy vagy öt hónappal.

— Sok mindent látott ön külföldön — nézett rá fürkészve Fon-Lembke. Sztepano-

vics Péter oda sem hallgatva szétnyitotta a nyomtatványt és hangosan fölolvasta a verset:

Fényes személység.

Nem tudni, hogy hol született,
A nép között növekedett,
Bujdosásba kergette őt
A bojárok s cár haragja.
S attól kezdve ő a népet
Oktatgatta, tanítgatta,
Hirdetgette a szabadság
És egyenlőség malasztját.
S hogy fölkelte a nép, ő egybe
Elmenekült idegenbe,
Itt hagyta a cár bakóját,
Börtönét és kancsukáját;
A nép pedig fellázadt és
Nagy merészen talpra állott
És Szmolenszktől le Taskentig
Várta, várta a diákok.
Várta, hogy a hányan vannak,
Kövessék a szavát annak,
S végezzenek a bojárral
És egyúttal szint a cárral,
Hogy a vagyon közös legyen,
Duljon bosszú völgyön-hegyen,
S veszzen vallás és család, a
Régi világ nehéz átka.

— Bizonyosan attól a katonatiszttól kobozták el, ugy-e? — kérdezte Sztepanovics Péter.

— Hát ön azt a tisztet is ismeri?

— Hogyne! Két napig dözöltem ott velük. Annak nem is lehetett más vége, mint hogy megbolonduljon.

— Meglehet, hogy nem is bolondult meg.

— Talán azért, mert harapott is?

— De kérem, ha ön ezt a verset már külföldön is látta s most a tisztnél megint...

— Mi? Ez célzás. Amint látom, ön en-

gem examinálni akar? Nézze, csak kérem — kezdte hirtelen nem közönséges fontoskodással — azt, hogy én ezt külföldön már láttam, ide jöve futólag már említettem is ittamott s az én akkori megjegyzéseimet kielégítőknak találták, máskülönben nem is szerencséltettem volna jelenlétemmel ezt a várost. Ugy tartom, hogy az én dolgom ebben az ügyben be van fejezve és senkinek számadással nem tartozom. S nem azért van befejezve, mintha én denunciáns volnék, hanem azért, mert én másképen nem cselekedhettem. Azok, akik Mihajlovna Juliának ebben az ügyben irtak, rólam mint becsületes emberről irtak Egyébiránt ördög vigye az egészet, nekem más megbeszélni valóm van önnel s jól tette, hogy ezt a kéményseprőjét kiküldte. A dolog rám nézve fontos, Antonovics András; rendkívüli kérésem volna önhöz, Antonovics András.

— Kérése? Hm . . . adja elő; megvallom, hogy kíváncsi vagyok. Megjegyzem, hogy ön bámulatba ejt engem, Sztepanovics Péter.

Fon-Lembke kissé izgatott volt. Sztepanovics Péter áttette egyik lábát a másikon.

— Pétervárott én sokban igen őszinte voltam — kezdte aztán — de némiekből, például erre nézve (itt ujjával megbökte a „Fényes személyiség“-et) hallgattam, először azért, mert nem volt érdemes róla beszélni, másodsor azért, mert csak arról nyilatkoztam, ami iránt kérdeztek. Nem szeretek az ilyenekben előre szaladni; épen ebben látom a különbséget a gazember és a becsületes ember között, akit a körülmények fedeznek . . . Nos, egy szóval: ez mellékes. De most . . . most, mikor ezek a bolondok . . . nos, mikor mindez kivilágosodott s már a szálak az ön kezében vannak és amint látom: ön előtt már

semmi sem titok, mert ön éles látásu ember, akit előre kiismerni nem lehet, én . . . én . . . nos, egy szóval, azért jöttem, hogy megkérjem önt egy ember megmentése érdekében, aki szintén bolond, sőt tán örült is, de kérem, önt az ő ifjúságára, szerencsétlenségére és az ön humanizmusára való hivatkozással . . . Hiszen nemcsak a regényeiben humánus ön, szakította félbe a beszédét nyers szárkázmussal.

Egy szóval látni lehetett benne az egyenes, de ügyetlen és nem politikus embert, ami az ő humánus érzelmeinek túlaradásától volt, főképen azonban attól, hogy nem volt valami nagy esze, mint amit ő már régen észlelt rajta s különösen meghányta-vetette azt a mult héten, mikor a dolgozósobájában egyedül volt, de különösen éjjelenként, mikor kiméletlenül szidta magában a fiatal embert annak a Mihajlovna Juliánál elért, megmagyarázhatatlan sikerei miatt.

— Ki az, akinek érdekében szól? és mit akar ez jelenteni? — kérdezte komoly hivatalossággal, igyekeztvén a kíváncsiságát leplezni.

— Az . . . az . . . izé . . . hiszen csak nem vagyok hibás azért, hogy bizom önben. Mit vétettem én azzal, hogy önt a lehető legnemesebb szívü embernek tartom s ami fő: értelmesnek, aki képes megítélni . . . izé . . .

A szegényke láthatóan nem birt magával.

— Ön beláthatja, hogy ha közlöm önnel a nevét, hát annyi, mintha följelentem önnnek; ugy-e, hogy följelentem?

— De kitől tudjam meg én az illető nevét, ha ön nem tudja magát elhatározni, hogy őt megnevezze?

— Hiszen épen az; ön mindig így meg

fog engem a logikájával; no hát . . . izé . . . no, az a „Fényes személyiség“, az a „diák“ — Satov . . . ez az egész.

— Satov? hogy-hogy Satov?

— Satov az a „diák“, akiről ebben a versben szó van. Ő itt lakik; egy volt jobbágyfiú, no, aki a pofont adta.

— Tudom, tudom! — huzta össze a szemét Lembke — de mit csinált az olyast, amiért ön az érdekében közben jár?

— Hát arra kérem önt, hogy mentse meg őt! Hiszen én már nyolc éve ismerem őt, hiszen én neki tán barátja is voltam — kelt ki magából Sztepanovics Péter. — Nos, én nem vagyok köteles önnek az én korábbi életemről számot adni — hadarintott a kezével, — mindez mellékes, az egész csak harmadfél emberből állt, külföldön sem lehet tizet összeszedni; a fő az, hogy én biztam az ön humanizmusában, értelmességében. Ön bizonyára helyesen fogja fel és ítéli meg majd az esetet, mint a magával eltelt ember ábrándozását . . . ami csak szerencsétlenségből származott, hiszen ön érti ezt: hosszas szerencsétlenségekből származott s az egész nem tán valami — isten tudja — milyen államellenes összeesküvés.

Szinte pihegett.

— Hm! Ugy látom, hogy ő a hibás a fejszés proklamációban, — szólalt még csaknem magasztosan Lembke; — de kérem, ha csak ő maga csinálta az egészet: hogy tudta ő elárasztani ezzel az egész környéket, sőt a szomszéd guberniumot is és . . . ami főkérdés: hol vette e nyomtatványokat?

— Hiszen mondtam, hogy vannak vagy öten, mondjuk: tizen, vagy tudom is én hányan.

— Nem tudja?

— Honnan tudjam én, az ördögbe is!

— Hanem azt tudja, hogy Satov egyike a tetteseeknek!

— Eh! — hadarintott a kezével Sztepanovics Péter, mintha a kérdések kellemetlenségét akarná magától ellegyezni — no hát elmondok mindent: a proklamációkról semmit sem tudok, épen semmit sem; remélem, megérti ön, hogy mit jelent a *semmi*? No persze, a hadnagy, meg még valaki s innen is valaki . . . talán épen a Satov és még tán valaki, valamennyi nagyon hitvány ember . . . De én a Satov érdekében jöttem; őt meg kell menteni, mert ez a vers az övé, a saját szerzeménye és ő nyomtatta ki külföldön; ez az, amit bizonyosan tudok, de a proklamációkról a semminél is kevesebbet.

— Ha a verset ő írta, akkor a proklamációkat is bizonyosan ő. De mi alapon gyanakodik ön Satovra?

Sztepanovics Péter, mint a béketűréséből végkép kihozott ember, kivette a tárcáját s abból egy levelet.

— Ime, az adatok! — kiáltott föl, az asztalra dobva azt. Lembke szétnyitotta az iratot; kitünt, hogy a levél ezelőtt vagy egy félévvel íródott innen, valahova külföldre; mindössze csak néhány szóból állt:

„A *Fényes személyiséget* itt nem nyomtathatom ki; nyomassák ki külföldön.

Satov Iván“

Lembke átható tekintettel nézett Sztepanovics Péterre. Petrovna Borbála igazat mondott, hogy Lembkének meglehetősen birkanézése volt, kivált néha.

— Ez azt jelenti — igyekezett megint Sztepanovics Péter — hogy ő ezt a verset itt egy félévvel ezelőtt írta, de nem tudván itt kinyomtatni (persze, valamely titkos nyom-

dában), kéri, hogy nyomtassák ki külföldön. . . . Azt hiszem elég világos?

— Igenis, világos, de kit kér? Ez még nem világos — jegyezte meg Lembke a legraszabbb iróniával.

— No hát Kirilovot, ha már meg kell mondanom; a levél Kirilovnak szól külföldre. . . . Nem tudta mindjárt? Az a boszantó, hogy ön tán csak tetteti magát előttem, holott talán már régen tud erről a versről is, meg egyébről is. Hogy kerülhetett ez a vers az ön asztalára? Mert odakerítették. Mit faggat hát engem, ha a dolog így áll?

Görcsösen törülte le zsebkendőjével a homlokáról az izzadságot.

— Meglehet, hogy tudok valamit — tért ki ügyesen Lembke; — de ki az a Kirilov?

— Egy ide került mérnök, szekundánsa volt Sztavroginnak; maniákus, örült; az ön hadnagya csak hagymázban cselekedhetett, de ez már egészen örült, erről jót állok. Eh, Antonovics András, ha tudná a kormány, hogy micsoda hitvány nép ez, hát a kezét sem mozdítaná meg miattuk. El kellene őket toloncolni; én már Svájcban, a kongresszuson megfigyeltem őket.

— Ott, ahonnan az itteni mozgalmakat dirigálják?

— Ugyan ki dirigálja? Három ember meg egy fél. Hiszen ásíthatnékja van az embernek, ha csak rájuk néz is. És micsoda itteni mozgalmakat? Talán proklamációkkal? Aztán kiket toborzottak? Egy hagymázás hadnagyot, meg két diákot! Ön okos ember, hát kérdek öntől valamit: honnan van az, hogy jelentékeny emberek nem állnak melléjük, hanem csupa diákok és husz, huszonkét éves suhancok? S az is mennyi? Mondom, hogy ásíthatnékja van az embernek.

Lembke figyelmesen kihallgatta őt, de olyan tekintettel, amely mintha azt mondta volna: „a fülemilét mesékkel jól nem tartod“.

— De kérem, ön azt mondja, hogy a levél külföldre volt címezve; csakhogy ezen semmi címzés sincs; honnan tudta ön meg azt, hogy a levél Kirilovnak szolt, még pedig külföldre és . . . és . . . hogy azt tényleg Satov írta?

— Keritsen ön egy kéziratot Satovtól és hasonlítsa össze. Az ön kancelláriájában minden bizonynyal lesz tőle valami aláírás. Hogy pedig Kirilovnak szolt, azt onnan tudom, mert Kirilov azt nekem akkor megmutatta.

— Ön bizonyára maga is . . .

— No persze, bizonyára én magam is. Mi mindent mutogattak ott nekem! Ami pedig ezt a verset illeti, hát azt állítólag Gercen*) írta Satovnak, mikor ez még külföldön csavargott; állítólag találkozásuk emlékére, a Satov dicséretére, ajánlására, meg az ördög tudná, hogy mire . . . Satov pedig terjeszti az ifjuság közt. Hogy — azt mondja — így vélekedik Gercen én felőlem.

— Te-te-te! — kapott végre észbe Lembke — töröm én a fejem és gondolom magamban: a proklamáció — az érthető, de a vers?

— Ugyan, mi van azon, ami nem érthető? Az ördög vitt rá, hogy önnek annyit kifecsejtek. Kérem, adja ki nekem csak az egy Satovot, a többit vigye az ördög, még Kirilovot is, aki bezárkózott most a Filippov-féle házba, ahol Satov is lappang. Ők engem nem szeretnek azért, hogy idejöttem . . . no ígérje meg, hogy Satovot nem bántja s én akkor a

*) Gercen (Hercen) Sándor hírneves emigráns-publicista, a „Kolokol“ szerkesztője, Kossuth Lajosunknak is jó ismerőse.

többit valamennyit egy tálcán hozom el önnek. Megszolgálom, Antonovics András! Én az egész szájalmas bandát nem becsülöm többre, mint kilencre, tizre. Én magam kísérem őket figyelemmel, minden megbízatás nélkül. Már háromról tudunk, ezek: Satov, Kirilov és a hadnagy. A többieket még csak megfigyelem . . . s én nem is vagyok ám valami rövidlátó. Épen így történt az x—i kormányzóságban: rajtakaptak ott a proklamációkon két diákot, egy gimnázistát, két husz éves nemes fiut, egy tanítót és egy hatvan éves, részeges, nyugalmazott őrnagyot; ez az egész s higgyje el, hogy az egész; szinte csodálkoztak rajta, hogy ez az egész. De hat napot kérek rá. En már azt is kiszámítottam; hat nap és nem kevesebb. Ha valami eredményt akar ön elérni, hat napig meg se mozduljon s én egy kévébe kötöm őket; ha jókorabb zajt ütünk, akkor a fészek szétrebben. De Satovot adja ki. Én ezt Satovért teszem . . . Legjobb volna öt titokban, barátságosan elhivatni, p. o. ide az ön szobájába s kifagatni, felvonván előtte a függönyt . . . Biztosra veszem, hogy ő térdreborul ön előtt és sirva fakad! Ideges, szerencsétlen ember; a felesége Sztavroginnal éli világát. Cirógassa meg s ő maga magától elmond mindent, hat nap sem kell rá . . . Fődollog pedig, hogy Mihajlovna Juliának egy szót se! Maradjon ez titokban. Tud ön titkot tartani?

— Mi? — meresztette ki a szemét Lembke, — hát ön Mihajlovna Juliával semmit sem közölt?

— Ő vele? Isven őrizzen attól engem! E-eh, Antonovics András! Nézze, kérem: én nagyra becsülöm az ő barátságát s őt magát mélyen tisztetem . . . és a többi . . . de én hibát ő vele szemben el nem követek. Én nem

mondok neki ellent, mert ön tudja a legjobban: milyen veszedelmes dolog ő vele ellenkezni. Meglehet, hogy ő előtte is elejtettem egy-egy szavacskát, mert ő azt szereti, de hogy én neki neveket vagy efélet mondtam volna, — ej, bátyuskám! Minek fordulnék én akkor önhöz? Hanem ön férfi, komoly ember és régi szolgálati gyakorlatban megedzett hivatalnok. Ön nem kezdő. Ön az ilyen dolgokat könyv nélkül tudja még a pétervári példákából. De próbálnám csak ő előtte fölemlíteni például ezt a két nevet, ő rögtön dobra ütné . . . Hiszen ő innen akarja Pétervárat bámulatba ejteni! Nem; ő túlságosan heves.

— Igaz, van benne egy kis ereszték a hevességből, — dünnyögött Lembke, nem minden meglegedés nélkül, egyúttal fájdalmasan gondolva arra, hogy ez a faragatlan ember, amint látszik, túlságosan szabadon nyilvánítja a véleményét Mihajlovna Juliáról. Sztepanovics Péter pedig arra gondolt, hogy ez még mind kevés s még tovább kell mennie, hogy „Lembkót“ a hiúsága legyezésével egészen legyőzze.

— Nagyon helyes az ereszték szó, — hagyta helyben — ő kétségtelenül genialitás, irodalmilag képzett hölgy, de — a verebeket szétrebbenti. Hat óráig sem bírja magát türtőztetni, nem az, hogy hat napig. Eh, Antonovics András, asszonyban hat napig sem lehet megbízni. Remélem: elismeri, hogy ebben a tekintetben nekem van egy kis gyakorlatom. Hiszen én is értek egyhez-máshoz s ön ezt jól tudhatja. Nem mulatságból kérem én öntől a hat napot, hanem az ügy érdekében.

— Azt hallottam, — szólt Lembke, nem igen merve a gondolatát kimondani, — azt hallottam, hogy ön, mikor külföldről visszatért, illetékes helyen bűnbánó fogadalmat tett.

— No, volt, ami volt.

— Nem is akarom én ezt piszkálni . . . de nekem úgy tetszik, hogy ön itt eddig egészen más stílusban beszélt például a keresztyén vallásról, a társadalmi rendről és persze a kormányról is . . .

— Tudom is én, hogy mit beszéltem. Beszélék én most is, csak hogy ezeket az eszméket nem úgy kell ám feltálatni, mint azok a bolondok: Ebben ön is egyet értett velem, csak azt mondta, hogy korán volt.

— Én bizony nem arra nézve értettem önnel egyet s nem arra mondtam, hogy korán volt.

— Ön minden szavára köt egy csimbókot, hehehe! Óvatos ember! — jegyezte meg vidáman Sztepanovics Péter. — Nézze csak, apám, nekem szükségem volt arra, hogy önt kiismerjem, azért beszéltem olyan stílusban. Másokkal is így szoktam tenni, nemcsak önnel. Talán a karakterét akartam önnek tanulmányozni.

— Minek önnek az én karakterem?

— Tudom is én, hogy minek? — nevetett megint. — Nézze csak drága és mélyen tisztelt Antonovics András, ön ravaszkodik, csak hogy még *odáig* nem jutottunk ám s valószínűleg nem is jutunk, érti? Csak érti talán? S ha én külföldről visszatérett illetékes helyen magyarázatokat adtam is, igazán nem tudom: miért ne cselekedhetnék bizonyos meggyőződésekkel bíró ember az őszinte meggyőződése szerint? . . . de engem *ott* az ön karaktere felől senki fel nem világosított és én még eddig *onnan* semmiféle megbízatást nem vállaltam magamra. Gondolja meg csak: én azt is megtehettem volna, hogy nem önnek mondom meg először azt a két nevet, hanem egyenesen *oda* futok vele, ahol az első magyarázatokat

megettetem; ha pedig finánciális tekintetek vezettek volna, hát így semmi haszonra sem számíthatok, mert nem nekem fognak köszönetet mondani, hanem önnek. Én csak a Satov érdekében cselekszem, — tette hozzá nemesen Sztepanovics Péter, — csak a Satov érdekében, a régi barátságunk révén . . . Már aztán mikor ön majd tollat ragad, hogy *oda* írjon, egészen az ön dolga, hogy engemet megdicsérjen; azt én ellenezni nem fogom, hehehe! No, de sokáig is itt felejtettem magamat; adieu; nem kellett volna annyit fecsegnem! — tette hozzá barátságosan s fölkel a divánról.

— Ellenkezöleg, én meg nagyon örülök, hogy a dolog úgyszólván meghatározódik, — kelt fel Fon-Lembke is, szintén barátságosan, láthatóan az utóbbi szavak hatása alatt. — Köszönettel fogadom az ön szolgálatait s legyen meggyöződve, hogy ami az én részemről megtehető az ön odaadó közreműködését illetőleg . . .

— A hat nap a fő, a hat nap, s hogy ez alatt ön meg se mozduljon, ez az, amit én kérek.

— Jól van.

— Természetes, hogy én önnek a kezét meg nem kötöm, olyat nem is mernék tenni. Hiszen azt nem teheti, hogy ne nyomozzon; csak a fészket idő előtt meg ne bolygassa: ez iránt bizakodom én az ön eszében és tapasztalt voltában. Azt hiszem: ugyancsak sok kopója és vizslája van önnek készletben, hehehe! — bökte ki vígan és könnyelműen (mint fiatal ember) Sztepanovics Péter.

— Nem olyan sok, — mentegetőzött kellemes mosolylyal Lembke. — Az csak a fiatal-ság előítélete, hogy olyan sok volna a készlet... De, engedjen meg még egy pár szót: hiszen ha

Kirilov a Sztavrogin szekundánsa volt, akkor Sztavrogin úr is . . .

— Mit Sztavrogin?

— Tudniillik, ha ők olyan jó barátok?

— Eh, nem, nem! No, ezt elhibázta ön, még ha oly ravasz is. Még engem is meglep vele. Hiszen én azt hittem, hogy erre nézve ön nincs minden értesültség nélkül . . . Hm . . . Sztavrogin — az egészen az ellenkező, egészen . . . Avis au lecteur.

— Csakugyan? Lehetséges volna? — szólt Lembke kétkedőn. — Nekem Mihajlovna Julia azt mondta, hogy az ő pétervári értesülései szerint ez az úr — hogy úgy mondjam — bizonyos utasításokkal . . .

— Én semmit nem tudok, semmit, semmit! Adieu! Avis au lecteur! — tért ki gyorsan és határozottan Sztepanovics Péter, és az ajtó felé sietett.

— Megálljon csak, Sztepanovics Péter, megálljon, — kiáltott Lembke — még egy igen kis dolog volna itt, azután nem tartóztatom tovább.

Az asztalfiából egy levélborítékot vett ki.

— Ime, egy kis példánya ugyanazon kategóriának s ezzel bizonyítom be, hogy én a legnagyobb bizalommal vagyok ön iránt.

A borítékban egy furcsa levél volt Lembkének címezve, aki azt csak tegnap kapta. Aból Sztepanovics Péter az ő nagy bosszúságára a következőket olvasta:

„Méltóságos úr!

Mert ez a megszólítás illeti meg önt. Ezennel jelentem, hogy tábornokok személye és a haza ellen merénylet készül; mert csak ez lehet a cél. Magam is folytonosan szórtam a nép között sok éveig. Hasonlóképen istentelenségeket is. Lázadás készül és több ezer

proklamáció is, és mindegyik után száz ember szalad, hogy a nyelvük is kilóg, ha a hatáság idejében el nem szedi, mert nagy hasznok vannak igérve, a közönséges nép pedig ostoba, meg a pálinka is. A nép, tisztelve a bűnöst, megtámadja ezt is, azt is és mind a két féltől rettegvén, olyanokat is magára vesz, amikben nem vétkes, minthogy ilyenek az én környülállásaim. Ha ön azt akarja, hogy följelentés legyen a haza, valamint az egyház és szent képek megmentése végett, hát ezt csak én tehetem. De csak úgy, hogy nekem egymagamnak bocsánat-adás jöjjön a harmadik osztályból*), telegramm útján, a többiek pedig ám lássák, hogy mi lesz velük. Jeladásul tessék minden este hét órakor a kapus ablakában egy gertyát kitenni és meggyújtani. Ha ezt meglátom, hinni fogok és meg fogok jelenni a pétervári kegyes kéz csókolására, de azzal a feltétellel, hogy penzió is legyen, mert különben miből éljek? Ön pedig ne féljen, mert ordót fog kapni. Csendben kell dolgozni, nem nyakrafőre.

Méltóságodnak

kétségbeesett embere.

Térdre borúl ön előtt

a szabad-gondolkozását megbánó

Incognito“.

Fon-Lembke elmondta, hogy a levél tegnap került a kapus asztalára, mikor ott senki sem volt.

— No és mit szándékozik ön tenni? — kérdezte csaknem gorombán Sztepanovics Péter.

— Én azt gondolnám, hogy ez nem egyéb, mint tréfát üző anonym pasquillus.

*) A hirhedt rendőrségi osztály.

— Ez a legvalószínűbb. Önt ugyan nem lehet felültetni.

— Azért gondolom, mert olyan ostoba.

— Kapott ön már eddig ilyen pasquillusokat?

— Igen, vagy kétszer, névtelenül.

— Természetes, hogy nem írják alá magukat. Különféle fogalmazásban? különféle kézírással?

— Különféle fogalmazásban és különféle kézírással.

— És ilyen bolondok voltak, mint ez?

— Igen, bolondok és . . . nagyon ocsmányak.

— No, ha már eddig is voltak, hát ez megint ugyanaz.

— Én is azt hiszem, főképen azért, hogy olyan ostoba. Hiszen azok az emberek tanultak és nem irnak ilyen ostobán.

— Ugy van, úgy.

— De hátha tényleg följelentést akar valaki tenni?

— Nem valószínű, — mondá szárazon Sztepanovics Péter. — Mit jelent az a harmadik osztály és a penzió! Szemmel látható pasquillus.

— Igen, igen — restelte el magát Lembke.

— Tudja mit: hagyja ezt nálam egy ideig. Én biztosan kikutatom az illetőt. Hamarabb, mint amazokat.

— Tessék — egyezett bele Lembke, bár némi habozással.

— Megmutatta már valakinek?

— Ugyan, mit gondol? senkinek.

— Mihajlovna Juliát értem.

— Ah! isten őrizzen! Az istenért: meg ne mutassa neki! — kiáltott Lembke ijedten.

— Nagyon felindulna és nagyon megharagudnék rám.

— Igaz; ön kapna ki legelőbb; azt mondaná, hogy rászolgált ön, ha ilyen leveleket irhatnak önnek. Ismerjük a női logikát. No, isten önnel. Meglehet, hogy már három nap mulva előállítom önnek a levél szerzőjét. Ne feledje a megállapodásunkat.

IV.

Sztepanovics Péter tán nem is volt olyan ostoba ember s a rab Fedjka jól mondta róla, hogy „maga képez magának embert s azzal működik“. Fon-Lembkétől azzal a meggyőződéssel ment el, hogy azt legalább hat napra megnyugtatta, ez a határidő pedig nagyon szükséges volt neki. De az ürügy hamis volt s csak arra alapított, hogy ő kiképezte magának Antonovics Andrászt mindjárt kezdetől óta, még pedig egyszer s mindenkorra a legeggyűgyűbb emberéül.

Mint minden betegesen képzelődő ember, Antonovics András mindig és rendkívüli készséggel hitt a legtávolabbi ismeretlenségből felbukkant embernek is. A dolgok új fordulatával eleinte eléggé meg volt elégedve, dacára némely újabb bonyolultságnak. Legalább a régi nyugtalanságok eloszlottak. Különben is annyira fáradtnak érezte magát az utóbbi napokban, hogy a lelke szomjazta a nyugalmat. De hajh, újra elővette a nyugtalanság. A pétervári huzamosabb élet eltörülhetetlen nyomokat hagyott a lelkében. Az „újabb nemzedék“ hivatalos, sőt titkos élete eléggé ismeretes volt előtte (kiváncsi ember volt, proklamációkat gyűjtött) és soha sem értette azt meg. Most pedig mintha valamely erdőbe tévedt volna: érezte minden érzékével, hogy a Sztepanovics Péter szavaiban valami rendki-

vüli, minden formát és föltételt nélkülöző képtelenség foglaltatik, „bár az ördög tudja, hogy mi történhetik és hogy történhetik ebben az „uj nemzedékben“ — gondolta, töprengésekbe merülve.

S ekkor megint bedugta hozzá a fejét Blümer. Ez a Sztepanovics Péter egész látogatása alatt a közelben settenkedett. Ez a Blümer különben még rokona is volt Antonovics Andrásnak; távoli rokonság, amelyet gondosan és féltékenyen rejtegettek. Bocsánatot kérek az olvasótól, hogy e jelentéktelen emberrel legalább néhány sorban foglalkozzam. Blümer a régi „szerencsétlen“ németek közül való volt, szerencsétlen nem tán a tehetségtelen volta miatt, hanem minden igaz ok nélkül. A „szerencsétlen“ németek nemcsak mesebeli alakok még Oroszországban sem, és megvan a maguk külön típusuk. Antonovics András egész életében a legmeghatóbb részvétellel volt iránta s ahol csak a saját előmenetele folytán tehetett, mindenütt csinált neki valami kis állaskát a saját hivatali körében; de az sehogy sem birt zöld ágra vergődni. Hol megszüntették az állását, hol a főnökei változtak, sőt egyszer minden hibáján kívül másokkal együtt csaknem bíróság elé állították őt is. Nagyon akkurátos volt, de nagyon is szükségtelenül, aztán oly sötét kedélyű, hogy azzal is ártott magának; magas, hajlott állású, rőt, unalmas képű, sőt érzelő ember volt, de minden alázatossága mellett is önfejű és makacs, mint egy ökör és mindig épen ott, ahol nem kellett volna. Antonovics András kivül soha senki sem szerette őt. Mihajlovna Julia mindjárt le akarta őt rázni a nyakukról, de nem birt a férje makacosságán kifogni. Ez volt az első házi perpatvaruk, amely mindjárt az esküvő után, a mézes he-

tek kellő közepén kitört, mihelyt az addig gondosan rejtegetett Blümer a színen megjelent. Antonovics András összetett kézzel könyörgött, nagy érzéssel beszélte el a Blümer történetét, gyerekkoruk óta ápolt barátságukat, de Mihajlovna Julia örökre megalázottnak mondta magát s még ájulásokkal is dolgozott. Fon-Lembke egy lépésnyit sem tágitott s kijelentette, hogy Blüمرت a világon semmiért el nem hagyja, mire Mihajlovna Julia nagyon elcsodálkozott és Blümernek megkegyelmezett. Azt azonban elhatározták, hogy még az apai- és keresztnévét is megváltoztatják, mert valamiért őt is Antonovics Andrásnak tisztelték. Blümer nálunk senkivel sem kötött ismeretséget, kivéve a német patikáriust, sehol látogatásokat nem tett s elvonultan és szerényen élt. Régen tudta már az Antonovics András irodalmi vétkezeit is. Lembke rendesen meghívta őt titokban, hogy fölolvassa előtte a regényét s olyankor az egy folyóban hat óráig is megült egy helyben, mozdulatlanul; izzadt, összeszedte minden figyelmét, hogy el ne aludjék és mosolyogjon, hazamenve pedig azon sóhajtozott a hosszú lábú és ösztövére feleségével, hogy mily szerencsétlen gyöngéje az ő jótevőjüknek az orosz irodalom!

Antonovics András fájdalomosan nézett a belépett Blümerre.

— Kérlek, Blümer, hagyj nekem békét — szólt izgatott, szapora beszéddel, láthatóan meg akarván akadályozni iménti beszélgetésük megújítását, amelyet Sztepanovics Péter megjelenése szakított félbe.

— Meg lehetne pedig azt csinálni egész diszkrétan, a nyilvánosság mellőzésével is; hiszen önnek megvan a kellő hatalma — hajtotta a magáét Blümer alázatosan ugyan, de

makacsul, miközben hátát meggörbitve, apró léptekkel egyre közelebb ment Antonovics Andráshoz.

— Blümer, te annyira hű és szolgálatra kész vagy irányomban, hogy én mindig félve nézek rád.

— Ön mindig elmés dolgokat mond s ettől örömeiben nyugodtan alszik, de ezzel csak magának árt.

— Blümer, épen most győződtem meg, hogy nem úgy áll a dolog, épen nem úgy.

— Talán ennek a hamis, romlott fiatal embernek a szavaiból? akit pedig ön is gyanuba vett. Bizonyára levette önt a lábáról, dicsérvén az ön irodalmi tehetségét.

— Blümer, te nem gondolkozol; biztosítalak, hogy a te terved képtelenség. Nem találunk semmit és csak lármázni fognak az emberek, aztán kinevetnek bennünket, végül meg Mihajlovna Julia . . .

— Kétségtelenül megtalálunk mindent, amit keresünk — lépett hozzá szilárdan Blümer, jobb kezét a szívére téve — váratlanul, korán reggel lepjük meg őket, meg nem sértve a személyek iránt köteles diszkrétciót és a törvényes formákat. A fiatal emberek, Lyámsin és Teljátnyikov határozottan állítják, hogy megtaláljuk a kivánt dolgokat. Ők sokszor megfordultak ott. Verhovenszkij urat senki sem kedveli, Sztavrogina tábornokné nyiltan megvonta tőle a támogatását s minden becsületes ember, ha ugyan van ilyen ebben a goromba városban, meg van győződve, hogy mindig ott volt a forrása a hitetlenségnek és a szocialisztikus tanoknak. Megvannak nála mind a tiltott könyvek, a Rüljejev „Töprengései“, Gercen összes művei . . . Nekem minden eshetőségre meg is van erről a megközelítő jegyzékem.

— Istenem, hiszen azok a könyvek mindenkinél megvannak; milyen együgyű vagy te, szegény Blümerem!

— Azonkívül a temérdek proklamáció, — folytatta Blümer oda sem hallgatva. — Eizonyosan rábukkanunk az itteni proklamációk eredetére. Ez a fiatal Verhovenszkij nekem nagyon, de nagyon gyanus.

— De te egynek veszed az apát a fiával. Az öreg rossz viszonyban van a fiával. A fiú nyilvánosan kineveti az apját.

— Csak alakoskodik.

— Blümer, úgy látom, hogy te minden áron kinozni akarsz engem. Ne feledd, hogy ő itt végre is jelentékeny ember. Tanár volt, nevezetes férfiú; lármát csap s rögtön kinevet bennünket az egész város és . . . elrontjuk a dolgunkat. Aztán képzeld csak el, hogy mit csinálunk Mihajlovna Juliával?

Blümer oda sem hallgatva ment egyre előbbre.

— Csak docens volt, mindössze csak docens, rangjára nézve pedig mindössze csak nyugalmazott kollegiumi asszeszor, kitüntetései nincsenek, szolgálatából pedig kormányellenes gondolkozása miatt bocsátották el. Titkos felügyelet alatt állt és valószínűleg áll ma is. Önt pedig a napfényre jött rendellenességekre nézve utasítja a kötelessége. Ön elszalasztja a kitüntetésre való alkalmat, midőn pártfogásába veszi az igazi vétkest.

— Mihajlovna Julia jön! Takarodj ki, Blümer! — riadt föl Lembke, meghallván a szomszéd szobában a felesége hangját.

Blümer megrezzent, de nem tágitott.

— Egyezzek bele, kérem, egyezzek bele, lépett még egyet, még erősebben szívéhez szorítva a kezét.

— Tisztulj innen! — sipegett Lembke —

tégy, amit akarsz . . . majd később . . . Oh, istenem!

Szétvált az ajtó-függöny és megjelent Mihajlovna Julia. Méltóságosan és büszkén állt meg, amint Blüمرت meglátta és sértően kevély tekintettel nézte azt végig, mintha annak az embernek a pusztája megjelenése is vétek volna ő ellene. Blümer tisztelettel és szótlanul hajtotta meg magát előtte és a nagy tisztelettől meggörnyedten, lábujjhegyen, kezeit kissé szétterjesztve ment az ajtó felé.

Készpénzül vette talán az Antonovics András azon hisztérikus fölkiáltását, hogy tegyen, amit akar, vagy mindenképen elő akarta segíteni a főnöke sikerét, mert föltétlenül bízott abban, hogy sikeresen fog eljárni, elég az hozzá, hogy a főnöknek és alárendeltjének az imént folytatott beszélgetéséből olyan váratlan dolog fejlődött, amely sokaknak neveltséges volt, Mihajlovna Juliát azonban rettenetes haragra lobbantotta, Antonovics Andrást pedig végkép kihozta a sodrából, ezt épen a legsürgösebb időpontban a legsiralmasabb tehetetlenség állapotába döntve.

V.

Sztepanovics Péternek igen szorgos napja volt. Fon-Lembkétől a Blagojávlenzákájá-utcába sietett, de útközben a Bükovájá-utcán a Karmazinov szállása előtt haladván el, megállt, elmosolyodott és bement a házba. A szolgálta már előre értesítette, hogy várják, ami nagyon felköltötte az érdeklődését, mert ő egyáltalában nem adott hirt a jöveteléről.

De a nagy író csakugyan várta őt, várta már tegnap, sőt tegnapelőtt is. Ezelőtt négy nappal átadta neki a „Merci“ kéziratát (amelyet a Mihajlovna Julia irodalmi estélyén készült felolvasni) s tette ezt csupa kedveskedés-

ből, teljesen meg lévén győződve, hogy hizelegni fog a fiatal ember hiuságának, ha előre megismerteti vele a nagy művet. Sztepanovics Péter már régen észrevette, hogy ez a hiú, elkényeztetett és némelyek irányában a sértésig megközelíthetetlen úr, ez a „csaknem államférfiúi tehetség“ egyszerűen keresi az ő barátságát. Én azt hiszem, hogy a fiatal ember végre is rájött, hogy Karmazinov, ha nem is fővezére egész Oroszország titkos forradalmárainak, de legalább is egyike a forradalmi dolgokba jól beavatottaknak és hogy kétségtelen befolyása van a fiatalságra. „Oroszország legokosabb emberének“ a gondolkozása érdekelte Sztepanovics Pétert, de idáig még bizonyos okoknál fogva, mindig kitért a közelebbi megismerkedés elől.

A nagy író a hugánál, egy kamarásföldesúr feleségénél lakott; ezek — a férj úgy, mint a feleség — áhitattal voltak eltelve az ő hires rokonuk iránt, de ezúttal nagy sajnálatukra mind a ketten Moszkvában tartózkodtak, úgy, hogy csak egy öreg asszonyság, a kammerherr távoli rokona fogadhatta őt; ez az öreg asszonyság különben már régen náluk lakott és ő vezette az egész háztartást. A Karmazinov úr megjelenése után az egész házlábujjhegyen járt. Az öreg asszony csaknem mindennap jelentést tett Moszkvába arról, hogy mit méltóztatott neki enni, egyszer pedig telegrammhirt küldött arról, hogy a polgármesternél elköltött ebédje után egy kanálnyi orvosságot kellett bevennie. A szobájába az öreg asszony csak ritkán mert bemenni, ám-bár Karmazinov udvariasan, jólehet kissé szárazon bánt vele s csak a legvégső szükségben szólt hozzá. Mikor Sztepanovics Péter bement hozzá, épen kotletet evett és vörös bort ivott hozzá. Sztepanovics Péter már máskor is

volt nála s mindig ennél a reggeli kotletjénél **találta**, amelyet a látogató jelenlétében meg is evett, de azt soha meg nem kínálta. A kotlet után egy kis csésze kávé következett. A fölszolgáló lakáj frakkban, keztyüben volt, lábán puha talpu, zajt nem csináló cipővel.

— Á-á! — állt fel a divánról Karmazinov, megtörülközve a szalvétájába és a leg-tisztább öröm mutatásával indult el, hogy a jövevénynyel összecsókolódzzék; ez a jellemző szokása az orosz embereknek, ha már nagyon is hiresek. De Sztepanovics Péter tudta már régi tapasztalatból, hogy Karmazinov készül ugyan a csókra, de ő maga csak az arcát tartja oda, ezuttal tehát ő is úgy tett, mire a két arc összetalálkozott. Karmazinov nem árulva el, hogy ezt észrevette, leült a divánra s barátságosan mutatott helyet a vendégének magával szemben, egy karosszéken.

— Ön persze, nem . . . Nem parancsol egy kis reggelit? — kérdezte a házigazda, megváltoztatva ezuttal a szokását, de természetesen olyan formában, amelyre csak udvarias szabadkozás következhetett. Sztepanovics Péternek azonban ezuttal kedve kerekedett megreggelizni. A házigazda arcát bántó meglepetés sötétítette el, de csak egy pillanatra; idegesen csengetett az inasra s dacára a jó neveltségének, kényeskedő, főlebb emelt hangon parancsolt még egy reggelit.

— Mit parancsol: kotletet vagy kávé?

— Kotletet is, kávé is, meg bort is; nagyon megéheztem — válaszolt Sztepanovics Péter, nyugodt figyelemmel vizsgálgatva a házigazda öltözékét. Karmazinov úr valami vattás, házi kacabajkában volt, gyöngyház gombocskákkal, csak tulságosan rövid volt az a ruhadarab, ami egyáltalában nem illett az ő eléggé nohos hasához és a sódarai meglehetősen

gömbölyűségéhez. De hát az izlés különféle. Térdén földig érő, kockás pléd volt, bár a szobában nem volt hideg.

— Talán beteg ön? — kérdezte Sztepanovics Péter.

— Nem biz én, de félek, hogy ez égalj alatt megbetegszem — felelt az író az ő rikácsoló hangján, máskülönben kellemesen skándálva a szavakat és ugyancsak kellemesen, urasan selypítve — vártam önt.

— Miért? hiszen nem mondtam, hogy eljövök.

— Igen, de önnél van a kéziratom: elolvasta?

— A kézírata? micsoda kézirat?

Karmazinov rettenetesen elbámult.

— Remélem, hogy magával hozta? — nyugtalanzkodott egyszerre annyira, hogy a kávézását is abban hagyta és ijedten nézett Sztepanovics Péterre.

— Ah, az a „Bonjour“ vagy mi is . . .

— „Merci“.

— No mindegy. Egészen megfeledektem róla s el sem olvastam. Nem értem rá. Igazán nem tudom . . . a zsebeimben nincs . . . bizonyosan otthon van az asztalomban. Ne féljen, majd megkerül.

— De bizony inkább mindjárt elküldök önhöz. Elhányódhatik, vagy még ellopják.

— Ugyan, kinek kell az! De miért ijedt meg annyira, hiszen azt hallottam Mihajlovna Juliától, hogy ön minden dolgát egyszerre több példányban készített el; egyet a közjegyzőnél másoltat a külföld számára; egyet Pétervárra, egyet Moszkvába küld, aztán valami bankba.

— Csakhogy Moszkva is leéghet ám s vele együtt az én kéziratom is. Legjobb mégis, ha mindjárt elküldök érte.

— Megálljon, itt van — vett ki a hátulsó

zsebéből Sztepanovics Péter egy irat-csomagot — egy kicsit összegyűrődött. Képzelve: amint akkor öntől elvittem, úgy volt ott mostanig egy zsebkendővel a zsebemben. Megfeledeztem róla.

Karmazinov szinte elkapta a kéziratot, figyelmesen megvizsgálta, összeszámolta a lapokat és tisztelettel tette le egyelőre maga mellé egy kis asztalkára, de úgy, hogy mindig a szeme előtt legyen.

— Amint látom, ön nem igen olvasgat — rikácsolt aztán, nem bírva magát türtöztetni.

— Biz én keveset olvasok.

— Az orosz szépirodalomból pedig — semmit?

— A szépirodalomból? Megálljunk csak, mintha olvastam volna valamit . . . „Uton . . .“ vagy „Utazás . . .“ vagy „Utleírás“, vagy valami eféjét, már nem tudom. Régen volt, ezelőtt vagy öt évvel. Nem érek rá.

Némi szünet következett.

— Én, mikor ide megérkeztem, mindenkinek azt mondtam, hogy ön rendkívül eszes ember s amint látom: most mindenki belé boldul önbe.

— Köszönöm — felelt nyugodtan Sztepanovics Péter.

Behozták a reggelit. Sztepanovics Péter roppant étvágygyal vetette magát a kotletre, egy perc alatt elnyelte azt, ivott rá bort és kiszűröcsölte a kávéját.

„Ez a fajankó“, nézte őt félszemmel Karmazinov, mialatt utolsót nyelt a kávéjából, „ez a fajankó bizonyára megértette iménti frázisomnak az élet . . . persze hogy szinte falva olvasta el a kéziratomat, csak valami célból füllent. De az is meglehet, hogy nem hazudik, hanem egész őszintén ostoba. Szeretem, ha a geniális ember kissé ostoba. Hát-

ha csakugyan valami lángesze azoknak, hogy az ördög vinné el különben“.

Fölkelt a divánról s elkezdett a szobában járkálni, hogy egy kicsit mozogjon, amit minden reggelije után meg szokott cselekedni.

— Sokáig marad itt? — kérdezte Sztepanovics Péter a karosszékből, cigarettára gyujtva.

— Voltaképen a birtokom eladása végett jöttem ide s most a gazdatisztemtől függök.

— De én úgy tudom, hogy azért jött ide, mert ott a háboru után mutatkozott epidémiától félt.

— N-nem; nem épen azért — folytatta Karmazinov úr, tovább skándálva a frázisait. — Való igaz — tette hozzá mosolyogva, de minden epesség nélkül — hogy szándékom mentől tovább itt tartózkodni. Az orosz uraságban van valami gyors kopásnak induló anyag . . . minden tekintetben. De én szeretnék mentől későbben elkopni s most külföldre készülök örökre; ott az égalj is jobb, az épületek is kőből vannak és erősek. Azt hiszem, hogy amig én élek, addig elég nekem Európa. Mit gondol ön?

— Tudom is én!

— Hm. Ha az ottani Babylon tényleg összeomlik és az az összeomlás nagy méretű lesz (ami iránt én önnel teljesen egyet értek, bár azt hiszem, hogy én azt már meg nem érem), akkor nálunk Oroszországban nincs is minek összedülni — aránylag értvén. Nálunk nem kövek omlanak össze, hanem minden sárrá válik. A szent Oroszország a világon a legkevésbé képes valaminek ellentállni. Az egyszerű népet megtartja valahogy az oroszok istene; de az oroszok istene, mint a legutóbbi események mutatták, nem nagyon megbízható és a jobbágy-reform mellett is alig

birt megállni, legalább erősen ingadozott. Most pedig jönnek a vasutak, meg egyebek . . . az oroszok istenében én már semmit sem hiszek.

— Hát az európaiban?

— Semelyikben sem hiszek. Nekem rossz híremet költötték az orosz fiatalság előtt. Pedig én mindig rokonszenveztem a mozgalmával. Mutatták nekem az itteni proklamációkat. Mindenki meg van lepetve tőlük, mert mindenkit megijeszt azoknak a formája, de mindenki meg van győződve azok jelentősége felől, még ha nem értenek is egyet azokkal. A régiek elhullnak s már régen tudják, hogy nincs mibe kapaszkodniok. Én már csak azért is meg vagyok győződve a titkos propaganda sikerében, mert jelenleg az egész világon csak Oroszország az, ahol minden megtörténhetik a legkisebb ellentállás nélkül. Nagyon jól értem én, hogy a tehetősebb oroszok miért rajzottak ki a külföldre és rajzanak még most is. Ez egyszerűen az ösztön. Ha a hajó süllyed, legelőbb a patkányok menekülnek róla. A szent Oroszország fából van épülve, szegényes . . . és veszedelmes, országa a hiú koldusoknak a felsőbb körökben, legnagyobb része pedig kacsalában forgó kunyhókban kucorog. Megőrül minden változásnak, csak rá kell beszélni. Csak a kormány próbál még ellenkezni, de sőtétben verekedik és a maga embereit is üti. Itt már minden megy a maga útján. Oroszországnak úgy, amint van, nincs jövője. Én németté lettem s azt tartom, hogy ez becsületemre válik.

— De a proklamációkról kezdett ön beszélni; mondja el nyíltan, hogy mit tart azokról.

— Mindenki fél tőlük, tehát hatalmat képviselnek. Nyíltan leleplezik a csalásokat és bebizonyítják, hogy nálunk nincs mibe ka-

paszkodni s nincs mire támaszkodni. Hango-
san beszélnek addig, míg mások hallgatnak.
Legnagyobb erősségük, eltekintve a formától,
az az eddig hallatlan merészség, amelylyel
egyenesen szembenéztek az igazsággal. Az
igazságnak ilyen szembe való nézése egyedül
az újabb orosz generáció sajátsága. Oh, Euro-
pában még nem ilyen merészek az emberek;
ott kőből épült országok vannak, ott még van
mire támaszkodni. Amennyire én látom és
megítélni tudom, az orosz forradalom lénye-
ges ideája az, hogy tagadja a becsületet. Ne-
kem tetszik az, hogy ez oly bátran és leplezet-
lenül kifejeződik. Oh, Európában még ezt nem
értik, nálunk meg éppen erre teszik a fősulyt.
Az orosz embernek a becsület csak felesleges
teher. És mindig csak terhe volt, egész törté-
netében. A „becstelenség jogával“ a lehető leg-
könnyebb őt meghódítani. Én a régi nemze-
dekhez tartozom s megvallom, hogy még a be-
csület mellett állok, de persze csak megszo-
kásból. Nekem a régi formák még tetszenek,
de talán csak kishitűségem folytán; hiszen
valahogy csak le kell élni az életet.

Itt hirtelen elhallgatott.

„Hanem én csak beszélek-beszélek“ —
gondolta magában, — „ez meg csak hallgat és
szemlélődik. Pizonyosan azért jött, hogy egye-
nes kérdést intézzek hozzá. No, hát ezt meg
is teszem“.

— Mihajlovna Julia megkért engem —
szólalt meg eközben Sztepanovics Péter —
hogy vegyem ki önből: micsoda meglepetést
készít ön a holnaputáni bálra?

— Az bizony csakugyan meglepetés lesz
— felelt büszkélkedve Karmazinov — de én
azt önnek el nem árulom.

Sztepanovics Péter nem faggatta tovább.

— Van itt valami Satov — tudakozódott

a nagy író — s képzelje: én azt még nem láttam.

— Nagyon derék ember, miért kérdi?

— Csak úgy; az valamiről beszélt ott . . .

Ő az, aki Sztavrogint arcul ütötte?

— Ő.

— Hát Sztavroginról hogy vélekedik ön?

— Nem is tudom; valami henye ember.

Karmazinov ki nem állhatta Sztavrogint, mert az őt egyáltalában észre sem vette.

— Azt a henye embert — mondotta herészve — ha valamikor ténynyé válik az, amiről a proklamációk szólnak, bizonyosan a legelső fára felhuzzák.

— Talán még korábban is — jegyezte meg Sztepanovics Péter.

— Ugyis kell neki — hagyta helyben Karmazinov, de most már nem nevetve, hanem nagyon is komolyan.

— Ezt ön már mondta egyszer s én elmondtam neki.

— Csak nem tette azt? — nevetett Karmazinov.

— S ő azt felelte, hogy ha őt felhuzzák, hát őnt elég lesz megvesszőzni, de nem csak a látszat kedvéért, hanem olyan alaposan, mint a muzsikokat szokták.

Sztepanovics Péter fogta a kalapját és fölkelte. Karmazinov bucsuzásra a kezét nyújtotta neki.

— No és ha csakugyan létesül mindaz... amire gondolnak . . . mikor történhetik az meg? — kérdezte mézes hangon s valami különös sulyozással, még mindig a kezében tartva a vendége kezét.

— Honnan tudjam én azt? — felelt kisé gorombán Sztepanovics Péter. S mind a ketten áthatóan néztek egymás szemébe.

— Csak például? megközelítőleg? — sipegett Karmazinov még édesebben.

— Ráér ön a birtokát is eladni, ráér elmenekülni is — dűnnyögött Sztepanovics Péter még gorombábban.

Egy kis ideig elhallgattak.

— A jövő május elején megkezdődik és Mária napjára már véget is ér — tette hozzá aztán Sztepanovics Péter.

— Nagyon köszönöm — szólt Karmazinov megszorítva a kezét.

„Ráérsz a süllyedő hajóról menekülni, te patkány!“ — gondolta Sztepanovics Péter az utcára kimenve. „No, ha már ez a csaknem államférfiúi ember is oly biztosra akarja tudni a napot és órát s oly szívesen hálálkodik a kapott fölvilágosításért, akkor mink már csakugyan nem kételkedhetünk magunkban — tette hozzá nevetve. „Hm. Nem is olyan ostoba ember, különben csak . . . menekülő patkány. Az ilyen nem denunciál!“

És szaladt a Blagojávlepszkája-utcába, a Filippov-féle házba.

VI.

Sztepanovics Péter először Kirilovhoz ment be. Az szokása szerint egyedül volt s ezúttal a szobája közepén gimnasztizált, vagyis a lábát szétvetve a karjaival a feje fölött malmozott. A földön egy labda hevert. Az asztalon el nem takarított, kihült tea állt. Sztepanovics Péter megállt a küszöbön.

— Ön nagyon is ápolja az egészségét — szólt hangosan és vidáman, belépve a szobába; — ejnye, beh pompás labda, mekkorákat ugrik! Ez is a gimnasztikához tartozik?

Kirilov felöltötte a kabátját.

— Igen, azzal is az egészségemet ápolom — felelt szárazon — üljön le.

— Csak egy percre jöttem. No, azért leülök. Egészség mint egészség, de én a megállapodásunkról akarok önnel beszélni. Közledek „bizonyos tekintetben“ a mi határidőnk — tette hozzá némi kellemetlenséggel.

— Micsoda megállapodás?

— Hogy micsoda megállapodás? — kérdezte Sztepanovics Péter szinte ijedten.

— Az nem megállapodás, sem kötelezettség, mert én nem kötöttem le magamat, ön téved.

— De kérem, hát akkor mit akar ön? — szólt szinte felugorva Sztepanovics Péter.

— Azt, ami tetszik.

— Mi az, ami tetszik?

— Ami eddig tetszett.

— Hogy értsem ezt? E szerint ön a régi föltevésénél marad?

— Igen. Csakhogy megállapodás nem volt és nincs s én semmire nem köteleztem magamat. Megvolt eddig is a szabad akaratom, megvan most is.

Kirilov lenéző, nyers hangon beszélt.

— Helyes, helyes, legyen meg a szabad akarata, csak aztán ez az akarat meg ne változzék — ült le megint megbékélt tekintettel Sztepanovics Péter. — Önt felingerlik a szavak. Ön az utóbbi időkben nagyon haragos; ezért nem voltam már itt olyan régen. Különben teljesen nyugodt voltam afelől, hogy nem változtatja meg a föltevését.

— Én önt ki nem állhatom, hanem azért teljesen nyugodt lehet, ámbár annak a fenyegetését, hogy megtartom-e továbbra is amit eltökéltem, jogosnak el nem ismerem.

— De azért megint csak meg kellene beszélni, nehogy tévedésben legyünk — szólt újra Sztepanovics Péter. — Az ügy pontosá-

got követel, ön pedig roppantul trémáztat. Megengedi, hogy beszéljek?

— Beszéljen — felelt Kirilov a szögletbe nézve.

— Ön már régen eltökélte, hogy megfosztja magát az életétől . . . vagyis ilyen eszméje volt. Helyesen mondom? Nem tévedek valamiben?

— Ez az eszmém nekem most is megvan.

— Jól van. De ne feledje, kérem, hogy erre önt senki sem kényszerítette.

— Még csak az kéne! Ön nagyon ostobául beszél.

— Lehet, lehet; nagyon ostobán fejeztem ki magamat. Kétségtelen, hogy nagy ostobaság volna valakit arra kényszeríteni. Folytatom. Ön tagja volt a társaságnak még a régi szervezetkor és akkor nyilatkozta ezt ki a társaság egy tagja előtt.

— Nem nyilatkoztattam ki, csak mondtam.

— Legyen úgy. Nevetséges volna ki nyilatkoztatásról vitázni. Egyszerűen csak mondta: jól van.

— Nem; nem jól van, mert ön nagyon kertel. Én önnek semmiféle számadással nem tartozom s ön az én gondolataimat nem képes megérteni. Én meg akarom fosztani magamat az élettől, mert olyan eszmém van, mert én nem akarom türni a halál félelmét, mert . . . mert . . . önnek nincs egyéb mondani valóm . . . Mit akar? Iszik teát? Már hideg. Várjon, majd más poharat hozok.

Sztepanovics Péter már a teás kanna után nyult és üres poharat keresett. Kirilov a szekrényből tiszta poharat vett ki.

— Épen most reggeliztem Karmazinovnál — jegyezte meg a vendég — aztán hall-

gattam, hogy mit beszél és szinte beleizzadtam; ide is azért jöttem, hogy izzadjak; nagyon ihatnám.

— Igyék. A hideg tea nagyon jó.

Kirilov megint leült és megint a szögletbe nézett.

— A társaságban az a gondolat támadt — folytatta előbbi hangján — hogy én hasznára lehetnék a társaságnak, ha megölném magamat; hogy ha önök itt valamit elkövetnek és keresni fogják a tettest, akkor én hirtelen megölöm magamat s egy levelet hagyok hátra, amelyben megirom, hogy én vagyok a keresett tettes s ilyenformán önöket legalább egy teljes évig nem gyanusíthatják.

— Ha csak egy napig is; egy nap is drága idő.

— Jól van. Ebben az értelemben azt mondták, hogy ha akarok, hát még várjak. Azt mondtam, hogy várni fogok, míg a társaság megjelöli a határidőt, mert nekem mindegy.

— Igen, de ne feledje, hogy azt ígérte, hogy mikor a halála előtti levelet megírja, azt csak az én utasításom szerint fogja tenni s visszajöve Oroszországba, az én . . . egy szóval az én rendelkezésemre bocsátja magát, persze csak épen ebben az egy esetben; egyebekben persze ön egészen szabad — tette hozzá csaknem kedveskedve Sztepanovics Péter.

— Nem köteleztem magam, nem ígértem, csak beleegyeztem, mert nekem mindegy.

— Nagyon helyes; nekem távoli szándékom sincs az ön önérzetét megbántani . . .

— Itt nincs szó önérzetről.

— De jusson eszébe, hogy önnek százhusz tallért gyűjtöttek az útra, következésképpen ön pénzt is fogadott el.

— Szó sincs róla — csattant fel Kiri-
lov — a pénzt nem azért adták. — Olyasmire
nem adnak, nem gyűjtenek.

— Néha igen.

— Hazudik. Meg is irtam ezt Pétervár-
ról s ugyancsak Pétervárott vissza is fizettem
épen az ön kezébe a százhusz tallért . . . ha
ugyan ön meg nem tartotta magának.

— Jól van, jól, én nem akarok erről
pörölni; a pénz visszaküldetett. Az a fő, hogy
önnek most is megvan a régi eltökélése.

— Teljesen. Ha ön eljön és azt mond-
ja: itt az ideje, én azonnal végrehajtom a
szándékomat. Talán már sietős?

— Nem sok napunk van még . . . **De**
ne feledje, hogy a levelet az illető éjszakán
együtt fogalmazzuk meg.

— Nappal is ráérünk. A proklamáció-
kat kell magamra vállalnom?

— Meg egyebet.

— Mindent nem veszek magamra.

— Például mit nem? — riadt meg Szte-
panovics Péter.

— Amit nem akarok. Elég! Nem akarok
erről tovább beszélni.

Sztepanovics Péter erőt vett magán és
másra vitte a beszélgetést.

— Beszéljünk hát másról; eljön ma a
mieinkhez. Virginszkijnek nevenapja van, ez
ürügy alatt ma összegyűlnek.

— Nem megyek.

— Legyen olyan jó, jöjjön el. Szükség
van rá. Hangulatot kell csinálni a megjelenők
számával is, személyeivel is. Az ön arca pe-
dig . . . egy szóval az arca olyan . . . fatális.

— Igazán? — nevetett Kirilov — jól
van, elmegyek; de nem a fatális arcom miatt.
Mikor?

— Mentől korábban, félhétkor. Tudja;

úgyis csinálhatja, hogy bejön, leül, senkihez sem szól, akárhányan legyenek is ott. De ne feledjen magával papirost és ceruzát hozni.

— Minek az?

— Az önnek mindegy; ez az én külön kérésem. Ön csak ül, senkivel szót nem vált, hallgat s néha mintha jegyzeteket csinálna; vagy hát rajzoljon valamit.

— Micsoda bolondság! minek?

— No, ha önnek ugyis mindegy; hiszen ön egyre azt mondja, hogy önnek mindegy.

— De mégis?

— No, hát annak, hogy a társaság egy tagja, a revizor eltöltötte az időt Moszkvában, én pedig már némelyekkel tudattam, hogy valószínűleg jelen lesz a revizor is; hát majd azt képzelik, hogy ön a revizor s minthogy ön már három hete itt van, még jobban fognak esodálkozni.

— Huncutság. Nincs önöknek semmiféle revizora Moszkvában.

— Hát ha nincs is, vigye az ördög, de mi köze önnek ahoz és mit akad fenn ezen? Hiszen ön is tagja a társaságnak.

— Mondja meg nekik, hogy én vagyok a revizor, de papirost és ceruzát nem viszek.

— Miért?

— Mert nem viszek.

Sztepanovics Péter megharagudott, még el is zöldült, de megint erőt vett magán, fölállt és a kalapja után nyult.

— Önnél van *az a bizonyos*? — kérdezte halkán.

— Nálam.

— Helyes. Nem sokára elviszem innen, legyen nyugodt.

— Én nyugodt is vagyok. Csak hálni jár ide. Az öreg asszony kórházban van, a menyé meghalt. Két nap óta egyedül vagyok.

Megmutattam neki a kerítésen, hogy hol jár ki a deszka; ott mászkál be, senki észre nem veheti.

— Nem sokára elviszem.

— Azt mondja, hogy neki van elég helye, ahol meghálhat.

— Hazudik; őt keresik s itt egyelőre biztonságban van. Hát szokott ön beszélgetni vele?

— Egész éjjeleken. Nagyon szidta önt. Éjjel az Apokalipszist olvasom neki, meg teázunk. Nagyon figyel, talán a kelletén is túl; egész éjjel.

— Az ördögbe is! hiszen ön még a keresztyén hitre téríti!

— Hiszen úgysis keresztyén ő. Ne féljen, le fogja szűrni. Kit akar ön vele leszuradni?

— Nem arra kell ő nekem, hanem másra, . . . Hát Satov tud-e Fedjkáról?

— Satovval én nem találkozom, nem beszélek.

— Haragszik, vagy mi?

— Nem haragszik, csak kikerüljük egymást. Nagyon sokáig feküdtünk egymás mellett Amerikában.

— Most ő hozzá akarok menni.

— Amint tetszik.

— Onnan majd Sztavroginnal megint bejövünk önhöz, úgy tiz óra tájban.

— Tessék.

— Fontos beszélni valóm van vele . . . Ugyan adja nekem a labdáját; minek az most önnek? Én is gimnasztizálni akarok. Inkább megadom az árát.

— Anélkül is elviheti.

Sztepanovics Péter a labdát a hátulsó zsebébe tette.

— Sztavrogin ellen pedig én semmit sem

teszek önnek, — dűnnyögött Kirilov, amint a vendégét kikísérte. Ez elbámulva nézett rá, de semmit sem szólt.

A Kirilov utóbbi szavai rendkívül megzavarták Sztepanovics Pétert. Nem ért rá még, hogy azokat jól átgondolja, de már a Satovhoz vezető lépcsőn igyekezett arcára az elégedetlenség helyett kellemes kifejezést öltetni. Satov otthon volt és kissé rosszul érezte magát. Ágyban feküdt, de felöltözve.

— Milyen rosszkor jöttem! — kiáltott Sztepanovics Péter a küszöbről — komolyan beteg ön?

— Dehogyan vagyok! — ugrott föl idegesen Satov — semmi bajom sincs, csak egy kicsit a fejem . . .

Szinte zavarba jött: ilyen vendég megjelenése határozottan megijesztette.

— Épen olyan dologban jövök, ami a betegeskedést meg nem engedi — kezdte Sztepanovics Péter gyorsan és némi hatalmaskodással; — engedjen leülnöm (és rögtön leült), ön pedig üljön vissza az ágyára, úgy! Ma Virginskijnél a nevenapja alkalmából a mieink közül többen összegyűlnek; másfélék nem is lesznek; gondoskodva van róla. Én Sztavrogin Miklóssal jövök oda. Önt persze nem akarom odahíni, tudván az ön jelenlegi gondolkozását . . . t. i. abban az értelemben, hogy önt ott ne bosszantsuk s nem tán azért, mintha attól félnénk, hogy denunciál bennünket. De a dolog mégis úgy fordult, hogy önnek is el kell jönnie. Azokkal fog ott találkozni, akikkel végkép megállapodunk abban, hogy mi módon bocsássuk ki önt a társaság kötelékéből s hogy ki vegye át az önnél levő dolgokat. Ez minden feltűnés nélkül fog megtörténni; majd bevezetem önt valami zugba; sokan lesznek, hát minek volna a dolgot mindenkivel tudat-

ni. Megvallom: sok rábeszélésembe került az ön ügye, de most már, amint látszik, mindnyájan beleegyeztek, persze azon föltétellel, hogy ön a nyomdát és az iratokat kiszolgáltatja. Aztán mehet, amerre akar.

Satov komoran és boszusan hallgatott. Iménti ideges ijedelme egészen eltűnt.

— Nem ismerek el semmiféle kötelezettséget arra nézve, hogy én az ördög tudja, kinek számadással tartozom — senkitől én szabadságot nem kaphatok.

— Nem egészen úgy van. Önre sok minden volt bízva. Önnek nem volt joga olyan hirtelen szakítani velünk. Annyival kevésbé, mert ezt ön soha be nem jelentette és kényes helyzetbe hozta őket.

— Mihelyt ide megérkeztem, azonnal bejelentettem írásban. Még pedig egész világosan.

— Nem egész világosan — válaszolt nyugodtan Sztepanovics Péter — én például megküldtem önnek a „Fényes Személyiség“-et, hogy azt kinyomtassa s a példányokat addig, míg szükség lesz rájuk, dugja el valahol magánál; megküldtem hasonló céllal két proklamációt is, ön pedig visszaküldte azokat nekem egy kétértelmű, semmit nem mondó levél kíséretében.

— Egyszerűen lemondtam a kinyomtatásukról.

— Nem olyan egyszerűen. Ön azt írta: „nem tehetem“, de nem mondta meg, hogy miért? A „nem tehetem“ nem jelenti azt, hogy „nem akarom“. Azt lehetett képzelni, hogy anyagi okok miatt nem vállalkozott rá. Így magyarázták ezt mindnyájan s ugyanazért azt tartották, hogy ön különben folytatni akarja a társasággal való összeköttetését, következőképp megint megbizhatják önt valamivel,

vagyis kompromittálhatják magukat. Itt mind azt mondják, hogy ön egyszerűen rá akarta őket szedni, hogy valami fontosabb adat birtokába jutva följelenthesse a társaságot. Én önt minden erőmből védelmeztem és fölmutattam az ön két sornyi feleletét, mint ön mellett bizonyító okmányt. De, miután most még egyszer elolvastam azt, kénytelen voltam magam is belátni, hogy az a két sor nem világos és mindenképen magyarázható.

— Olyan gondosan megőrizte ön azt a levelet?

— Nemcsak, hogy megőriztem, hanem most is nálam van.

— No, hát jól van, ördög vigye! — kiáltott fel dühösen Satov. — Mit bánom én, hogy az ön féleszüi engem denunciánsnak tartanak! Szeretném én látni, hogy mit tehetnek önök én ellenem!

— Szemmel tartanak önt és a forradalom legelső sikere után fölakasztanak.

— Már hogy akkor, mikor önök kezükbe ragadják a legfőbb hatalmat és meghódítják Oroszországot?

— Kár gúnyolódnia. Ismétlem, hogy én önt megvédelmeztem. De bármint álljon is a dolog, nagyon tanácslom önnek, hogy ma megjelenjék. Minek a hiába való szószaporítás puszta álbüszkeségből? Nem jobb-e barátságosan elválni? Hiszen elvégre is ki kell szolgáltatnia a nyomtató gépet, betüket és régi papirokat: erről akarunk beszélni.

— Ott leszek — szolt dörmögve és a fejét lehajtva. Sztepanovics Péter alattomban erősen megfigyelte őt.

— Sztavrogin ott lesz? — kérdezte Satov a fejét fölemelve.

— Biztosan ott lesz.

— He-he-he!

Satov megvetően és ingerülten nevetett.
— Hát az a hitvány „Fényes Személyiség“, amelyet én itt kinyomtatni nem akarom, ki van nyomtatva?

— Igen.

— Azt hitetik el a gimnázistákkal, hogy azt maga Gercen irta önnek?

— Igenis, maga Gercen.

Egy ideig hallgattak. Végre Satov fölkelt az ágyról.

— Menjen ki tőlem; nem akarok önnel együtt ülni.

— Megyek — szólt szinte vidáman Sztepanovics Péter, rögtön fölállva — csak még egy kérdést: amint látom, Kirilov egyesegyedül, minden kiszolgálattól nélkül van most a szárny-épületben?

— Egyesegyedül. Menjen, én nem tudok önnel egy fedél alatt meglenni.

„No, te is derék legény vagy ám!“ -- gondolta vidáman Sztepanovics Péter elmenet; „jó kedved lesz neked este is, nekem pedig épen ilyen jókedvedben kellesz; jobbat nem is kívánhatnék. Maga az oroszok istene van segítségemre!“

VII.

Bizonyosan sokat lőtött-futott ma különféle dolgaiban s bizonyára sikeresen, amit észre lehetett venni elégedett arcán, mikor este pont 6 órakor Vszevolodovics Miklósnál megjelent. De ott nem bocsátották be azonnal: Vszevolodovics Miklóssal csak az imént zárkózott be a szobába Nikolajevics Móric. Ez rögtön nyugtalanságot okozott neki. Leült a szoba ajtajához, hogy várja a vendég távozását. A beszélgetés kihallatszott, de az egyes szavakat megérteni nem lehetett. A látogatás nem tartott sokáig; nem sokára zaj keletke-

zett, rendkívül éles és hangos szavak hallatszottak, aztán kinyílt az ajtó és egész halványan kijött Nikolajevics Móric. Nem vette észre Sztepanovics Pétert és gyorsan elhaladt mellette. Sztepanovics Péter rögtön besurrant a szobába.

Nem hagyhatom szó nélkül a két „vetélytárs“ rövid találkozását, amely — tekintve a körülményeket — lehetetlennek látszott, mindazáltal mégis megtörtént.

A találkozás lefolyása a következő volt: Vszevolodovics Miklós ebéd után a kereveten szundikált, mikor Jegorücs Elek a váratlan vendéget bejelentette. Meghallván a látogató nevét, fölugrott és nem akart hinni a fülének. De mihamar mosoly látszott ajakán; a kevély diadal mosolya, egyúttal azonban a kétkedő meglepésé. A belépő Nikolajevics Móricot ez a mosolygás — amint látszott — meglepte, mert hirtelen megállt a szoba közepén, mint ha nem tudná elhatározni: tovább menjen-e vagy sem? A házigazda rögtön megváltoztatta az arcát és komoly meglepetéssel indult a vendége elé. Az nem fogadta el az eléje nyújtott kezét és ügyetlenül huzott magának egy széket s leült, mielőtt a házigazda ülésel megkínálta volna. Vszevolodovics Miklós visszaült a kerevetre s a vendégét nézve szótlanul várt.

— Ha teheti, hát vegye el Nikolajevna Lizavetát — szólalt meg Nikolajevics Móric, még pedig olyan hangon, amelyből semmikép sem lehetett megérteni, hogy mi volt az: kérdés, ajánlás, engedmény vagy parancsolás.

Vszevolodovics Miklós nem szólt; a vendég pedig — amint látszott — elmondott mindent, amit akart és mereven nézett, feleletet várva.

— Ha nem csalódom (sőt biztosan tu-

dom): Nikolajevna Lizaveta már el van önnel jegyezve — szólt végre Sztavrogin.

— Igen — hagyta helyben szilárdan és világosan Nikolajevics Móric.

— Tán . . . összevesztetek? . . . Bocsásson meg a kérdésért.

— Nem; ő engem „szeret és tisztel“, ezek az ő saját szavai. S az ő szavai mindennél szentebbek.

— Kétségtelenül.

— De ő, ha már az oltár előtt, a korona alatt fog is állni s ön akkor hinni fogja őt, hát ő engem mindenki szeme láttára otthagyt és önt fogja követni.

— A korona alól?

— Még az esküvő megtörténte után is.

— Nem téved ön?

— Nem. Az ön iránti szakadatlan, őszinte és legteljesebb gyűlöletéből minden percben kicsillog a szerelem és . . . esztelenség . . . a legőszintébb, legmérhetetlenebb szerelem és — esztelenség! A szeretetéből pedig — ellenkezőleg; az én irántam érzett szeretetéből éppen oly őszintén és minden pillanatban kiszikrázik a legnagyobb gyűlölet. Soha nem képzeltem volna ilyen metamorfozisokat.

— Még így sem értem: hogy jöhetett ön ide rendelkezni a Nikolajevna Lizaveta kezével. Van önnek erre joga? Vagy meghatalmazta önt Nikolajevna Lizaveta?

Nikolajevics Móric elkomorodott és egy pillanatra lehorgasztotta a fejét.

— Ez az ön részéről csak kárörvendő és boszúálló kifogás — szólalt meg aztán — de hát van-e itt helye a kicsinyes hiúságnak? Nem elég önnek ez az elégtétel? Hát még piszkálódni is akar? pontot tenni az i-re? Jól van, én fölteszem azt a pontot, ha önnek annyira szüksége van az én megaláztatásomra: jogom

nekem nincs, a meghatalmazás ki van zárva: Nikolajevna Lizaveta semmit sem tud, a völegénye pedig elvesztette az utolsó eszét is és a bolondok házába való és ő maga jön el, hogy erről önnek jelentést tegyen. Az egész világon egyedül csak ön teheti őt boldoggá s egyedül csak én boldogtalanná. Ön őt a magáénak vitatja, ön őt üldözi, nem tudom hát, hogy miért nem akarja őt feleségül venni? Ha ez még külföldön kezdődött szerelmi perpatvarnak a folytatása s ha ennek a megszüntetése céljából az én föláldozásomra van szükség, hát áldozzanak fel. Ő rendkívül boldogtalan s én ezt elviselni nem tudom. Az én szavaim nem jelentenek átengedést vagy útmutatást, következőképen az ön hiuságát sem érinthetik. Ha ön el akarná foglalni az én helyemet az oltár előtt, hát önnek erre nézve az én részemről semmi engedelemre szüksége nincs, annyival kevésbé, mert e lépésem után a mi házasságunkról már szó sem lehet. Hiszen csak nem lehetek olyan gazember, hogy őt oltár elé vezessem. Az, amit én itt teszek, hogy átadom őt önnek, talán az ő legengesztelhetetlenebb ellenségének, szerintem olyan gazság, amelyet én soha sem fogok elviselni.

— Agyonlövi magát, ha mi megesküszünk?

— Nem; majd később. Minek piszkolnám be az ő menyasszonyi ruháját az én véremmel? Az is meglehet, hogy egyáltalán agyon sem lövöm magamat, sem most, sem később.

— Ön bizonyára csak engem akar ezzel megnyugtatni.

— Önt? Egy csöppel több vér mit jelenthet önre nézve?

Elsápadt és szemei szikrát vetettek. Kínos szünet állt be.

— Bocsásson meg a kérdéseimért —

kezdte újra Sztavrogin; — némelyiküket nem is volt jogom föltenni, de egyhez szerintem teljes jogom van: micsoda adatokból következteti ön az én érzelmeimet Nikolajevna Lizaveta iránt? Az érzelmek olyan fokát értem, amelynek a tudatában ön idejött, hogy . . . ilyen ajánlatot megkockáztasson.

— Hogyan? — kiáltott föl szinte megrezzenve Nikolajevics Móric — hát ön nem vágyik arra? Nem vágyik és nem is akar vágni?

— Én valamely nő iránt táplált érzelmeimről nem nyilatkozhatom harmadik személy előtt. Bocsánat, de már az én szervezete ilyen. De viszont megmondhatom önnek az én utolsó igazságomat: én már nős vagyok s megházasodni, vagy azt „kivánni“ nekem már nem lehet.

Nikolajevics Móricot e kijelentés annyira meglepte, hogy a székében visszahanyatlott s egy ideig mozdulatlanul nézett Sztavrogin arcába.

— Képzelve — dörmögött aztán — erre én nem is gondoltam; akkor délelőtt ön azt mondta, hogy nem nős . . . és én azt elhittem.

Rémségesen elsápadt. Aztán öklével az asztalra csapott.

— Ha ön e beismerése után békét nem hagy Nikolajevna Lizavetának és szerencsétlenné teszi őt, akkor én önt bottal ütöm agyon, mint a kutyát.

Fölugrott és gyorsan távozott a szobából. A besurrant Sztepanovics Péter a házigazdát a legváratlanabb hangulatban találta.

— Á! Ön az! — kacagott fel Sztavrogin; úgy látszik: Sztepanovics Péteren kacagott, aki olyan siető kíváncsisággal rontott be.

— Ön hallgatódzott? Várjon csak: miért is jött ön ide? Mert ígertem önnek valamit . . .

Aha! tudom már: a „mieinkhez!“ Jerünk; nagyon örülök; jobbat nem is találhatott volna ön ki ezuttal.

Fogta a kalapját, mire kimentek a házból.

— Ön már előre nevet, hogy meglátja a „mieinket?“ — heherészett vigan Sztepanovics Péter, hol lépést tartva utitársával a keskeny téglajárón, hol leszaladva az utcára a legnagyobb sárba, mert Sztavrogin észre sem vette, hogy a gyalogjáró közepén menve, egymaga foglalja el azt egész széltében.

— Nem nevetek én — felelt hangosan és vidáman Sztavrogin — ellenkezőleg meg vagyok győződve, hogy ott a legkomolyabb emberekkel találkozom.

— „Sötét butaságok“, mint ahogy egyszer mondani tetszett.

— Némely sötét butaság a legmulatságosabb valami.

— Á! Ezt ön Nikolajevics Móricra érti! Meg vagyok róla győződve, hogy ő most azért járt itt, hogy átengedje önnek a menyasszonyát, igaz? Én biztattam fel rá, úgy célozgatva. S ha át nem engedi, akkor elveszszük tőle, mi? Sztepanovics Péter persze jól tudta, hogy kockáztatás tőle ilyen dologba avatkozni, de ha egyszer neki valami a begyében volt, inkább mindent kockáztatott, hogy sem a mondani valóját elnyelje. Vszevolodovics Miklós csak nevetett.

— S ön még mindig számít arra, hogy nekem segítsen? — kérdezte.

— Csak híjjon! Tudja, mi volna a legjobb út?

— Ismerem az ön útját.

— Nem biz azt. Ez még egyelőre titok. De ne feledje, hogy a titok pénzbe kerül.

— Azt is tudom: mennyibe kerül — dör-

mögött magában Sztavrogin, de erőt vett magán s nem szólt hangosan.

— Mennyibe? Mit mondott? — rezzent meg Sztepanovics Péter.

— Azt mondtam, hogy vigye önt az ördög a titkával együtt. Beszéljen inkább arról, hogy kik vannak ott? Tudom, hogy névnap mulatságra megyünk, de kik lesznek ott?

— Oh, a lehető legkülönbébbek. Még Kirilov is.

— Mind a társaság tagja?

— Jaj be siet ön! Itt még egy kör sem alakulhatott.

— Hogy tudott hát annyi proklamációt szétosztani?

— Ott, ahova megyünk, csak négy körbeli tag lesz. A többiek egyelőre még csak abban versenyeznek, hogy egymásra spionkodnak s nekem jelentéseket tesznek. Jóravaló, megbízható emberek. Mindez csak anyag, amelyet szervezni kell. Egyébiránt ön fogalmazta a szabályzatot, mit beszéljek önnek!

— Nos, nehezen megy a szervezés?

— Dehogy nehezen. Úgy megy, mint a parancsolat. Nevetni fog: legjobban hatnak a rangok. A rangnál erősebb ösztöke nincs. Én azon vagyok, hogy mentől több rangot és hivatalt találjak ki: vannak titkárok, titkos felügyelők, pénztárosok, elnökök, regisztrátorok, mindezeknek segédek; ez rendkívül tetszik nekik. Az ezután következő erő persze a szentimentalizmus. Tudja kérem, nálunk a szocializmus leginkább csak szentimentalizmusból terjed. Csak az a baj, hogy ilyen harapdáló hadnagyk is akadnak; egyszer csak esinálnak. Azután következnek a szemenszedett gazfickók; no hiszen, jóravalók ezek is, sőt néha igen hasznavehetők, de sok időt rabolnak: örökösen szemmel kell őket tartani. No,

a legerősebb kötő cement pedig a szegyenkezés. Ez nagy erő! De ki dolgozhatta meg őket annyira, hogy egyiknek sem maradt egy csipetnyi önálló gondolata sem a fejében?! Ezt is szegyeneknek tartanak.

— Ha így áll a dolog, hát akkor minek lótfut ön annyit?

— Mintha ön komolyan nem hinne a sikerben! Csak akarni kell. Épen az ilyenekkel lehet sikert elérni. Mondhatom, hogy akár-melyik kész tűzbe rohanni, csak azt mondjam neki, hogy nem eléggé liberális. Azt mondják, hogy én ezeket mind bolonddá tettem a központi bizottsággal és a „mindenfelé kiterjedő elágazásokkal“. Ezt ön is szememre vetette már egyszer. Pedig hol itt a bolonddá tartás? a központi bizottság — én és ön, elágazás pedig lesz, amennyi csak kell.

— Csupa ilyen söpredékből.

— Anyagnak ez is igen jó.

— De ön még mindig számít én rám?

— Ön a vezér, ön az erő; én csak oldalt állok ön mellett, mint a titkárja. Mink beülünk a csónakunkba, evezőnk kőrísfa, vitorlánk meg selyem, a kormányon gyönyörűséges leány ül, a szépséges Nikolajevna Lizaveta... vagy tudom is én: hogy éneklük őket a nótájukban...

— Azt sem tudja! — kacagott Sztavrogin; — hanem jobbat mondok én önnek. Ön az ujján számolja el, hogy miféle elemekből tartja ön össze a kört? az a rang és hivatal és szentimentalizmus jó ragasztó, de van még sokkal egyszerűbb mód is őket összetartani: vegye rá a kör négy tagját, hogy öljék meg az ötödik tagot azon ürügy alatt, hogy az denunciáns és az általam kiontott vérrel rögtön a legerősebben egymáshoz kötözi őket. Rabjaivá

lesznek önnek, soha pisszenni sem mernek. Haha!

„No, e szavaidért . . . e szavaidért meg-lakolsz“ — gondolta magában Sztepanovics Péter, — „még pedig ma este. Már nagyon is sokat megengedsz magadnak!“

Ez alatt odaérték a Virginszkij lakásá-hoz.

— Ön persze úgy beszélt én rólam, mint valami külföldi tagról, mint az Internaciona-le revizoráról? — kérdezte Sztavrogin.

— Nem; a revizor nem ön lesz; ön alapí-tó tag a külföldről, aki a legfontosabb titkok-ba is be van avatva. Reménylem, hogy fog be-szélni?

— Hogy jut ilyesmi eszébe?

— Pedig most beszélnie kell.

Sztavrogin annyira elbámult, hogy meg-állt az utca közepén, közel egy lámpáshoz. Sztepanovics Péter szemtelenül és nyugodtan elviselte a nézését. Sztavrogin vállat vont és tovább ment.

— Hát ön fog beszélni? — kérdezte aztán Sztepanovics Pétertől.

— Nem, már én csak önt fogom hall-gatni.

— Ördög vigye el önt! Ön tényleg egy jó eszmét ad nekem.

— Milyen eszmét? — ugrott eléje Sztepa-novics Péter.

— Hát meglehet, hogy fogok ott beszélni, de meg fogom önt jól tépázni.

— Hogy el ne felejtsem: az imént azt mondtam Karmazinovnak, mintha ön azt mondta volna, hogy őt meg kell vesszőzni, még pedig jó erősen, mint ahogy' a muzsikokat szokás.

— De én azt sohase mondtam, hahaha!

— Nem baj az. Se non e vero.

— No, köszönöm, őszintén köszönöm.

— Aztán Karmazinov azt mondta, hogy lényegében a mi tanunk nem egyéb, mint a becsület tagadása és hogy az orosz embert a legkönnyebben megnyerhetjük, ha jogot adunk neki, a becsstelenségre.

— Nagyszerű mondás! Arany szavak! — kiáltott Sztavrogin; — fején találja a szöveget! A becsstelenség jogosultsága — erre mindenki hozzánk szegődik, egy sem marad amott. De megálljon csak, Verhovenszkij; nem áll ön a felsőbb rendőrség szolgálatában?

— Akinek ilyen kérdések ötlenek az agyába, az nem mondja ki azokat.

— Értem; de magunk közt vagyunk.

— Nem; egyelőre még nem vagyok a felsőbb rendőrség szolgálatában. Elég ebből ennyi. Megérkeztünk. Szedje össze az arcát, Sztavrogin; én mindig más arcot vágok, mikor hozzájok belépek. Mentől több komorság — és egyéb semmi; ez épen nem nehéz dolog.

VII. FEJEZET.

A mieinknél.

I.

Virginszkij a maga házában lakott, jobban mondva a felesége házában, a Muravjina-utcában. A ház fából épült, földszintes volt, idegen lakói nem voltak. A háziúr nevenapja ürügye alatt vagy tizenöt ember gyült össze ott, hanem az összejövetel egyáltalában nem hasonlított a vidéki névnap-i összejövetelekhez. A Virginszkij-házaspár mindjárt egybekelésök alkalmával elhatározta, hogy névnap-i összejöveteleket soha sem fognak tartani, mert

az ostoba szokás, de meg „úgy sincs minek örülni.“ Pár év alatt sikerült nekik a társaságtól egészen elkülönülni. A férjet, aki nem volt épen tehetségtelen ember, sem „valami szegény“, mindenki valami különcnek tartotta, aki szerette a magánosságot s ezen felül rá-tartian beszélt. Virginszkijné pedig, aki bábasággal foglalkozott, már ezért is alatta állt minden társaságnak, alább még a papnénál is, dacára annak, hogy Virginszkijnek tiszti rangja volt. A foglalkozásával járó szelídség egészen hiányzott nála. Az az ostoba és nem menthetően nyílt viszony azzal az isten tudja miféle csalóval, Lebjadkin kapitánnyal pedig azt vonta maga után, hogy még a legelőkelőbb dámák is észrevehető megvetéssel fordultak el tőle. De Virginszkijné mindezt úgy vette, mintha épen csak az kellene neki. Érdekes azonban, hogy azért azok a szigorú dámák szükség esetén lehetőleg Prohorovna Arinához, (t. i. Virginszkijnéhez) fordultak, kikerülve városunk három más bábaasszonyát. Még a vidéki úrinőkhöz is őt hitták, annyira bíztak az ő tudásában. Ebből az következett, hogy végre csak a legelőkelőbb házaknál praktizált; a pénzt pedig szertelenül szerette. Tudásának ilyen érzetében végre elbizta magát. Megtette, hogy a legelőkelőbb házakban is ijesztgette a betegágyasakat az illendőséget tekintetbe nem vevő nihilista históriákkal, vagy „minden szent dolgok“ kigúnyolásával s épen olyankor, mikor az áhítatra nagy szükség lett volna. A mi törzsorvosunk, Rozanov, aki egyúttal szülész is volt, határozottan bizonyította, hogy egyszer, amint a betegágyas kínjában ordított és a mindenható istent hitta segítségül, Prohorovna Arinának egy szabadszájú megjegyzése, amely úgy hatott, „mintha puskából lötték volna“, olyan ijedtséget okozott a beteg-

nél, hogy ez sokkal gyorsabban átesett a kínos processzuson. De bárha nihilista volt Prohorovna Arina, némely esetekben nem vetette meg nemcsak a nagyvilági, hanem a régi módi és babonás fogásokat sem, ha azoknak hasznát láthatta. Így például soha el nem mulasztotta volna megjelenni a kisdedek keresztelőin, mikor is fodros zöld selyemruhát öltött, haját fűrtökbe és vuklikba fésülte, míg egyébkor szinte kéjelgett a rendetlen öltözékében. S ám-bár a keresztelés szakramentuma alatt mindig „a legszemtelenebbül“ nézett is, annyira, hogy zavarba ejtette a szertartást végző egyházi személyeket, a keresztelés bevégzése után mindig ő adta fel a pezsgőt (épen ennek a kedvéért is öltözött föl) és próbált volna csak valaki a pohár elvételekor nem adni neki „kására valót!“

A Virginszkijéknél ezuttal összegyűlt vendégek (leginkább férfiak), mintha csak véletlenül találkoztak volna ott. Nem volt sem harapni való, sem kártya. Az ócska, kék kárpittal bevont nagy vendéglátó szoba közepén össze volt tolvá két asztal s leterítve egy nagy, de nem valami tiszta abroszszal; az asztalokon két szamovár pöfögött. Egy roppant nagy tálcán huszonöt pohár volt föladvá s egy kosár közönséges francia fehér kenyér, amely temérdek apró darabkára volt vagdalva, mint ahogy a nemes fiú- és leánynevelőintézetekben szokás. A teát egy tizenhárom éves leányka, a háziasszony testvére, öntögette poharakba; a leányka szemöldöktelen, hirtelen szöke, szóttalan és epés teremtés volt, azonban az új irányzatok híve, akitől a házi életben maga Virginszkij is roppantul félt. A szobában mindössze három dáma volt: a háziasszony, a szemöldöktelen leányka s a Virginszkij huga, aki épen akkor érkezett oda Pétervárról. Pro-

horovna Arina, a mintegy huszonhét éves, tekintélyes és elég csinos, kissé kócos háziaszszony az ő nem ünneplő, zöld színű gyapjuru hájában ültéből végignézegetett fényes szemével a vendégeken s mintha azt sietett volna mondani a tekintetével: „látjátok, én semmitől sem félek“. A Virginszkij huga szintén csinos, tanuló és nihilista leány volt, kövérke és gömbölyücske, mint egy golyóbis, alacsony természetű és igen piros arcú; ez csaknem uti ruhában, kezében valami papirtekercset tartva s a vendégeket türelmetlen, ugráló tekintetével nézegetve Prohorovna Arina mellett ült. Maga Virginszkij ez estén nem érezte egészen jól magát, hanem azért kijött és leült egy karosszékre a teázó asztal mellé. A többi vendégek is ültek és székeiknek az asztal körött való elhelyezéséből látni, érezni lehetett, hogy itt „ülés“ van. Látható volt, hogy valamit vártak s addig, ámbár hangosan, de közömbös dolgokról beszélgettek. Mihelyt Sztavrogin és Verhovszkij beléptek, mindenki elhallgatott.

Jobb megértés kedvéért némi fölvilágosítást kell előre bocsátanom.

Azt hiszem, hogy ezek az urak abban a kellemes hitben gyültek össze, hogy valami érdekes dolgot fognak hallani, mert az összejövetelre meg voltak híva. Azt hitték, hogy ebben a mi régi városunkban a liberalizmusnak a legrikitőbb virága nyilik s Virginszkij a mai „ülésre“ a leggondosabban, információkkal hitta meg őket. Megjegyzendő, hogy a meghívottak némelyike ezelőtt egyáltalában nem is szokott hozzájárni. Persze a legtöbbnek fogalma sem volt arról, hogy miért értesítették őket jó előre. Csak annyi az igaz, hogy Sztepanovics Pétert valamennyien külföldről érkezett emisszáriusnak tartották; ez a

föltevés mihamar hitelre talált és a kör tagjainak nagyon hízelt. Különben a névnapi alkalomra összegyültek közt olyanok is voltak, akik már határozott instrukciókkal bírtak. Sztepanovics Péternek sikerült nálunk összehozni egy ötös szövetséget annak a mintájára, amelyet már Moszkvában s mint most kiderült: a kerületünkben levő katonatisztek közt is összehozott. Mondják, hogy az x—i kormányzásban is volt ilyen szervezetek. Ez az öt kiválasztott most a közös asztalnál ült, nagyon ügyesen tudták viselni magukat úgy, mintha a legközségesebb emberek volnának és senki sem ismerhette föl őket. Ezek — mint-hogy ma már ez nem titok — a következők voltak: Liputin, maga Virginszkij, a hosszú fülű Sigalyev (a Virginszkijné testvére), Lyámsin és egy Tolkacsenko nevű különös, már vagy negyven éves ember, akiről az volt a hír, hogy nagyon jól ismeri a népet, különösen a csalókat és rablókat, aki bejárta a kocsmákba (egyébként nem épen csak a nép tanulmányozása végett) és rongyos öltözékével, hájas csizmájával, hunyorgó ravasz nézésével és népies szólásmódjával szerezte meg a kívánt bizalmat. Régebben Lyámsin elvitte ezt néhány-szor a Trofimovics István összejöveteleire is, ahol azonban semmi különösebb effektust el nem ért vele. Tolkacsenko a városban rendszeren akkor jelent meg, mikor hely nélkül volt; mert a vasutaknál szolgált különben.

Ezek öten azzal a szent meggyőződéssel kötötték az ő szövetségüket, hogy ez csak egyike az országszerte százával és ezrével létesült hasonló ötös szervezeteknek s hogy ezek mind függenek valami roppant nagy, központi helytől, amely viszont összeköttetésben áll valami egyetemes, európai forradalmi szervezettel. De a legnagyobb sajnálatomra kényte-

len vagyok kijelenteni, hogy már ekkor bizonyos széthuzás volt köztük észrevehető. Mert ámbár már tavasz óta várták Verhovenszkij Pétert, akit előbb Tolkacsenko, majd Sigalyev látogatott meg; s mert ámbár rendkívüli csodákat vártak attól és valamennyien az első fölszólításra minden okoskodás nélkül beléptek az ötös szövetségbe, mégis egyszerre csak mintha mind meg lettek volna sértve s amint én gondolom, azért, hogy olyan hirtelen engedelmeskedtek. Beléptek az ötös szövetkezetbe már csak nagylelkű restelkedésből is, nehogy azt mondhassák később, hogy nem mertek belépni; de azért Verhovenszkij Péter köteles lett volna kellően méltányolni az ő elszántságukat, legalább annyival, hogy elmondott volna nekik a fő-főszervezethez valami anekdotát. De Verhovenszkij sehogy sem akarta kielégíteni az ő jogos kíváncsiságukat és semmit sem mondott, sőt nagyon szigoruan és lenézően bánt velük. Ez határozottan fölingerelte őket és Sigalyev fölbujtatta a tagtársait, hogy „számadást“ követeljenek, csak hogy persze nem most, Virginszkijnél, ahol annyi az idegen.

Az idegeneket illetőleg azt gondolom, hogy a most említett ötös szervezet tagjai hajlandók voltak ez este a Virginszkij vendégei közt más, ismeretlen szövetségek tagjait is gyanítani, mint amely szövetségek szintén a városban alakultak, ugyancsak a Verhovenszkij révén és ugyanazon titkos szervezet érdekében, annyira, hogy végül az összegyültek mind gyanakodtak egymásra s egyik a másik előtt különféle illegéssel komolykodott, ami az összejövetelnek igen zavart, szinte regényes szint adott. Egyébiránt voltak ott olyanok is, akikre semmi tekintetben sem lehetett gyanakodni. Például egy tényleges szolgálatban levő őrnagy, a Virginszkij rokona, akit meg sem

híttak, de aki magától eljött a névestére s akit lehetetlen volt el nem fogadni. Azért a nevenapját tartó teljesen nyugodt volt, mert az őrnagy „semmi esetre sem jelentené föl őket“, mert eltekintve az ostobaságától, egész életében mindig szerette az orrát a szélső liberálisok dolgaiba ütni: maga nem vett aktív részt az ilyen liberális beszélgetésekben, de szerette azokat hallgatni. Sőt egyszer baja is volt: megesett fiatal korában, hogy az ő kezén mentek keresztül a „Kolokol“-nak és különféle proklamációknak egész csomagjai s bár ő azokat még kinyitni sem merte, de már a terjesztésüket megtagadni aljasságnak tartotta volna — és ilyenek ám némely orosz emberek a mai napig is. A vendégek többi része vagy olyan volt, akiket a szertelen hiúság bántott vagy a fiatalság nemes hevülékenysége. Volt ott két vagy három tanító is, ezek egyike egy sánta, mindig mérges és rendkívül becsvágyó gimnáziumi tanár, meg két-három katonatiszt. Az utóbbiak egyike fiatal tüzérhadnagy volt, aki csak most jött ki egy katonai intézetből; szóvalan fiú, aki még meg sem ismerkedhetett; ez egyszerre csak Virginszkij mellé került s úgyszólván semmi részt sem véve a beszélgetésben, ceruzával jegyezgetni kezdett a jegyzőkönyvecskéjébe. Ezt mind látták, de valamiért úgy tettek, mintha nem látnák. Volt ott még egy hely és állás nélkül lődörgő szeminarista, ugyanaz, aki Lyamsinnal együtt a könyvházaló asszony zsákjába a szemtelen képeket belopta, tagbaszakadt legény, fesztelen, de egyuttal gyanakodó manérokkal, mindig valami leleplező mosolylyal, ezzel együtt pedig az ő benne rejlő diadalmas tökéletesség nyugodt tekintetével. Ott volt, nem tudom, minek, a polgármester fia is, az a korához képest annyira romlott fiú, akit már említettem, a

kis hadnagyocskáné esetének az elmondásánál. Ez az egész estén hallgatott. Végül ott volt egy heves és borzas, mintegy tizennyolc éves gimnázista, aki úgy ült ott komor nézésével, mintha méltóságában megsértették volna és láthatóan sokat szenvedett a fiatalsága miatt. Ez a vakarcs már vezére volt egy összeesküvő csoportnak, amely a gimnázium felsőbb osztályu tanulói közt keletkezett, amint az később, mindenki csodálkozására, lelepleződött. Nem említettem még Satovot, ő az asztal legvégső szögleténél telepedett le, kissé félrehuzva széket a sorból; tekintetét a földre szegezte, sötétten hallgatott, a teát nem fogadta el és az egész idő alatt le nem tette kezéből a sapkáját, mintegy azt akarva ezzel jelezni, hogy ő nem névnap vendég, hanem dolgát akarja itt végezni s amikor akarja, el is megy. Tőle nem messzire foglalt helyet Kirilov; ez is szótalan volt, de nem nézett a földre, hanem inkább mereven végignézegette a beszélőket az ő fénytelen és mozdulatlan szemével, anélkül azonban, hogy a beszédeken csodálkozott vagy legkevésbé is fölindult volna. Némelyek, akik őt még nem látták, tünődve és lopva nézegették. Nem bizonyos, hogy maga Virginszkijné tudott-e valamit az ötös szövetségről. Fölteszem azonban, hogy tudott, még pedig a férjétől. A diák-leány persze nem vett részt semmiben, mert neki megvolt a maga dolga; mindössze egy vagy két napig akart itt vendégeskedni, aztán tovább akart menni, bejárni az összes egyetemi városokat, hogy „résztvegyen a szükkölködő tanulók sorsában és tiltakozásra bírja azokat“. Nehány száz litografált fölhívást hozott magával, amelyet, amint látszott, maga fogalmazott. Érdekes, hogy ezt a gimnázista mindjárt az első pillanattól kezdve halálosan

meggyülölte, bár csak most látta először, valamint az is őt. A diák-kisasszony arca, mikor Sztavrogin és Verhovenszkij bejöttek, vörös volt, mint a láng: épen . akkor civakodott a bátyjával a női kérdésről.

II.

Verhovenszkij feltűnően fesztelenül vette el magát az asztal felső végénél volt széken s úgyszólván senkinek sem köszönt. Magatartása kényeskedő, sőt lenéző volt. Sztavrogin illedelmesen köszönt, de annak dacára, hogy mindenki csak őket várta, mégis valamennyien, mintha csak vezényszóra tették volna, észre sem vették őket. A háziasszony, mihelyt Sztavrogin leült, komolyan kérdezte tőle:

— Sztavrogin, iszik-e teát?

— Kérek — felelt az.

— Sztavroginnak teát! — vezényelt a kisleányhoz fordulva — hát önnek kell-e? — kérdezte Verhovenszkijtől.

— Persze hogy kell; minek az ilyet még kérdezni is; itt mindig valami mosogató vizet adnak tea helyett; pedig ma névnap ünnep is van.

— Hogyan? hát ön is elismeri a névnapokat? — nevetett a diák-kisasszony — épen most beszéltünk erről.

— Kopott téma! — dörmögött a gimnázista az asztal tulsó végéről.

— Mi kopott? Agyonütni a régi babonákat, még ha azok a legártatlanabbak is, nem kopott dolog, sőt általános szégyenül legyen mondva, nagyon is új — jelentette ki rögtön a diák-kisasszony, szinte előre rándulva a székében. — Különben ártatlan babona nincs is, — tette hozzá haragosan.

— Csak azt akartam mondani — szólt a

gimnázista izgatottan — hogy ámbátor a babona csakugyan régi valami és ki kell irtani, de a névnapokról már mindenki tudja, hogy azok csupa merő, régi bolondság és kár rá a drága időt vesztegetni, amelyet már úgy is vesztegetett rá az egész világ, annyira, hogy okosabb dolog volna a szellemes megjegyzéseket sokkal szükségesebb dolgokra fordítani . . .

— Nagyon hosszú lére ereszti; nem lehet érteni — kiáltott a diák-kisasszony.

— Én azt hiszem, hogy mindenkinek egyforma joga van szólani s ha én elő akarom adni a véleményemet úgy, mint akárki más, hát . . .

— Senki sem veszi el öntől a szólás jogát — szolt közbe élesen most már a háziasszony — csak arra figyelmeztetik önt, hogy ne kacsARINGÓZZON, mert senki sem érti.

— Kérem, úgy veszem észre, hogy engemet semmibe sem vesznek; ha nem fejezhetem is be a gondolatomat, az nem azt jelenti, mintha nekem gondolataim nem volnának, hanem inkább azt, hogy nagyon is bőven tódulnak a gondolataim — dörmögött csaknem kétségbeesetten a gimnázista és végkép zavarba jött.

— Ha nem tud beszélni, akkor jobb, ha hallgat, — csattant rá a diák-kisasszony

— Sztavrogin — kezdte a háziasszony, — mielőtt ön megjelent volna, itt a családi jogról kiabáltak, p. o. ez a tiszt úr — mutatott az ő őrnagy rokonára. — Persze én nem alkalmatlankodnám önnek ilyen rég eldöntött ostobasággal. De mégis: hol vette magát a családi jog és kötelezettség abban a babonás értelmében, amelyben jelenleg létezik? Ez a kérdés. Mit gondol ön?

— Hogy hol vette magát? — kérdezte Sztavrogin.

— Mert például azt tudjuk, hogy az isten babonája a menydörgéstől és villámlástól származott — szót közbe megint a diák-kisasszony, szinte neki ugorva a szemével Sztavroginnak — köztudomásu dolog, hogy az ősember megijedvén a dörgéstől és villámlástól, imádni kezdte a láthatatlan ellenségét, mint-hogy magamagát azzal szemben tehetetlennek érezte. De honnan származott a család babonája? Hol vette magát maga a család?

— Ez nem ugyanaz, — próbálta őt a háziasszony félbeszakítani.

— Én azt hiszem, hogy ilyen kérdést nem lehet csak úgy futtában elintézni, — válaszolt Sztavrogin.

— Miért? — kérdezte a diák-kisasszony előre rándulva.

A tanítók csoportjában heherészés hallatszott, amelyhez azonnal csatlakozott Lyámsin és a gimnázista, azután pedig a rokon őrnagy is az ő rekedt hahotájával.

— Önnek vaudeville-eket kellene írnia, — jegyezte meg a háziasszony Sztavroginhoz fordulva.

— Ez — nem is tudom, hogy hívják önt — egy csöppet sem válik az ön becsületére, — vetett véget a vitának határozottan a diák-kisasszony.

— Te meg ne ugrálj! — dörrent rá az őrnagy. — Te kisasszony vagy, tehát szerényen kell viselkedned; pedig úgy teszel, mint-ha tükön ülnél.

— Hallgasson és ne illessen engem ilyen hitvány hasonlatokkal. Én most látom önt először és tudni sem akarok arról, hogy ön nekem rokonm.

— Hiszen nagybátyád vagyok, csecszopó korodban a karomon hordtalak.

— Bánom is én, hogy hordott vagy nem

hordott. Én nem kértem önt, hogy hordjon, tehát úgy kell lenni, tisztelt udvariatlan tiszt úr, hogy önnek telt benne mulatsága. Engedje megjegyezmem azt is, hogy engem ne tegezzen, ha csak nem a polgári kölcsönös tegezés jogán; megtiltom önnek.

— No hát ilyenek ezek mind! — vágott az öklével az asztalra az őrnagy, szavait a vele szemközt ülő Sztavroginhoz intézve. — Bocsánat! Én a liberalizmust és a korral való haladást szeretem, és szeretem hallgatni az okos beszédeket, de kijelentem, hogy csak — férfiktól. De nőktől, ilyen újmódi, ugráló tücsköktől: az nekem haláalom. Ne izegi-mozogj! — kiáltott a diák-kisasszonyra, aki föl akart ugrani a székéről, — én is szót kérek, mert meg vagyok sértve.

— Maga csak zavarja a többieket, mert mondani semmit sem tud, — dörmögött méltatlankodva a háziasszony.

— Nem; már csak elmondom a magamét, — tüzelt az őrnagy Sztavroginhoz fordulva. — Számítok önre, Sztavrogin úr, mint új jövevényre, bár nincs szerencsém önt ismerni. Férfiak nélkül ezek úgy elhullnak, mint a legyek: ez az én véleményem. Az ő egész női kérdésük csak azt mutatja, hogy nem tudnak originálisak lenni. Biztosítom önt, hogy az egész női kérdést csak a férfiak találták ki nekik tiszta ostobaságból, hogy a nyakukra zúdítsák őket; hála legyen az égnek, hogy én nem vagyok nős. Semmi változatosságot nem képesek kitalálni, még a nekik való himzéseket is a férfiak találják ki. Itt van például ez is: én őt a karomon hordtam, tiz esztendő korában mazurkát táncoltam vele; ma idejött, én persze repülök az ölelésére, ő meg már a második szavával kijelenti nekem, hogy isten nincs. Ha még a

harmadik szavával! De mindjárt a másodikkal! Úgy siet. Megengedem, hogy okos emberek nem hisznek, de az az észtl van; ellenben te, te pukkancs, mit értesz te az istenhez? Hiszen téged csak valamelyik diák tanított erre, s ha arra tanított volna, hogy a szent képek előtt lámpát gyujts, hát most azt gyujtanál.

— Ön szószátyár és igen rossz ember s én önnek az imént elég világosan megmondtam a véleményemet, rámutatva az ön képtelenségére, — felelt olyan lenéző hangon a diák-kisasszony, mintha nem tartaná érdeemesnek ilyen emberrel szóba állni. — Elmndtam már az imént önnek, hogy a katekizmusból a következőre tanítottak bennünket: „Ha tisztelni fogod apádat és anyádat, hosszú életed lesz a földön.“ Ez a Tizparancsolatban van. Ha az isten szükségesnek látta a szeretetért jutalmat tűzni ki, akkor az önök istene erkölcstelen. Hát ezekkel a szavakkal bizonyítottam én önnek, nem pedig a második szavammal. Ki az oka, hogy ön tompa eszű s még most sem érti, amit mondok. Ön sértettnek érzi magát és dühöng: ez az önök nemzedékének minden fegyvere.

— Bolond! — mondta az örnagy.

— Ön meg ostoba.

— Még gorombáskodol!

— De bocsásson meg, Makszimovics Kapiton, hiszen ön maga is kijelentette volt nekem, hogy istent nem hisz, — sipított az asztal végéről Liputin.

— Hát aztán? én — az egészen más! Meglehet, hogy hiszek, csak nem egészen. S ha nem hiszek is egészen, azért nem mondom azt, hogy az istent le kell löni. Én már akkor gondolkoztam az istenre nézvést, mikor a huszároknál szolgáltam. Minden versben azt

mondják, hogy a huszár iszik és korhelykedik; hát meglehet, hogy én is iszogattam, de akár hiszik, akár nem: éjjelenként gyakran leugrottam az ágyról egy szál harisnyában és keresztet hánytam magamra a szent kép előtt, hogy hitet se crezzek, mert már akkor sem tudtam megnyugodni attól a gondolattól, hogy van-e isten vagy nincs. Reggelre kelve persze elszórakozott az ember s a hit mintha megint eltűnt volna; általában megjegyeztem már akkor, hogy napközben a hit kissé meggyengül.

— Hát kártyázni nem fogunk? — fordult Verhovenszkijhez a háziasszony, nagyot ásitva.

— Nagyon, de nagyon helyes kérdés, — kapott a szón a diák-kisasszony, akit az örnagy szavai már vérig boszantottak.

— Elvesztegetjük a drága időt ilyen ostoba beszédek hallgatásával, — szólalt meg a háziasszony, kérdő tekintetet vetve a férjére.

A diák-kisasszony fölállt:

— Én a tanulók szenvedéseiről és tiltakozásáról akartam a gyűlésnek jelentést tenni, de minthogy erkölcstelen disputával töltjük az időt . . .

— Sem erkölcstelenség, sem erkölcsöség nincs! — vágott közbe a gimnázista, mihelyt a diák-kisasszony szólni kezdett.

— Azt én régebben tudtam, mintsem azt önnel bemagoltatták, gimnázista uram.

— Én pedig azt mondom, — felelt az, — hogy kegyed egy Pétervárról ide került gyerek, aki csak azért jött ide, hogy minket fölvilágosítson, holott mi ön nélkül is mindent tudunk. A Tizparancsolatnak az a tétele, hogy „tiszteld apádat és anyádat“, amelyet kegyed nem is tudott jól elolvasni, meg

hogy az erkölcstelen: mindezt már egész Oroszország régen tudja, még Bjelinszkijtől.)*

— Lesz-e ennek valaha vége? — kérdezte igen határozottan Virginszkijné a férjétől. Ő, mint háziasszony, pironkodott az üres beszédek miatt, kivált mikor az ujonan meghívottak ajkain mosolygást, sőt megütődést vett észre.

— Uraim, — szólalt meg most Virginszkij, — ha valakinek valami érdemesebb előadni valója, vagy indítványa volna, kérem: legyenek szívesek azzal előállni, hogy ne vesszessük az időt.

— Bátorodom egy kérdést tenni, — szólott igen lágyan az eddig szótlánul és igen illedelmesen ülő sánta tanár, — szeretném tudni, hogy ülés-e ez, vagy csak közönséges halandók összejövedele vendégség végett? Ezt leginkább a rend kedvéért kérdezem, s hogy tisztában legyünk magunkkal.

A „ravasz“ kérdés hatással volt; mindnyájan összenéztek, mintha egymástól várnának feleletet és hirtelen, mintegy vezényszóra, mindnyájan Verhovenszkij és Sztavrogin felé fordultak.

— Én azt indítványozom, hogy bocsásuk szavazás alá a kérdést: „ülést tartunk-e mink most, vagy sem?“ — mondta Virginszkijné.

— Teljesen csatlakozom az indítványhoz, — szólott Liputin, bár egy kissé határozatlan.

— Én is csatlakozom! Én is! Én is! — hallatszott mindenfelől.

— Én is azt hiszem, hogy mindjárt nagyobb lesz a rend, — szólott Virginszkij.

— E szerint hát szavazzunk! — jelen-

*) Bjelinszkij hirneves kritikus és publicista volt.

tette ki a háziasszony. — Lyámsin, ön üljön addig a zongorához; onnan is leadhatja majd a szavazatát.

— Már megint! — kiáltott föl Lyámsin, — hiszen már úgyis eleget játszottam.

— Nagyon kérem önt, hogy játszszyć; vagy nem akar ön a köznek használni?

— De biztositom kegyedet, Prohorovna Arina, hogy senki sem fog hallgatódzni. Ez csak a kegyed szeszélye. Az ablakok is nagyon magasak, meg a nélkül sem lehet ebből semmit sem megérteni, még ha hallgatódznék is valaki.

— Magunk sem értjük, hogy mit csinálunk, — dörmögött valaki.

— Értse meg, hogy az óvatosság sohasem árt. Ez arra az esetre szükséges, — fordult Verhovenszkijhez, — ha talán spionkodnának; hadd hallják az utcán, hogy itt néveste és zene van.

— Eh, hogy az ördög vigye el! — bosszankodott Lyámsin, leült a zongorához és egy keringőt kezdett verni, csak úgy könny nélkül, szinte öklözve a billentyüket.

— Azok, akik ülést kívánnak, emeljék föl a jobb kezüket, — szólt Virginszkijné.

Némelyek fölemelték, mások nem. Voltak olyanok is, akik fölemelték ugyan, de rögtön visszarántották. Visszarántották, aztán megint fölemelték.

— Ejh, én semmit sem értettem, — kiáltott föl egy katonatiszt.

— Én sem értek semmit sem, — szólt egy másik.

— De én értem, — kiáltott egy harmadik; — ha *igen*, akkor föl a kézzel.

— De mit jelent az *igen*?

— Azt jelenti, hogy ülés.

— Nem; nem ülés.

— Én az ülést megszavaztam, — kiáltott a gimnazista, Virginszkijnéhez fordulva.

— Hát akkor mért nem emelte föl a kezét?

— Én mindig kegyedre néztem s mint-hogy kegyed sem emelte föl, hát én sem.

— Jaj, beh ostoba! Hiszen én tettem föl a kérdést, hát én azért nem emeltem föl a kezem. Uraim, most ellenpróbát teszünk; aki ülést akar, az maradjon ülve és ne emelje föl a kezét, aki pedig nem akar, az emelje föl a jobb kezét.

— Ki nem akarja? — kérdezte a gimnazista.

— Készakarva csinál ön zavart? — kiáltott rá Virginszkijné.

— Nem, kérem, hanem aki akarja, vagy aki nem akarja? Mert ezt pontosabban meg kell határozni, — hallatszott egy-két hang.

— Aki nem akarja, az *nem* akarja.

— Jól van, de mit kell tenni: fölemelni a kezét, vagy nem? T. i., hogyha nem akarja, — kérdezte egy katonatiszt.

— Eh, mi még nem értünk meg az alkotmányra, — jegyezte meg az őrnagy.

— Lyámsin úr, ne csapjon olyan zajt, nem lehet szót hallani, — szólt a sánta tanár.

— Bizonyisten, senki sem leselkedik ránk, Prohorovna Arina, — ugrott föl Lyámsin. — Én tovább nem játszom; vendégnek jöttem én ide, nem dobosnak.

— Uraim, — szólt Virginszkij, — jelentsék ki szóval: ülés vagyunk mi, vagy sem?

— Ülés! Ülés! — hallatszott mindenfelől.

— No hát akkor nincs miért szavazni. Helyes, uraim, vagy szavazzunk még tovább?

— Nem! Nem!

— De hát mi az az ülés? — kérdezte egy hang. Erre nem is feleltek.

— Válaszszunk elnököt! — kiabáltak több felől.

— A házigazdát, természetes, hogy a házigazdát!

— Uraim, ha így áll a dolog, — kezdte a megválasztott Virginszkij, — akkor megismétlem iménti javaslatomat: ha valaki valami lényegesebb dolgról akar szólni vagy valami indítványt tenni, hát álljon elő vele, hogy ne vesztessük a drága időt.

Általános csend. Megint mindenki Sztavroginra és Verhovenszkijra nézett.

— Verhovenszkij, nincs önnek semmi mondani valója? — kérdezte egyenesen a háziasszony.

— Épen semmi, nyujtózkodott az ki a székén, nagyot ásítva; — hanem egy pohárka konyakot nagyon szeretnék.

— Hát önnek, Sztavrogin?

— Köszönöm, én nem iszom.

— Nem a konyakról beszélek, hanem hogy van-e valami mondani valója?

— Miről? Nincs nekem.

— Mindjárt megkapja a konyakot, — fordult aztán Verhovenszkijhez.

Fölállt a diák-kisasszony. Már eddig is többször föl akart ugrani a helyéről.

— Azért jöttem ide, hogy jelentést tegyek a tanulók szenvedéseiről és arról, hogy őket közös tiltakozásra bírjuk . . .

De itt elakadt. Az asztal másik végén rögtön jelentkezett egy konkurrens és minden szem arra irányult. A hosszúfülű Sigalyev komor, sötét tekintettel, lassan fölkelt a helyéről és melanchólikusan tett le maga elé az asztalra egy vastag és apró betűkkel beirt füzetet. Nem ült le és hallgatott. Sokan zavar-

tan néztek a füzetre, de Liputin, Virginszkij és a sánta tanár láthatólag meg voltak valamivel elégedve.

— Szót kérek, — szólt komoran, de szilárdan Sigalyev.

— Öné a szó, — jelentette ki Virginszkij.

A szónok leült, vagy egy fél percig szünetet tartott, aztán fontosán szólt:

— Uraim!

— Itt a konyak! — szólt kényeskedve és lenézően a tea kiosztásával foglalkozó leányka, aki kiment volt a konyakért s odatette azt most egy pohárkával együtt Verhovenszkij elé.

A félbeszakított szónok méltóságosan nézett fel.

— Sebaj, csak folytassa, én úgy sem hallgatom — mondta Verhovenszkij, konyakot töltve magának.

— Uraim — kezdte újra Sigalyev — midőn önökhöz fordulok s midőn az önök segítségét kérem egy igen fontos dologban, kénytelen vagyok egy kis bevezetéssel élni.

— Prohorovna Arina, nincs önnek egy ollója? — kérdezte váratlanul Verhovenszkij.

— Minek önnek az olló? — meresztette ki az a szemét.

— A körmömet szeretném lenyesni; már harmadnapja készülök rá — felelt az, törhetetlen nyugalommal vizsgálva hosszú és tisztátalan körmeit. Prohorovna Arina méregbe jött, de a Virginszkája kisasszonynak mintha tetszett volna ez a dolog.

— Ugy tetszik, hogy az imént itt láttam az ablakpárkányon — szólt az asztaltól fölkelve s elment, megkereste és elhozta az ollót. Sztepanovics Péter még rá is nézett, elvette tőle az ollót és babrálni kezdett azzal.

Prohorovna Arina rájött, hogy ez reális cselekedet és elröstelte magát a mérgeződéséért. A gyülekezet tagjai szóltanul néztek össze. A sánta tanár boszusan és irigyen nézte Verhovenszkijt. Sigalyev folytatta:

— Minden energiámat ama jövődöbéli társadalom szociális szervezetének a tanulmányozására fordítván, amely a jelenlegit fölváltani fogja, arra a meggyőződésre jutottam, hogy a szociális rendszer valamennyi próbálkozóí, a legrégibb időktől a mi 187 . . .-ik évünkig mind ábrándozók voltak, vagy épen mesemondók, szamarak, önmaguknak ellentmondók, akik semmit sem értettek a természettudományokhoz s ahoz a különös állathoz, amelyet embernek neveznek. Plato, Rousseau, Fourier csak madárijesztők, de nem az emberi társadalom oszlopai. Minthogy azonban a jövődö társadalmi formára már most van szükségünk, mikor elvégre további okoskodások nélkül tenni akarunk, ezennel előterjesztem az én rendszeremet a világ berendezkedésére nézve. Ez az! — bökött ujjával a füzetre. — Lehetőleg rövid kivonatban akartam az ülés elé terjeszteni az én könyvemet, de látom, hogy sok szóbeli fölvilágosításra is van szükség, erre pedig legalább tíz este kell, mint ahány fejezete van a könyvemnek. (Nevetés hallatszott.) Ezen kívül meg kell jegyezmem, hogy a rendszerem még nincs befejezve. (Ujabb nevetés.) Eltévedtem az adataimban s egészen más következtetésre jutottam, mint amilyennek a föltételéből kiindultam. A legkorlátlanabb szabadságból indultam ki s a legkorlátlanabb despotizmusban lyukadtam ki. Hozzáteszem azonban, hogy az én társadalmi rendszeremen kívül más nem lehetséges.

Hangos nevetés tört ki erre, de legin-

kább csak a fiatalok nevettek, meg — hogy úgy mondjam — a kevésbé fölvilágosultak. A háziasszony, Liputin és a sánta tanár arcán inkább boszankodás volt látható.

— Ha ön maga sem volt képes összecsirizelni a rendszerét, hanem kétségbeesett fölötte, hát akkor mit csináljunk vele mink? — jegyezte meg óvatosan egy katonatiszt.

— Igaza van, tényleges szolgálatban levő tiszt úr — fordult feléje Sigalyev — s leginkább abban, hogy a „kétségbeesés“ szót használta. Igen, én kétségbeestem, hanem azért az, amit én a könyvemben kifejtettem, megváltozhatatlan és más megoldás, mint az, nincs; senki semmi mást ki nem találhat. Ugyanazért nem vesztegetve az időt, sietek fölkeríteni a társaságot, hogy tiz estén át kihallgatván az én előadásomat, mondja el a véleményét. Ha pedig az összejövetel tagjai nem akarnak engem kihallgatni, akkor legjobb lesz mindjárt most szétmennünk — a férfiak azért, hogy állami szolgálatba lépjenek, a nők azért, hogy ellássák a konyhájukat, mert ha az én könyvemet visszautasítják, akkor más tennivaló nem lehet. Nem le-het! Ha pedig most az időt elszalasztják, akkor már később erre visszatérni nem lehet.

Mozgás keletkezett: „Mi lelte ezt? megbolondult vagy mi?“ — hallatszott innen is, onnan is.

— Ez azt jelenti, hogy Sigalyevnek az egész eredménye a kétségbeesés — jegyezte meg Lyámsin — a lényeges kérdés pedig az, hogy kétségbe legyen-e ő esve, vagy ne legyen?

— Sigalyevnek a kétségbeesése személyi ügy — mondta a gimnázista.

— Kérem, szavazat alá bocsátani, hogy mennyiben érinti a Sigalyev kétségbeesése a

közügyet, ezzel pedig azt, hogy érdemes-e őt meghallgatni, vagy sem? — indítványozta vidáman a katonatiszt.

— Nem arról van itt szó — magyarázta a sánta, aki mindig bizonyos gúnnyal szokott beszélni, annyira, hogy nem lehetett tudni: komolyan kell-e venni a szavait, vagy sem. — Sigalyev, uraim, nagyon át van hatva az ő feladatától s emellett nagyon szerény. Én ismerem az ő könyvét. Ő a kérdés megoldása céljából azt ajánlja, hogy az emberiséget két nem egyenlő részre kell osztani. Egy tizedrész kapja meg a személyes szabadságot és a korlátlan hatalmat arra, hogy a többi kilenc-tizedrész fölött rendelkezzhessék. Ez a kilenc-tizedrész kénytelen elveszteni a személyiségét és bizonyos csordává kell alakulnia és határtalan engedelmessége mellett ujjászületnie az őseredeti ártatlanságra, az őseredeti paradicsomi állapotra, ámbár máskülönben dolgozniok is kell. Azok az intézkedések, amelyek mellett az emberiség kilenc-tizedrészének a szabad akarata elvétetnék és ez a rész csordává alakíttatnék — persze több nemzedék ujjánevelésével — igen figyelemreméltók, igen logikusak és természettudományi alapokra vannak fektetve. Lehet kifogásokat tenni e megállapítások némelyike ellen, de a szerző eszeségében és tudományában kételkedni legalább is nehéz. Kár, hogy a tiz estére tervezett előadás a körülményekkel össze nem egyeztethető, mert különben igen sok érdekes dolgot hallhatnának önök.

— Komolyan beszél ön? — kérdezte bizonyos nyugtalansággal Virginszkijné a sántától. — Ez az ember nem tud mit csinálni az emberiség kilenc-tizedrészével, hát rabbá teszi! Én már régen gyanakodtam ő rá!

— Már hogy a fitestvérére? — kérdezte a sánta.

— Ön a rokonságot emlegeti? gúnyolni akar engem?

— S azonfelül még, hogy dolgozzanak az arisztokratákra és úgy engedelmeskedjenek azoknak, mint az isteneknek — ez aljasság! — jegyezte meg mérgesen a diák-kisasszony.

— Én nem aljasságot ajánlok, hanem paradicsomot, egyéb a földön nem is lehet — jelentette ki fensőbbiséggel Sigalyev.

— Én meg — szolt közbe Lyámsin — paradicsom helyett fognám azt a kilentizetd-részt és ha már semmiképen sem tudnék mit csinálni vele, a levegőbe röpiténém, úgy hogy csak egy kis csomó művelt ember maradna meg; ezek aztán élnének tudományosan.

— Így csak bolond ember beszélhet — csattant föl a diák-kisasszony.

— Hiszen bolond is ő, de hasznos — sugta neki Virginszkijné.

— S meglehet, hogy az volna még a legjobb megoldás — fordult Lyámsinhoz Sigalyev — persze, ön nem is sejtí, hogy milyen mély értelmű gondolatot sikerült önnek kifejezni, tisztelt bolondozó úr. Minthogy azonban az ön ideája ki nem vihető, hát a földi paradicsomra kell szoritkozunk, ha már egyszer ezt a nevet adtuk neki.

— No, ez már butaság — szolta el magát mintegy önkéntelenül Verhovenszkij, aki különben egész közömbösen folytatta a körme nyésését.

— Miért volna butaság? — szolt a sánta, mintha csak várta volna az első szót Verhovenszkijtól, hogy beléköthessen. — Miért volna olyan butaság? Sigalyev úr némiképen az emberszeretet fanatikusa; ne tessék felejteni, hogy Fouriernek, sőt Proudhonnak is a

legdespotikusabb és legfantasztikusabb eszméi vannak e kérdés megoldására. Sigalyev úr tán még sokkal józanabban fogja föl a dolgot. Biztosíthatom önt, hogy ha az ő könyvét elolvassuk, szinte lehetetlen némely eszméivel egyet nem értenünk. Ő tán valamennyi közt a legkevésbé távozott el a realizmustól s az ő földi paradicsoma csaknem az igazi, t. i. az, amelynek elvesztésén az emberiség kesereg.

— No, tudtam, hogy csetepatéra adok okot — dörmögött Verhovenszkij.

— Bocsánat! — tüzelt egyre jobban a sánta — a jövő szociális berendezkedés meghatározása-vetése minden gondolkozó embernek kötelessége. Gercen egész életét ennek szentelte. Bjelinszkij, amint hiteles forrásból tudom, egész estéket töltött a barátaival, vitatkozva a jövőbeli szociális berendezkedésnek a legapróbb, hogy úgy mondjam: még a konyhai részleteiről is.

— Némelyek még bele is örülnek — jegyezte meg az őrnagy.

— Elvégre is csak jobb talán megvitatni a dolgot, mint diktátor módra ülni és hallgatni — sipitott Liputin, mintha végre eltölte volna magát, hogy támadjon.

— Én nem Sigalyevre értettem a butaságot — nyámogott Verhovenszkij. — Látják, uraim — folytatta, kissé fölnézve a körméről — szerintem mindazok a Fourier- és Proudhon könyvek, a munkához való jog, a Sigalyeveskedések, nem egyéb, mint regények, aminőket ezerszámra lehet írni. Esztétikus megölése az időnek. Belátom én azt, hogy önöknek ebben a kis fészekben unalmas az életük, tehát az írott papirosra vetik magukat.

— Kérem — feszengett a székén a sánta — ha vidékiek vagyunk is és megérdemeljük a szánalmat, mindazáltal tudjuk, hogy a

világon még eddig soha olyasmi nem történt, amit meg kellene siratnunk azért, hogy észre nem vettük. Különféle külföldi keletü lapocskákban azt ajánlgatják nekünk például, hogy képezzünk apró csoportocskákat kizárólag az általános rombolás céljával és azzal a megokolással, hogy bármint próbáljuk is a világot meggyógyítani, ez soha sem sikerülhet s csak úgy lehet a vigasztalan helyzetből kikászolódnunk, ha néhány száz millió fejet egyszerűen és radikálisan levágunk. Az eszme kétségen kívül igen szép, de legalább is annyira kivihetetlen, mint a „Sigalyeveskedés“, amint ön azt lenézően nevezte.

— Csakhogy én nem vitatkozni jöttem ide — szólta el magát megint Verhovenszkij, mintha nem is venné észre az elszólását és közelebb huzva magához a gyertyát, hogy jobban lásson.

— Kár, nagyon kár, hogy ön nem vitatkozni jött ide és nagyon kár, hogy annyira elfoglalja önt a körme nyesése.

— Mi köze önnek ahhoz?

— A száz millió fejek levágása éppen olyan kivihetetlen, mint a világot propagandával megváltoztatni. Sőt tán még nehezebb, különösen Oroszországban — szólalt meg újra Liputin.

— Pedig éppen Oroszországban biznak — jegyezte meg a katonatiszt.

— Hallottuk, hogy biznak — folytatta a sánta. — Azt is tudjuk, hogy a mi szép hazánk külön indexen van, mint olyan ország, amely leginkább alkalmas a nagy feladat megoldására. Csakhogy ha a feladatot lassankint, propaganda útján próbáljuk megoldani, abból valami nyereségem mégis csak van, no ha egyéb nem, hát az, hogy kellemesen elbeszélgetek s a felsőbbiségtől kitüntetést kapok a szo-

ciális dolgokban szerzett érdemeimért. A másik esetben azonban, t. i. a száz milliónyi fejek gyors levágásából mi hasznom lehet nekem? Ha ezt kezdjük propagálni, hát még a nyelvünket is kivágatják.

— Az önét okvetetlenül kivágják, — mondá Verhovenszkij.

— No hát tetszik látni! Minthogy pedig a legkedvezőbb esetben sem lehet ilyen nagy kaszabolást ötven, vagy mondjuk: harminc esztendőnél hamarább elvégezni, mert azok sem birkák ám és nagyon könnyen megesik, hogy nem hagyják magukat, hát nem tanácsosabb-e, ha összeszedi az ember a cók-mókját és elköltözik túl a csendes tengeren, csendes szigetekre s ott hunyja be nyugodtan a szemeit?

És látható diadallal fejezte be a mondkáját. Ez egy erős guberniumi fej volt. Liputin ravaszul mosolygott, Virginszkij kissé kedvetlenkedett, a többiek mind nagy figyelemmel hallgatták a vitát, különösen a katonatisztek és a dámák. Mindenki látta, hogy a száz milliónyi fejek ügynökét falhoz szorították és várták, hogy mi lesz ebből?

— Ezt nagyon jól mondta — szólt még közömbösebben, szinte unottan Verhovenszkij, az eszme jó. De azért, ha az öntől emlegetett akadályok dacára is napról-napra több katonája akad a közügynek, hát ön nélkül is elvégzik a teendőjüket. Itt új vallás készül elfogalni a régi helyét, azért jelentkezik annyi katona; nagy dolog ez! Ön meg emigráljon. De azt tanácslom önnek, hogy ne a csendes tengeren túlra, hanem Drezdába. Először azért, mert az a város még soha semmiféle epidémiát sem látott, ön pedig, mint kifejelett ember, bizonyára fél a haláltól; másodszer pedig, közel van az orosz határhoz s hamarabb kaphatja meg a jövedelmeit a szeretett hazából;

harmadszor, mert abban a városban úgynevezett műkincsek vannak, ön pedig esztétikus ember, ha jól tudom: az irodalom volt tanára; végül pedig megvan neki a saját zseb-kiadása Svájca, ami nagyon jó a költői ihlet szempontjából, mert ön bizonyára szokott verseket is írni.

Mozgalom keletkezett; különösen a katonatisztek mozgolódtak. Egy pillanat és valamennyien egyszerre kezdtek volna beszélni. De a sánta ingerülten dörrent fel a gúnyolódásra:

— Nem úgy van ám! mi még talán nem szokunk meg a közügy elől! Ezt meg kell érteni . . .

— Hogyan? hát talán belépne ön egy ötös szövetségbe, ha én erre fölszólítanám? — bökte ki hirtelen Verhovenszkij, letéve az asztalra az ollót.

Mintha mindnyájan összerezzentek volna. A talányos ember nagyon hirtelen leplezte le magát. Egyszerűen az „ötös szövetséget“ említette.

— Mindenki becsületes embernek tartja magát és a közügytől nem huzódozik — hetvenkedett a sánta — de . . .

— Hja, itt *de*-ről beszélni nem lehet — szakította félbe hatalmaskodó és éles hangon Verhovenszkij — kijelentem, uraim, hogy nekem egyenes feleletre van szükségem. Nagyon jól tudom én, hogy mikor itt megjelentem és önöket ide meghíttam, fölvilágosítással tartozom önöknek (ez megint váratlan nyilatkozat volt), de addig semmiféle fölvilágosítást nem adhatok, míg meg nem tudom: mik az önök nézetei. Elhagyva a beszélgetéseket, mert hiszen csak nem fogunk megint harminc esztendeig beszélni, mint ahogy beszéltek eddig harminc esztendeig, azt kérdezem én önöktől:

mi a jobb: a lassu út-e, szociális regények írása, irodai meghatározása az emberiség sorsának ezer esztendőre, míg a despotizmus nyugodtan nyelegeti azt a sültet, mely az önök szájába repül s amelyet önök a szájok mellett elszalasztanak, vagy pedig az, ha gyors tevésre határozzák el magukat, bármi legyen is az, csak ha fölszabadítja az önök megkötött kezeit és módot ad az emberiségnek, hogy maga rendezkedjék be a társadalmában, még pedig tényleg, nemcsak papiroson? Azt kiabálni, hogy „száz milliónyi fej“ ez talán még csak metafora, de minék attól félni, ha egyszer a lassu, papiros-tevékenység mellett a despotizmus egy száz év alatt nem is száz, hanem ötszáz millió fejet is elpusztít? Jegyezzük meg azt is, hogy a gyógyíthatatlan beteg végre sem lehet kigyógyítani, bármennyi receptet irjanak is neki papiroson, ellenkezőleg: ha sokáig senyved, annyira megromlik, hogy minket is megfertőztet, elrontja minden erőnket, amelyre most még számíthatunk, annyira, hogy végül magunk is mind elpusztulunk. Elismerem, hogy liberálisan és szónokiasan fecsegni kellemes, cselekedni pedig kissé kellemetlen . . . No különben én nem tudok beszélni; én ide értesítésekkel jöttem, ugyanazért kérem az egész tisztelt gyülekezetet, nem arra, hogy szavazza meg, hanem hogy jelentse ki egyszerűen: mi a jobb: a teknős béka mászása-e a sárban, vagy a gyors elrepülés a sár fölött?

— Én határozottan a repülés mellett vagyok — szólt a gimnázista.

— Én is! — kiáltott Lyámsin.

— A választás kétségtelenül nem nehéz — szólt egy katonatiszt, aztán egy másik s még valaki. Legjobban meglepett mindenkit az,

hogy Verhovenszkij az „értesítéseket“ maga ajánlotta föl.

— Uraim, úgy látom, hogy csaknem mindnyájan a proklamáció értelmében akarnak cselekedni — szólt Verhovenszkij körül nézve.

— Mindnyájan, mindnyájan! — hallatszott a legtöbb felől.

— Én bevallom, hogy én a humánus határozathoz szítek inkább — szólalt meg az örnagy — de ha mindenki úgy szavaz, hát én is a többséggel tartok.

— E szerint ön sem mond ellent? — fordult Verhovenszkij a sántához.

— Én . . . nem az, hogy — pirult el az, — de ha a többséghez csatlakozom is most, hát csak azért, hogy diszharmónia ne legyen.

— Hát ilyenek önök! Készek félesztendeig vitatkozni a liberális ékesszólás kedvéért s az a vége, hogy mindent megszavaznak. De gondolják meg csak jól, uraim, csakugyan egy véleményen vannak-e önök mind?

(Hogy mire nézve egy véleményen? az nem világos, de annál könnyebben be lehet neki ugrani.)

— Természetes, hogy mind — hallatszotak a feleletek. Megjegyzendő azonban, hogy mind egymásra nézegettek.

— Hátha később megbánják, hogy olyan könnyen beleegyeztek? Mert ez többnyire meg szokott önökkel esni.

Megint izegtek-mozogtak. A sánta neki esett Verhovenszkijnak.

— Engedje azonban megjegyeznem, hogy az ilyen kérdések eldöntését föltételekhez szokták kötni. Ha mi beleegyezésünket adtuk is, az ilyen kérdés, amelyet ön olyan különösen tett föl . . .

— Milyen különösen?

— Hát olyan különösen, hogy hasonló kérdéseket nem így szoktak föltenni?

— Ugyan tanítson meg hát rá. S tudja-e, hogy én meg voltam győződve, hogy ön lesz az első, aki megbánja?

— Ön kikényszerítette a mi beleegyezésünket a rögtön való cselekvésre, de hol vette ön erre a jogot? Hol van az ön teljes erejű meghatalmazása arra, hogy ilyen kérdéseket tehessen föl?

— Ezt előbb kellett volna kérdeznie. Aztán miért felelt ön? Beleegyezett s most meg gondolta magát.

— Az ön főkérdésének könnyelmű öszinteségéből én azt következtetem, hogy önnek sem joga, sem meghatalmazása nincs erre, csak kíváncsiszkodott.

— Miről beszél ön, miről? — kiáltott fel Verhovenszkij, mintha nagyon izgatott kezdene lenni.

— Hát arról, hogy az affiliációkat legalább is négyszemközt szokták csinálni, nem pedig husz tagból álló ismeretlen emberek társaságában, — mérgeződött a sánta. Kiöntötte ami a szívében volt, de már nagyon is ingerülten. Verhovenszkij rögtön a legnagyobb izgatottság tettetésével fordult a társasághoz:

— Uraim, kötelességemnek tartom kijelenteni, hogy mindez merő ostobaság s hogy beszélgetésünkben messzire mentünk. Én senkit sem affiliáltam és senkinek sincs joga azt állítani rólam, hogy én affiliálok; mi itt egyszerűen csak eszméket cseréltünk. Nem ugy van? De bármint álljon is a dolog — fordult megint a sántához — ön engem nagyon fölizgatott; eszembe sem jutott, hogy ilyen ártatlan dolgokról négyszem között kellene beszélni. Vagy följelentéstől fél ön? Hát lehet mi közöttünk denunciáns?

Nagy izgalom keletkezett; valamennyien beszélni kezdtek.

— Ha ez lehetséges volna — folytatta Verhovenszkij — akkor én kompromittálnám magam a legjobban, ugyanazért feleletet kérek egy kérdésemre, persze csak úgy, ha ezt önök is akarják. Teljes szabadságuk van felelni, vagy nem felelni.

— Halljuk a kérdést, halljuk! — hallatszott mindenfelől.

— A kérdés olyan, amely után világossá lesz, hogy együtt maradjunk-e, vagy fogjuk a sapkáinkat és szótlánul szétoszoljunk.

— Halljuk! Halljuk!

— Ha valamelyikünk valamely politikai merényletről, gyilkosságról tudna, elmenne-e az illető azt följelenteni, tudván annak a következményeit, vagy otthon maradna, várva az eseményeket? E tekintetben a nézetek eltérők lehetnek. Az adandó felelet megmondja világosan, hogy együtt maradjunk-e, vagy szétoszoljunk, még pedig nemcsak ma estére. Engedje meg, hogy először öntől kérjek erre feleletet — fordult a sántához.

— Miért először én tőlem?

— Mert ön kezdte az egészet. Legyen szives felelni, ne térjen ki, itt a furfang nem használ. Egyébként, amint tetszik: teljes szabadsága van.

— Bocsánat, az ilyen kérdés szinte sértő.

— Határozottabb feleletet kérnék.

— A titkos rendőrség ügynöke én soha sem voltam — ötölt-hatolt az tovább.

— De kérem, legyen szives határozottan felelni, ne tartóztasson.

A sánta annyira méregbe jött, hogy már nem is felelt. Szótlánul, dühös tekintettel nézett a pápaszeme alól a kötekedőre.

— Igen vagy nem? följelentené ön vagy nem? — kiáltott rá Verhovenszkij.

— Természetes, hogy *nem* jelentem föl, — kiáltott vissza még egyszer olyan hangoosan a sánta.

— És senki sem jelentené föl, természetes, hogy nem jelentené föl — hallatszott több oldalról.

— Engedje meg, őrnagy úr, hogy most önt kérjem föl a feleletadásra: följelentené ön vagy nem? — folytatta Verhovenszkij. — És jegyezze meg, hogy készakarva fordulok most önhöz.

— Nem jelentem fel.

— No, de ha arról értesülne, hogy valaki egy másikat, egy közönséges halandót meg akar ölni, kirabolni, hát azt csak följelentené?

— Természetesen; de ez polgári eset volna, itt meg politikairól van szó. A titkos rendőrség ágense soha sem voltam.

— Közülünk senki sem volt — hallatszott újfent többfelől. — Fölösleges kérdés. Mindenkinek egy a felelete. Itt denunciánsok nincsenek.

— Miért áll föl az úr? — kiáltott föl a diák-kisasszony.

— Az Satov. Miért állt fel ön, Satov? — szólt oda a háziasszony.

Satov csakugyan felállt, sapkáját a kezében tartotta és Verhovenszkijra nézett. Ugy látszott, hogy valamit akart annak mondani, de habozott. Arca halvány, boszus volt; de aztán erőt vett magán, nem szólt egy szót sem és kiment a szobából.

— Satov, ez rossz színben tünteti fel önt! — kiáltott utána rejtélyesen Verhovenszkij.

— Annál jobb neked, gazember spion-

nak! — kiáltott neki vissza Satov a küszöbről, aztán egészen kiment.

Megint mozgás, fölkiáltások.

— Ime, a próba! — kiáltott egy hang.

— Jól bevált! — tette hozzá egy másik.

— De nem késtünk-e el vele? — jegyezte meg egy harmadik.

— Ki hitta ezt ide? Ki vezette be? Ki ez a Satov? Följelenet bennünket vagy sem? — hallatszottak a kérdések.

— Ha denunciáns volna, akkor eltitkolná, de ő megveti az egészet és azért ment el — jegyezte meg valaki.

— Ni, Sztavrogin is föláll, ő sem akar a kérdésre felelni — kiáltott a diák-kisasszony.

Sztavrogin csakugyan fölkel s vele együtt az asztal másik végén Kirilov is.

— De kérem, Sztavrogin úr — fordult hozzá éles hanggal a háziasszony — mink itt mindnyájan feleltünk a kérdésre, hát ön miért távozik szótlanul?

— Nem tartom szükségesnek felelni arra a kérdésre, amely önöket annyira érdeklí — dűnnyögött Sztavrogin.

— Csakhogy mi kompromittáltuk magunkat, ön meg nem, — kiáltottak fel többen.

— Mi közöm nekem ahoz, hogy önök magukat kompromittálták? — nevetett Sztavrogin, de a szemei szikráztak.

— Hogyne volna köze? — kiabáltak több felől. Többen fel is ugráltak.

— Kérem, csak uraim, hiszen Verhovszkij úr sem felelt még a kérdésre, ő csak föltette azt — kiáltott a sánta.

A megjegyzés meglepő hatással volt. Mindnyájan összenéztek. Sztavrogin hangosan szembekacagta a sántát és kiment, utána Kirilov. Verhovszkij utána szaladt az előszobába.

— Mit tesz ön velem? — szólt hebegve, megkapva és teljes erejéből szoritva a Sztavrogin kezét. Az szóltalanul rántotta el a kezét.

— Menjen rögtön Kirilovhoz, én is odamegyek . . . Okvetetlenül, okvetetlenül!

— Nekem nincs semmi sürgős dolgom önnel — felelt Sztavrogin.

— Ott lesz Sztavrogin — szólt közbe Kirilov. — Sztavrogin, önnek bizony van sürgős dolga. Majd elmondom önnek ott, hogy mi.

Távoztak.

VIII. FEJEZET.

Iván cárevics.

Elmentek. Sztepanovics Péter vissza akart menni az „ülésbe“, hogy a chaoszt megszüntesse, de valószínűleg meggondolván, hogy vesződni nem érdemes, ott hagyott mindent s két perc múlva már futva ment az elementek után. Futtában eszébe jutott egy síkátor, amelyen át még hamarabb el lehetett jutni a Filippov-féle házhoz. Térdig mászva a sárban, nekiment a síkátornak és csakugyan épen abban a percben érkezett meg, mikor Sztavrogin és Kirilov a kapuhoz értek.

— Hát ön már itt van? — kérdezte Kirilov. — jól van, gyerünk be.

— Miért mondta ön, hogy egyedül lakik? — kérdezte Sztavrogin, egy már javában pöfögő szamovár mellett haladva el a pitvarban.

— Mindjárt meglátja, hogy kivel lakom — dűnnyögött Kirilov — tessék bemenni.

Alig értek be, Verhovenszkij rögtön kivette a zsebéből azt a névtelen levelet, amelyet Lembkétől vett el és letette azt Sztavrogin elé. Mind a hárman leültek. Sztavrogin szótlanul olvasta végig a levelet.

— Nos? — kérdezte aztán.

— Az a semmire való, mintha csak parancsszóra cselekednék, — magyarázta Verhovenszkij. — Minthogy ő vele mi rendelkezhetünk, hát mondja meg: mit csináljunk vele? Biztosíthatom önt, hogy ez képes már holnap Lembkéhez menni.

— Hát hadd menjen.

— Hát hadd menjen? Kivált, mikor megakadályozhatjuk!

— Ön téved: ő nem függ én tőlem. Különben is nekem egészen mindegy; az ő részéről engem semmi sem fenyeget s ha valaki félhet tőle, hát az csak ön.

— És ön.

— Nem hiszem.

— Értse meg, hogy akadhatnak mások, akik önt nem fogják kimélni. Nézze, Sztavrogin, ez csak játszás a szavakkal. Talán sajnálja a pénzt?

— Hát pénzre volna szükség?

— Föltétlenül! Legalább kétezer vagy másfélezer rubelre. Adjon ön holnap vagy még ma s én öt holnap este Pétervárra expedíálom, mert ő odatörekszik; ha akarja, Timofejevna Máriával együtt, ezt ne feledje.

Zavartan, ijedten, vigyázatlanul beszélt. Sztavrogin csodálkozva nézte őt.

— Nekem semmi okom sincs arra, hogy Timofejevna Máriát elküldessem.

— Talán nem is szeretné elküldetni? — nevetett irónikusan Sztepanovics Péter.

— Az is lehet.

— Egy szóval: lesz-e pénz vagy nem

lesz? — kiáltott boszus türelmetlenséggel és bizonyos hatalmaskodással Sztavroginra. Az komoly tekintettel nézett rá.

— Pénz nem lesz.

— Ej, Sztavrogin, ön tud valamit, vagy már tett valamit! Ön valamit rejteget.

Arca eltorzult, ajkszélei megremegtek s hirtelen, minden ok nélkül kacajra fakadt.

— Hiszen ön a birtokáért most kapott pénzt az apjától — jegyezte meg nyugodtan Sztavrogin; — az anyám hat vagy nyolc ezeret fizetett ki önnek az ön apja helyett. Hát fizesse ki azt a másfél ezeret a magáéból. Én már meguntam másokért fizetni; máris anynyit elosztottam, hogy szinte szégyenlem — tette hozzá, maga is nevetve a szavain.

— Áh! hát ön tréfálni akar . . .

Sztavrogin fölkelt, de rögtön fölugrott Verhovenszkij is és gépiesen háttal állt az ajtónak, mintha a kijárást el akarná torlaszolni. Vszevolodovics Miklós már olyan mozduletot tett, mintha el akarta volna azt lóditani az ajtó mellől, hogy kimehessen, de aztán hirtelen megállt.

— Satovot én önnek föl nem áldozom — mondotta. Sztepanovics Péter összerezent; mind a ketten egymásra néztek.

— Megmondtam már, hogy mire kelle-ne önnek a Satov vére — folytatta Sztavrogin szikrázó szemekkel. — Ön azzal az ön embereit akarja elvakítani. Az imént nagyon ügyesen kergette ki ön Satovot: ön nagyon jól tudta, hogy ő nem felelte volna azt, hogy „nem teszek följelentést“, azt pedig, hogy ön előtt hazudjék, ő aljasságnak tartja. De mi szüksége volt önnek én reám? Ön nem tágit mellőlem már csaknem a külföldi tartózkodásunk óta. Az, amivel ön ezt nekem meg akarta magyarázni, csupa merő álomlátás.

S ön mégis azt kívánja, hogy megadván a másfél ezeret Lebjadkinnak, ezzel ingert adjak Fedjkának, hogy őt meggyilkolja. Tudom én az ön gondolatát: ön azt hiszi, hogy azzal együtt én a feleségemet is szeretném megöletni. S megkötvén engem egy bűnnel, természetesen teljes hatalmába akar ön keríteni: nem így van? De minek önnek az a hatalom? Mi az ördögnek kellek én önnek? Nézzen meg már egyszer jól: nem vagyok én az önök embere s hagyjanak már nekem békét.

— Fedjka maga keresi fel önt? — kérdezte lihegve Verhovenszkij.

— Igen: az ő dija is másfél ezer . . . De hiszen itt van ő maga, meghallhatja tőle — mutatott az ajtó felé Sztavrogin.

Sztepanovics Péter hirtelen megfordult. A küszöbön feltűnt Fedjka, ködmönben, de hajadonfővel, otthonosan. Megállt és mosolygott, kimutatva ép, fehér fogait. Fekete szemét óvatosan jártatta körül a szobában. Az urakat vizsgálta. Valamit mintha nem értett volna. Ugy látszik: most kerítette őt elő Kirilov s kérdő tekintetével ehez fordult; a küszöbön állt s a szobába bejönni nem akart.

— Ez bizonyára azért van itt készenlétben tartva, hogy hallhassa a mi alkudozásunkat, sőt hogy láthassa a pénzt is a kezünkben, ugy-e bár? — kérdezte Sztavrogin, aztán feleletet sem várva, kiment a házból. Verhovenszkij csaknem örülten futott utána s elérte a kapuban.

— Állj! Egy lépést se! — kiáltott rá, megragadva a karját. Sztavrogin ki akarta rántani a karját, de nem sikerült. Erre dühbe jött: balkezevel megragadta Verhovenszkij a hajánál és teljes erőből földhöz vágta és kiment a kapun. De alig tett harminc lépést, az megint mellette termett.

— Béküljünk ki, béküljünk ki! — suttogott görcsösen.

Vszevolodovics Miklós csak vállat vont és tovább ment.

— Hallgasson rám: ha akarja, én holnap elhozom önnek Nikolajevna Lizavetát; jó lesz, nem? Miért nem felel? Mondja hogy mit akar: én mindent megteszek. Visszaadom önnek Satovot: jó?

— E szerint tehát igaz, hogy ön őt meg akarja ölni? — szólt Vszevolodovics Miklós.

— Hát minek önnek az a Satov? minek? — folytatta lihegő, szapora szóval, a Sztavrogin karját egyre kapkodva s ezt valószínűleg maga sem tudva Verhovenszkij. — Hát jól van: én visszaadom őt önnek, csak béküljön meg. Az ön számlája igen nagy, de . . . béküljünk meg.

Sztavrogin végre rátekintett és nagyon meg volt lepelve. Nem azt a Verhovenszkijt látta, akit az imént a szobában, más volt az arca, szava, nézése: Verhovenszkij kért, könnyögött.

— Mi lelte önt? — kiáltott rá Sztavrogin. Az nem felelt, csak futott mellette és könnyögő, egyuttal azonban kitartó tekintettel nézett rá.

— Béküljünk meg! — sugta még egyszer. — Nekem is kés van a csizmám szárában, mint Fedjkának, de én önnel megbékélek.

— De elvégre is, minek kellek én önnek? — kiáltott föl Sztavrogin haragosan, magából kikelve. — Valami titok van itt, vagy mi? Micsoda talizmánja vagyok én önnek?

— Nézze kérem, mi fölkelést csinálunk — dörmögött Verhovenszkij gyorsan és mint-ha álmában beszélne. — Nem hiszi, hogy föl-

kelést csinálunk? Olyan kavarodás lesz, hogy fenekestől fölfordul minden. Karmazinovnak igaza van, hogy nincs már más mód. Csak-tiz kis szövetség kell az egész országban s akkor én legyőzhetetlen vagyok.

— Mind csupa ilyen bolond emberekből — szólt kelleetlenül Sztavrogin.

— Oh, csak legyen ön is mentől bolondabb, Sztavrogin! Különben ön nem is olyan nagyon okos, hogy ezt külön kívánni kellene; ön fél, ön nem hisz, önt megijeszti az intézkedések. És miért volnának ezek bolondok? Nem olyan bolondok ők. Mai napság senki sem él a maga eszével. A saját, külön eszű ember mai napság nagyon ritka. A legkülönb ember Virginszkij, különb, mint mi akármelyikünk; egyébiránt mit törődjünk vele! Liputin gazember, de annak meg tudom egy bibéjét. Nincs olyan gazember, amelyiknek valami bibéje ne volna. Az egy Lyámsin van minden különös szándék nélkül, de azért azt is a kezemben tartom. Még néhány ilyen szövetség s nekem mindenfelé szóló passzusom és hozzá pénzem, aztán mi kell egyéb? Meg hogy rejtekhelyek legyenek; akkor aztán kereshetnek! Ha egy szövetséget szétrobantanak, ott van még a többi. Kavarodást csinálunk . . . Vagy nem hiszi ön, hogy mi ketten mindezt megcsinálhatjuk?

— Fogja meg magának Sigalyevet, nekem meg hagyjon békét.

— Sigalyev geniális ember! Higyje el, hogy olyan lángész, mint Fourier, de merészebb, erősebb, mint Fourier; én neki sok hasznát akarom venni. Ő találta ki az „egyenlőséget“.

„Ez önkivületben beszél; ezzel valami nagyon különös történhetett“ — gondolta

Sztavrogin, még egyszer reá nézván. Mindketten megállás nélkül tovább mentek.

— Nagyon szép dolgok vannak az ő füzetében — folytatta Verhovenszkij — ő a kémkedési rendszerrel tart. Az ő szövetségében mindegyik tag megfigyeli a másikat és köteles jelentéseket tenni. Minden egyes tag az összes felügyelete alatt áll, és az összes az egyesek felügyelete alatt. Valamennyien rabok, de a rabságban egyenlők. Végső esetekben vád és gyilkosság, de ami fő: az egyenlőség. A legelső dolog, hogy alsóbb szintre helyeztetik a műveltség, tudomány és talentum. A magasabb tudomány szintje csak kiválóbb tehetségek számára tartatik fenn, kiválóbb tehetségek tehát nem szükségesek, mert a kiválóbb tehetségek mindig magukhoz ragadták a hatalmat és zsarnokokká lettek, ilyen minőségükben pedig több kárt tettek, mint hasznot; ezeket vagy elüldözik, vagy kivégzik. A Ciceroknak kivágják a nyelvüket, Kopernikusoknak kivágják a szemüket, a Shakespeareokat megkövezik: ez a sigalyevi tan. A rabok kötelesek mind egyenlők lenni: despotizmus nélkül nem volt még sem szabadság, sem egyenlőség, de a csordában egyenlőségnek kell lenni: ez a sigalyevi tan. Hahaha! Ez önnek furcsa? Én meg a sigalyevi tan hive vagyok.

Sztavrogin meggyorsította a menését, hogy mentől hamarabb hazaérjen. És ez alatt így gondolkozott: „Ha ez az ember részeg, hát ugyan hol itta le magát? tán az a konyak ártott meg neki?”

— Nézze csak, Sztavrogin; a hegyeket le-szintelni — szép gondolat, nem nevetni való. Én Sigalyevvel tartok. Nem kell műveltség! le a tudományokkal! Tudományok nélkül is van elég dolog akár ezer éyre is, csak

engedelmeskedni kell. A világon csak egy hiányzik: az engedelmesség. A tudomány szomjazása már egyuttal az arisztokratizmus szomjazása. Mihelyt van család vagy szerelem, mindjárt megterem a tulajdon kívánsága is. Mi ezt a kívánságot kiirtjuk; megengedjük az iszákosságot, a rágalmakat, a denuncziálást; megengedjük a leghallatlanabb fajtalanságokat; minden lángelmét kioltunk még csecsemő korában. Mindent egy algebrai nevezőre viszünk vissza, hogy teljes egyenlőség legyen. „Mi mesterséget tanultunk és mi becsületes emberek vagyunk, egyéb nekünk nem kell“: ezt mondták csak nem régen az angol munkások. Csak az szükséges, ami szükséges: ez a föld kerekiségének a legujabb jelszava. De kell egy kis változatosság is: erről mink, intézők gondoskodunk. Mert a raboknak intézők is kellenek. Teljes engedelmesség, teljes személytelenség, de úgy harminc évi időközönként Sigalyev egy kis változatosságról is gondoskodik s olyankor elkezdi egyszeribe egymást fölfalni csak azért, hogy meg ne unják az egyformaságot. Az unalom arisztokratikus érzés, de a sigalyevi rendszer mellett nem lesznek vágyak. Vágyakat és szenvedéseket csak mi fogunk érezni, a rabok meg csak a sigalyevi rendet.

— E szerint önmagukat kiveszik? — kérdezte önkéntelenül Sztavrogin.

— Magunkat és önt. Tudja, kérem, én arra gondoltam, hogy a világot átadjuk a pápának. Hadd jelenjék meg ő gyalog és mezitláb a csöcselék előtt, mondván: „Lássátok, mire juttattak!“ és mindenki a pártjára áll, még a katonaság is. Álljon a pápa legfelül, mi körülötte és mi alattunk a Sigalyevség. Csak arra volna szükség, hogy a pápával az Internacionále megegyezzék s az meg is lesz.

Az öregecske persze, hogy rögtön beleegyedik. Egyebet úgy sem tehet, emlékezzék a szavamra, hahaha! Ostobaság? Feleljen: ostobaság vagy sem?

— Elég! — dörmögött Sztavrogin bosszusan.

— Elég?! De hallja kérem, én a pápa tervéről letettem. Vigye az ördög a Sigalyevséget! Vigye az ördög a pápát! Folyó dolgokról kell beszélni, a Sigalyevség pedig ötvösmunka. Az a jövő ideálja. Sigalyev ötvös és ostoba, mint minden filantróp. Közönséges munkára van szükség, Sigalyev meg lenézi a közönséges munkát. A dolog tehát úgy lesz, hogy nyugaton a pápa, nálunk . . . nálunk pedig — ön!

— Hagyjon nekem békét, maga részeg ember! — dörmögött Sztavrogin és meggyorsította a lépését.

— Sztavrogin, ön szép ember! — kiáltott Verhovenszkij csaknem mámorosan — tudja azt, hogy ön szép ember? És az a legtöbbet érő önben, hogy ön soha sem tudta ezt. Oh, én tanulmányoztam önt! Sokszor nézem én önt valamely zugolyból, félszemmel. Önben még jólelkűség és bávaság is van, tudja-e azt? Van még, van. Ön bizonyára sokat szenved és őszintén szenved a jólelkűsége miatt. Én szeretem a szépet. Vagy tán a nihilisták nem szeretik a szépet? Ők csak a bálványokat nem szeretik, csakhogy én a bálványt is szeretem. Ön az én bálványom. Ön senkit sem bánt s önt mégis mindenki gyűlöli; ön mindenkivel úgy bánik, mint magával egyenlővel, mégis mindenki fél öntől; ez nekem tetszik. Önnek senki sem meri a vállát megveregezni. Ön szörnyű arisztokrata. Az arisztokrata, mikor a demokraciához szegődik, elbájoló. Ön előtt semmi jelentőséggel sem bír az, hogy feláldoz-

za magát vagy másokat. Ön épen olyan, amilyennek lenni kell. És nekem . . . nekem épen olyanra van szükségem, mint ön. Ön előljáró ember, ön nap, én meg csak féreg vagyok . . .

És hirtelen megcsókolta a Sztavrogin kezét. Ennek hideg futott végig a hátán és ijedten kapta el a kezét. Megálltak.

— Örült! — suttogott Sztavrogin.

— Meglehet, hogy magamon kívül vagyok, meglehet! — szólt az szaporán, — de az első lépést én gondoltam ki. Sigalyev soha sem képes valamely első lépést kieszelni. Sigalyev igen sok van a világon. De első lépést épen csak egyetlen egy ember talált ki egész Oroszországban és meg is tudja azt tenni. Az az ember én vagyok. Mit néz úgy rám? Nekem önre van szükségem. Ön nélkül én nulla vagyok. Ön nélkül én egy légy vagyok, üveg alá helyezett idea, Kolumbus Amerika nélkül.

Sztavrogin mereven nézett a Verhovenszkij esztelen szemeibe.

— Először is zavargásokat szítunk — sietett Verhovenszkij minden pillanatban kapkodva a Sztavrogin balkeze után. — Mondtam már önnek, hogy a nép kellő közepébe hatolunk be. Tudja-e, hogy mi már most is roppant erősek vagyunk? Nemcsak azokból állanak a mieink, akik gyilkolnak és gyújtogatnak, klasszikus lövéseket tesznek vagy harapdálnak. Az ilyenek csak zavart csinálnak. Diszciplína nélkül én semmit sem tudok csinálni. Hiszen én csaló vagyok, nem szocialista, hahaha! Már én számbavettem őket: a tanító, aki a gyerekekkel kineveti az istent, a mienk. Az ügyvéd, aki a művelt gyilkost azzal védi, hogy az fejlődöttebb, mint az áldozata s ha pénzhez akar jutni, elkerülhetetlenül gyilkolnia kell, már a mienk. A tanuló, akik

megölik a muzsikot csak azért, hogy kipróbálják az érzésöket, hasonlóképen a mieink. Az esküdtek, akik egymás után mentik föl a bűnösöket, egytől-egyig a mieink. Az állami ügyész, aki a tárgyaláson attól remeg, hogy hátha nem látszik elég liberálisnak, a mienk, a mienk! Az adminisztrátorok, a literátorok, oh és még mennyi mások, rémségesen sokan — mind a mieink, anélkül, hogy ők maguk ezt tudnák. Másfelől az iskolások és félbolondok fészkelődése a legfelsőbb fokra hágott; a tanítók epehólyagja elpattant; mindenféle szertelen hiúság, hallatlan állati falánkság... Nem is képzeli ön, hogy mennyit nyerünk mi a mi kész eszmécskéinkkel. Mikor elutaztam, akkor az a Littré-féle tétel dühöngött, hogy a bűn — téboly; visszajövök, hát a bűn már nem is téboly, hanem józanság, csaknem kötelesség, vagy legalább is nemes indulatu tiltakozás. „Hogy ne öljön a fejlett gyilkos, mikor pénzre van szüksége!“ Ezek azonban csak apró részletek. Az oroszok istene már meghátrált a bundapálinka előtt. A nép részeges, az anyák részegesek, a gyerekek részegesek, a templomok üresek, a bíróságokon pedig az a jelszó, hogy „kétszáz vesszőt neki“. Oh, csak nőjjön fel a legujabb nemzedék! Csak az a kár, hogy sokáig kell rá várni. Ah, milyen kár, hogy nálunk nincs proletárság! De lesz, lesz: minden jel arra mutat . . .

— Az is kár, hogy mi el-elostobásodtunk — dörmögött Sztavrogin és tovább haladt.

— Magam láttam, hogy egy hat éves fiucska vezette haza a részeg anyját, aki őt ocsmány szavakkal szidta. Azt hiszi, hogy én ennek örülök? Ha a mi kezünk közé kerül, mi talán ki is gyógyítjuk . . . ha szükség lesz rá, kihajtjuk negyven esztendőre a pusztába . . . De egy vagy két nemzedéknek a megromlása

most föltétlenül -szükséges; arra van szükségünk, hogy az ember átváltozzék hallatlanul hitványnyá, ocsmány, gyáva, kegyetlenkedő, önző állattá. Meg hogy a „friss vérecskét“ megszokja. Mit nevet? Én nem mondok ellent magamnak. Én csak filantróp vagyok s nem magamnak mondok ellent, hanem a Sigalyevségnek. Én csaló vagyok és szocialista, hahaha! Csak az a kár, hogy kevés az időnk. Karmazinovnak azt ígértem, hogy májusban elkezdjük és Mária napjára elvégezzük. Hamar lesz? Hahaha! Tudja, mit mondok én önnek, Sztavrogin: az orosz népben idáig még nem volt cinizmus, ha ocsmány szavakkal káromkodott is. Tudja-e, hogy ez a jobbágy rab nagyobbak nézte magát, mint nézi magát Karmazinov? Nyuzták, de megmaradt a maga isteneinél, Karmazinov ellenben elhagyta az isteneit.

— No, Verhovenszkij, én először hallom önt és meg vagyok lepelve — szól Vszevolodovics Miklós — én azt hiszem, hogy ön nem szocialista, hanem valami politikai . . . kalandor?

— Csaló, csaló! Ön szeretné tudni, hogy ki s mi vagyok? Mindjárt megmondom; épen most akarok rájönni. Hiszen ném hiában csókoltam én önnek kezét. Arra semmi szükség, hogy a nép is tudja, hogy mit akarunk mi. Eh, ha volna elég időnk! Az a baj, hogy nincs. Mi a rombolást hirdetjük . . . mert ez az eszmecske oly csábító. Ki kell egy kicsit a tagjainkat nyujtztatni . . . Gyujtogatni fogunk. Legendákat költünk . . . Erre minden kis csoport alkalmas. Ezekben a kis szövetségekben, csoportokban olyan vállalkozókat kapunk, akik nekimennek a puskatüznek is, sőt még virtust csinálnak belőle. No és megkezdődnek a zavargások. Olyan kavardás lesz, amelyet

még a világ nem látott. Ködbe borul egész Oroszország, sirva keresi a föld a régi isteneiket . . . S ekkor előveszszük . . . ugyan kit?

— Kit?

— Iván cárevicset.

— Ki-i-it?

— Iván cárevicset; önt, önt!

Sztavrogin egy percre elgondolkozott.

— Trónkövetelőül? — kérdezte aztán roppant meglepetéssel nézve a magából kikelt Verhovenszkijra. — Eh, hát ilyen terveik vannak önöknek!

— Azt fogjuk mondani, hogy ő bujdosik — folytatta Verhovenszkij valami csöndes, szerelmes hangon, mintha csakugyan részeg lett volna. — Tudja-e ön, hogy mit jelent ez a szó: „ő bujdosik?“ De ő meg fog jelenni, meg! Olyan legendát keltünk róla! Ő létezik, de még senki sem látta őt! Oh, milyen legendát lehet elterjeszteni! És ami fő: új erő jön vele! Pedig ez kell, ez után sirnak. Mi az a szocializmus? a régi erők szétrombolása anélkül, hogy újak jönnének helyükbe. Itt pedig erő van, még pedig milyen hallatlan nagy erő! Hiszen csak egy lökést kell adnunk, hogy meglódit-suk a földet. Mindenki a talpára áll!

— Ön tehát komolyan én rám számított? — nevetett Sztavrogin boszusan.

— Miért nevet ön? s még hozzá oly boszusan? Ne hordjon le engem! Én most olyan vagyok, mint a gyerek: holtra lehet ijeszteni ilyen nevetéssel. Én önt senkinek sem fogom elárulni, senkinek. Ő létezik, de senki nem látta, mert ő bujdosik. Sőt meg is lehetne mutatni, például százezer közül egynek. És rög-tön hire fut az egész országban: „látták, látták“. Hiszen Filippovics Ivánt*), a zebaót-

*) Egy vallási szekta alapítója.

istent, is látták, mikor az egy szekéren föl- szállt az égbe, „saját szemeikkel“ látták. Ön pedig nem Filippovics Iván; ön szép ember, büszke, mint egy isten, nem akar magának semmit; önt, a bujdosót, az áldozat dicsfénye veszi körül. Födolog a legenda! Ön győzni fog; megérkezik és győz. Új igazságot hoz magával és „bujdosik“. Mink ketten-hárman aztán salamoni ítélkezéshez látunk. A kis szövetségesek, az ötös csoportcskák — egészen elég. Hírlapok nem is kellene. Ha százezer közül csak egynek szolgáltatunk igazságot, valamenynyien hozzánk tódulnak, hogy tőlünk igazságot nyerjenek. Minden községben minden muzsik tudni fogja, hogy van valahol egy odvas fa, amelynek az odujába az instanciákat be kell dobni. És megremeg a föld a hirtől: „új, igazságos törvény jött“ és miután összeroppan a régi alkotásu rend, hozzáfogunk az új rend fölépítéséhez. Először! Mi fogunk építeni, mi magunk!

— Örültség! — mondá Sztavrogin.

— Miért nem akarja, miért? Fél? Hiszen én épen azért kapaszkodtam önbe, mert ön semmitől sem fél. Vagy nem tartja észszerűnek? Hiszen én még eddig Amerika nélkül való Kolumbus vagyok. Hát képzelhető Kolumbus Amerika nélkül?

Sztavrogin hallgatott. E közben elérték a házhoz és megálltak a kapunál.

— Hallja csak — hajolt egészen a füléhez Verhovenszkij — én megteszem azt önnek pénz nélkül is . . . holnap nap végzek Timo-fejevna Máriával . . . nem kell érte pénz . . . s ugyancsak holnap elhozom önhöz Lizát. Akarja Lizát? mindjárt holnap?

— „Csakugyan megörült ez?“ — mosolyodott el Sztavrogin. A kis kapu kinyílt.

— Sztavrogin, a mi Amerikánk? —

kapta meg még egyszer a kezét Verhovenszkij.

— Minek az? — szólt Vszevolodovics Miklós komoly, szigorú hangon.

— Nincs rá kedve! ezt én mindjárt tudtam! — kiáltott föl Verhovenszkij örületes bosszúsággal. — Nem mond ön igazat, hitvány, tétlenkedő, elkényeztetett urfi! Nem hiszek én önnek: farkas étvágya van erre önnek. Ne feledje, hogy az ön számlája most igen nagy, én pedig önről le nem tehetek. Nincs más a földön, csak ön. Én már a külföldön önre gondoltam, mikor önt nézegettem. Ha nem nézegettem volna fél szemmel a zugolyból, soha semmi sem jutott volna nekem eszembe.

Sztavrogin egy szót sem felelve, fölment a lépcsőn.

— Sztavrogin! — kiáltott utána Verhovenszkij — adok önnek egy napot, egy napot . . . vagy ha kell, kettőt . . . hármát; háromnál többet nem adhatok, akkor várom a feleletét.

IX. FEJEZET.

Trofimovics Istvánt fölirták.

Ezalatt olyan dolog történt nálunk, amely engem bámulatba, Trofimovics Istvánt pedig kétségbe ejtette. Reggel nyolc órakor átfutott hozzám Násztászja azzal a hírrel, hogy az urat „fölrirták“. Eleinte nem értettem, hogy miről van szó, csak annyit birtam megtudni, hogy a fölirást hivatalnokok végezték: odajöttek, összeszedték az irásokat, egy katona csomóba kötötte és egy talicskán elvitte. Vad hír volt ez. Rögtön siettem Trofimovics Istvánhoz.

Csodálatos állapotban találtam őt: levert és nagyon izgatott volt, de egyúttal kétségtelenül diadalmas volt a tekintete. Az asztal közepén szamovár gőzölgött egy csésze ki nem itt, ott felejtett teával. Trofimovics István az asztal körül lödörgött, bejárta a szoba összes szögleteit, anélkül, hogy tudta volna mit csinál. A szokott vörös meleg ingében volt, de engem meglátva, rögtön fölkapta a mellényét és kabátját, amit azelőtt soha sem tett, ha valamely közeli ismerőse a vörös ingében találta őt. Gyorsan és melegen szoritotta meg a kezemet.

— Enfin un ami! (Nagyon mélyet sóhajtott.) Cher, én egyedül csak önhöz küldtem és senki semmit sem tud. Meg kell hagyni Nász-tászájának, hogy csukjon be minden ajtót és senkit be ne bocsásson, kivéve persze azokat . . . Vous comprenez?

Nyugtalanul nézett rám, mintha feleletet várt volna. Én persze rögtön kérdezősködni kezdtem és zavart, sürgős kitérésekkel tarkázott beszédéből megtudtam, hogy reggeli hét órakor „hirtelen“ megjelent nála egy kormányzósági hivatalnok . . .

— Pardon, j'ai oublié son nom. Il n'est pas du pays, de úgy látszik: Lembke hozta magával, quelque chose de bête et d'allemand dans la physionomie. Il s'appelle Rosenthal.

— Talán Blümer?

— Blümer! Csakugyan úgy hívják. Vous le connaissez? Quelque chose d'hébété et de très content dans la figure, pourtant très sévère, roide et sérieux. A mindenben engedelmessé rendőri alakok közül való, je m'y connais. Én még aludtam s képzelje, ő azt kérte, hogy „belepillanthasson“ a könyveimbe és irataimba, oui, je m'en souviens, il a employé ce mot. Engem nem fogott el, csak a könyveimet fog-

lalta le . . . Il se tenait á distance és mikor elkezdte nekem a jövelele okát előadni, hát úgy nézett, mintha én . . . enfin il avait l'air de croire que je tomberai sur lui immédiatement et que je commencerais á le battre comme platre. Tous ces gens du bas étage sont comme ça, mikor uriemberrel van dolguk. Persze én rögtön megértettem mindent. Voilà vingt ans que je me prepare. Fölnyitottam neki minden fiókot és átadtam neki az összes kulcsokat; magam kínáltam neki oda; mindent odaadtam neki. J'étais digne et calme. A könyvek közül elvitte a Gercen külföldi kiadványait, a „Kolokol“ egy bekötött példányát, az én poémám négy példányát et enfin tout ça. Aztán néhány iratot és levelet et quelques unes de mes ébauches historiques, critiques et politiques. Mindezt elvitték. Násztászja azt mondja, hogy talicskán vitte a katona, és ponyvával letakarta.

Olyan volt ez, mint az önkivületi beszéd. Ki tudott volna ebből valamit megérteni? Elárasztottam őt kérdésekkel: magában volt-e Blümer vagy nem? Kinek a nevében? Milyen jogon? Hogy mert az ilyet tenni? Mivel magyarázta meg az eljárását?

— Il était seul, bien seul, egyébiránt még valaki volt az előszobában, oui, je m'en souviens, et puis . . . Egyébiránt úgy hiszem, hogy még más valaki is volt; a folyosón meg ő állt. Kérdezzük meg Násztászját; ő jobban tudja. J'étais surexcité, voyez vous. Il parlait, il parlait . . . un tas de choses; egyébiránt ő nagyon keveset beszélt, hanem én beszéltem egyre . . . Elmondtam egész életemet, persze egy bizonyos nézőpontból . . . J'étais surexcité, mais digne, je vous l'assure. Csak attól félek, hogy tán sirva is fakadtam. A talicskát a szomszéd szatócstól kérték.

— Istenem, hogy eshetett ez meg! De beszélje el már pontosabban, Trofimovics István, hiszen, amit ön elmondott, az olyan, mint az álom.

— Cher, hiszen magam is, mintha álmodnám . . . Savez vous, il a prononcé le nom de Teliatnikoff s én azt hiszem, hogy az rejtőzött el a folyosón. Igen: ajánlotta volt az állami ügyészt és Mitrics Demetert, qui me doit encore quinze roubles de jérálás, soit dit en passant. Enfin je n'ais pas trop compris. De én ravaszabb voltam, mint ők s mi közöm nekem Mitrics Demeterhez? Azt hiszem: nagyon kértem őt, hogy tartsa titokban a dolgot, nagyon kértem, nagyon; sőt attól félek, hogy tán meg is aláztam magamat, comment croyez vous? Enfin, il a consenti . . . Igen, emlékszem, hogy ő ajánlotta a titoktartást, mert ő csak „bepillantani“ jött, et rien de plus . . . s ha semmit sem találnak, akkor semmi sem lesz. Így aztán egész barátságosan váltunk el, je suis tout-à-fait content.

— De kérem, hiszen ő ajánlotta önnek az ilyen esetekben szükséges eljárást s ön azt visszautasította! — kiáltottam én fel barátságos méltatlankodással.

— Jobb az így, eljárás nélkül. Minek a botrány? Egyelőre en amis . . . Ha megtudnák a városban . . . mes ennemis . . . et puis á qui bon ce procureur, ce cochon de notre procureur, qui deux fois m'a manqué de politesse et qu'on a rosé á plaisir l'autre année chez cette charmante et belle Pavlovna Natália, quand il se cacha dans son boudoir. Et puis, mon ami ne akadékoskodjék ön velem: ne ijesztgessen, mert nincs annál elviselhetlenebb, mint mikor az ember szerencsétlen. Üljön le és igyék egy csésze teát; én, megvallom, nagyon fáradt vagyok . . . mit gondol:

nem volna-e jó lefeküdnöm és a fejemre ecetes borogatást raknom?

— De igen — feleltem én — sőt jeget is. Ön nagyon oda van: sápadt és a kezei is reszketnek.

Nem tudta magát elhatározni a lefekvésre, de én nem hagytam neki békét. Násztászja egy csészében ecetet hozott, én abba belemártottam egy törülközőt és a fejére kötöttem. Násztászja felállt egy székre, hogy a szoba szögletében álló szentkép előtt meggyujtsa a lámpát. Ezen én elbámultam: soha sem volt idáig lámpa a szentkép előtt s most hirtelen megjelent.

— Az imént intézkedtem, mihelyt azok elmentek — dűnnyögött Trofimovics István, ravaszul nézve rám — quand on a de ces choses-là dan sa chambre et qu'on vient vous arreter, hát ez hatással van és kötelesek is jelenteni, hogy látták . . .

Elvégezvén a lámpagyújtást, Násztászja megállt az ajtóban, jobb tenyerét az arcához támasztotta és siralmas arccal nézegette Trofimovics Istvánt.

— Eloignez-la valami ürügy alatt — szólt Trofimovics István Násztászja felé intve a fejével — ki nem állhatom ezt az orosz sajnálkozást, et puis ca m'embête.

De az magától is elment. Észrevettem, hogy Trofimovics István egyre az ajtót vigyázta és a folyosóra hallgatódzott.

— Il faut être prêt, voyez-vous — nézett rám jelentősen — chaque moment . . . bejöhethetnek, elfognak és pihh! el van fujva az ember.

— De ki jöhet be? ki fogja el?

— Én egyenesen megkérdeztem tőle, mikor elment, hogy mit csinálnak most már velem?

— Már azt is megkérdezhetette volna, hogy hová küldik számkivetésbe — kiáltottam én rá bosszusan.

— Hiszen azt értettem a kérdésemmel, de az szó nélkül távozott. Ha megengedik, hogy fehéreneműt, felsőruhát, különösen pedig meleg kabátot vihessek magammal, hát az még jó, de hátha csak egy katonaköpenyeget akasztanak rám! Minden eshetőségre eldugtam a mellényzsebembe harmincöt rubelt, ide ni: tapogassa meg — szólt hirtelen meghalkítva a szavát és az ajtó felé lesve. — Azt hiszem, hogy a mellényemet le nem veszik rólam; a látogatás kedvéért pedig a tárcámban hagytam hét rubelt, hogy — mondok — „ez az egész vagyonom“. Van itt az asztalon aprópénz is, tehát nem gondolhatnak arra, hogy eldugtam valamit, hanem azt hiszik, hogy mindenem itt van. Hiszen az isten tudja: hol fogok én ma hálni.

És e képtelenség elgondolásánál lehorasztottam a fejemet. Világos volt, hogy sem elfogni, sem házkutatást nem lehet úgy tartani, mint ahogy ő előadta és bizonyos, hogy ő csak rémeket látott. Igaz, hogy mindez még akkor történt, a jelenlegi törvények behozatala előtt. Az is igaz, hogy az ő előadása szerint rendesebb eljárást javasoltak neki, de ő ravaszkodott és azt el nem fogadta . . . Persze régebben, vagyis nem is olyan régen, a kormányzó sürgős esetekben megtehetette, hogy . . . De hát hol van itt a sürgős eset? Ez vetett ki engem a sodromból.

— Bizonyosan Pétervárról jött telegramm — szólalt meg Trofimovics István.

— Telegramm? önre vonatkozólag? A Gercen munkái s az ön poémája miatt? Megörült ön? hát el lehet ilyenért valakit fogni?

Égészen méregbe jöttem. Ő grimásztvágott és még volt sértődve, nem a fölkiáltá-

somért. hanem azért a föltevésért, hogy itt az elfogatásra semmi ok sincs.

— Ki tudhatja azt a mostani időben, hogy miért fogják el az embert? — dörmögött talányosan. Erre igen képtelen gondolatom támadt:

— Trofimovics István, mondja meg ön nekem, mint igazi barátjának — én önt el nem árulom — tagja ön valami titkos társaságnak vagy nem?

Hát a legnagyobb meglepetésemre ő ebben sem volt egészen bizonyos.

— Ahogy veszszük, voyez vous . . .

— Mit ahogy veszszük?

— Ha az ember teljes szívével a haladás mellett van . . . és ki tudja . . . azt hiszi az ember, hogy nem tartozik semmilyen társasághoz, aztán kisül, hogy valahová mégis csak tartozik.

— Hogy lehet az? itt a felelet csak igen vagy nem lehet.

— Cela date de Petersbourg, mikor mi Petrovna Borbálával folyóirat alapítása végett utaztunk oda. Ott van a gyökere mindennek. Akkor kisiklottunk a kezeik közül és elfelejtettek, de most eszökbe jutottunk. Cher, cher, hát nem ismer ön engem! — kiáltott föl fájdalmasan — elfognak bennünket, beültetnek egy kibitkába és mars egész életünkre Szibériába, vagy ott felejtenek bennünket valami kaszamatában . . .

És keserves sirásra fakadt. Csak úgy omlott a könye. Eltakarta a szemét egy vörös zsebkendővel és görcsösen zokogott, zokogott vagy öt percig. Én egészen kikeltem magamból. Ez az ember, aki husz esztendeig volt a mi vezérünk, prófétánk, tanítónk, pátriárchánk, aki oly magasan és méltóságosan állt mindannyiunk felett, aki előtt mi oly lelkesen

hajlottunk meg — most egyszerre sirva fakad, rí, mint egy elkényeztetett gyerek, aki a megvesszőztetését várja a tanítójától. Roppantul megsajnáltam őt. A „kibitkában“ szemmel láthatólag oly bizonyosan hitt, mint abban, hogy én mellette ültem és várta azt épen azon a reggelen, rögtön, ebben a pillanatban s mindezt csak a Gercen műveiért és az ő poémájáért. A mindennapi körülményeknek ilyen teljes nem ismerése megható is volt, de másfelől boszantó is.

Végre megszüntette a sirását, fölkel a divánról s megint járkálni kezdett a szobában, tovább beszélgetett velem, de minden pillanatban kinézett az ablakon és kifigyelt a folyosóra. Beszélgetésünk összefüggéstelen volt. Minden arra való kísérletem, hogy őt észretéritsem, megnyugtassam, sikertelen volt. Nem igen hallgatott a beszédemre, de azért nagy szükségét érezte annak, hogy én őt megnyugtassam s szünetlenül csak ilyen értelemben beszéltem. Láttam, hogy ő most nélkülem el nem lehet és hogy most semmi szín alatt sem bocsátana el magától. Ott maradtam tehát, több mint két óra hosszat beszélgettünk. Beszéd közben fölemlítette, hogy Blümer elvitt tőle két ott talált proklamációt is.

— Micsoda proklamációkat? — riadtam én fel — hát ön talán . . .

— Ej, hát beloptak hozzám tiz darabot — felelt boszusan (velem ő hol boszusan, hol fensőbbsséggel, hol roppant panaszosan, hol pedig nagyon megalázkodva beszélt), de nyolcat már rendeltetése helyére juttattam s Blümer csak kettőt lelt nálam.

És elvörösödött a méltatlanságtól.

— Vous me mettez avec ces gens-là! Hát fölteszi ön, hogy én egy kalap alá kerülhetek azokkal a gazemberekkel, bujtogatókkal,

az én drága fiammal, Sztepanovics Péterrel, avec ces esprits-forts de la lacheté! Oh, istenem!

— Jól van, de nem keverték-e be önt valahogy . . . Egyébiránt bolondság! Nem lehet az!

— Savez vous — bökte ki váratlanul — vannak pillanatok, mikor azt gondolom, que je ferai là-bas quelque esclandre. Oh, ne menjen el, ne hagyjon egyedül. Ma carrière est finie aujourd'hui, je le sens. Tudja, kérem, megeshetik velem, hogy ott rávetem valakire magamat és megharapom, mint az a hadnagy . . .

Különös tekintettel nézett rám: e tekintet mintha ijedt lett volna, de mintha egyidejűleg engemet is meg akart volna ijeszteni. Egyre ingerültebb lett, nem tudni, hogy miért, nem tudni, hogy kire, de abban az arányban, amint az idő mult és a „kibitka“ még sem jött; már szinte mérgeződött. Végre Násztászja kijövén a konyhából a folyosóra, beleakadt ott az álló ruhafogasba és feldöntötte azt. Trofimovics István összerázkódott és megmeredt a helyén, de amint a zaj oka kiderült, csaknem rásivalkodott Násztászjára, topogott a lábával és visszakergette Násztászját a konyhába. Vagy egy percnyi szünet után kétségbeesetten nézett rám és így szólt:

— Elvesztem! Aztán leült mellém és nagyon meghatottan nézett a szemembe: cher, nem Szibériától félek én, esküszöm önnek, o, je vous jure; egészen mástól félek én . . .

Már a nézéséből észrevettem, hogy valami rendkívüli dolgot készül elmondani, aminek az elmondását eddig magába fojtotta.

— A meggyalázástól félek — suttogta titokzatosan.

— Micsoda meggyalázástól? Ellenkező-

leg! Legyen nyugodt, Trofimovics István, hogy minden kiderül még ma és az egész az ön javára fog eldőlni.

— Olyan biztos ön abban, hogy nekem megbocsátanak?

— Ugyan, mit bocsátának meg? Micsoda szavak! Mit követett el ön? Biztosítom önt, hogy ön semmit sem csinált.

— Qu'en savez vous; az én egész életem . . . cher . . . ők mindenre visszaemlékeznek . . . s ha semmit nem találnak is, hát annál rosszabb — tette hozzá váratlanul.

— Rosszabb?

— Rosszabb.

— Nem értem.

— Kedves barátom, nem félek Szibériától, Arkhangelszktől, jogaim elvesztésétől — ha el kell vesznem, hát veszszek el! De . . . én mástól félek — tette hozzá megint suttogva, ijedt és titokzatos nézéssel.

— Ugyan mitől?

— Attól, hogy megbotoztatnak — mondta rémülten nézve rám.

— Ki botoztatja meg önt, hol, miért? — kiáltottam én fel rémülten, attól riadozva, hogy tán megőrült.

— Hol? hát ott, ahol az ilyet végezni szokás.

— Hát hol szokás ilyet végezni?

— Eh, barátom — suttogta csaknem a fülemben — az ember alatt hirtelen megnyílik a padló, azon a nyíláson az ember lesüllyed félig . . . hiszen ezt mindenki tudja.

— Mese! — kiáltottam én, megértve, hogy mire céloz — régi mesék; hát ön hitt ezekben idáig? És fölkacagtam.

— Mesék! De valahonnan csak vették magukat ezek a mesék, ha a megbotozottak

el nem beszélnek is. Én már tizezerszer is elképzeltem azt magamnak.

— De hát miért bántanák önt? hiszen ön semmit sem csinált.

— Annál rosszabb; látják, hogy semmit sem csináltam, hát megbotoztatnak.

— S ön azt hiszi, hogy azután majd Pétervárra hurcolják?

— Kedves barátom, mondtam már, hogy én semmit sem sajnálok, ma carriére est finie. Attól kezdve, hogy ő Szkvoresnyikiben elbucszott tőlem, már én az életemet sem bánom . . . de a gyalázat! a gyalázat! Mit mond ő, ha megtudja?

Kétségbeesetten nézett rám és egészen elvörösödött. Én is lesütöttem a szememet.

— Nem tud meg semmit, mert nem történik önnel semmi. Nekem úgy rémlik, Trofimovics István, mintha életemben először beszélnék önnel, annyira bámolatba ejt engem.

— De kedves barátom, hiszen ez nem rettegés. De ha megbocsátanak is nekem, ha visszahoznak is ide és semmit sem csinálnak velem, hát akkor itt ér engem a végveszedelem. Elle me soupçonnera toute sa vie . . . engem, engem, a poétát, a gondolkozót, az embert, akit ő huszonkét évig tisztelt!

— Eszébe sem jut.

— De eszébe jut — suttogta mély meggyőződéssel. — Beszéltünk már erről Pétervárott is, a nagy bójtben, az elutazásunk előtt, mikor mind a ketten féltünk . . . Elle me soupçonnera toute sa vie . . . de hogy is verjük ki a fejből? Valószínűtlen volna az. De ki is hinne nekem ebben a kis fészekben? c'est invraisemblable . . . Et puis les femmes . . . Még örülni fog. Nagyon el lesz keseredve, nagyon őszintén, mint igazi barát, de titokban örülni fog. Egész életemre fegyvert

adok neki a kezébe magam ellen. Oh, az én életemnek vége! Husz évig oly teljes boldogság ö vele s most!

Eltakarta kezével az arcát.

— Trofimovics István, nem kellene most mindjárt tudatni a történeteket Petrovna Borbálával?

— Isten őrizzen! — kiáltott megrezzenve és a helyéről felugorva. — Semmi szín alatt, soha! azok után, amiket egymásnak Szkvoresnyikiben, a bucsuzásnál mondtunk. Soha-a!

Szemei szikrát vetettek.

Még vagy egy fél óráig, vagy tán tovább is ültünk együtt, egyre várva valakit, mert ez a gondolat már én rám is elragadt. Ő megint lefeküdt, még a szemét is behunyta és vagy husz percig egy szót sem szólt; én már azt hittem, hogy tán elaludt, vagy meglefedkezett mindenről. Egyszerre hirtelen fölugrott, letépte a fejéről a törülközőt, a tükörhöz szaladt, remegő kezével megkötötte a nyakkendőjét és dörgő hangon behívta Násztászját, hogy adja be neki a felöltőjét, uj kalapját és pálcáját.

— Ezt már nem birom ki tovább — szólt szakadozott hangon — nem birom, nem! Megyek magam.

— Hova? — ugrottam fel én is.

— Lembkéhez. Barátom, ezt meg kell tennem. Ez kötelességem. Én polgár vagyok és ember, nem pedig valami rongy, nekem jogaim vannak, én követelem a jogaimat . . . Husz évig nem követeltem a jogaimat. Ő köteles nekem mindent megmondani, mindent. Ő telegrammot kapott. Nem engedem, hogy engemet gyötörjön, hanem, ha akarja, hát fogasson el, fogasson el, fogasson el.

Ezt valami rikácsoló hangon kiabálta és topogott a lábaival.

— Ezt helyesen teszi — mondtam én lehetőleg nyugodt hangon, bár nagyon féltettem őt — mindenesetre jobb, mint itt ilyen kétségek közt ülni; csak az ön hangulatát nem helyeslem; nézze meg csak magát: hiszen nem ismer magára s így akar ön odamenni! Il faut etre digne et calme avec Lembke. Ilyen hangulatában ön csakugyan rávetheti magát valakire és megharaphatja.

— Én átadom magam magamat. Nekimegyek egyenesen az oroszlán torkának . . .

— Én is önnel megyek.

— Ezt vártam is tőltől s elfogadom ez áldozatot, az igazi barát áldozatát — de csak a házig, csak odáig: önnek nem lehet, nem szabad magát az én társaságommal kompromittálni. O, croyez moi, je serai calme! Én e pillanatban fent érzem magam, á la hauteur de tout ce qu'il y a de plus sacré . . .

— Meglehet, — szoltam én — hogy én a házba is bemegyek önnel. Tegnap arról értesítettek Viszockij által az ő ostoba bizottságukból, hogy számítanak rám és meghívtak a holnapi ünnepségre, mint rendezőt . . . mint azon hat fiatal ember egyikét, akiknek feladata lesz a tálcákra felügyelni, a dámáknak udvarolni, a vendégeknek helyet csinálni és a balvállukon fehér-piros szalagot viselni. Én erről le akartam mondani, de most miért ne mennék be a házba azon ürügy alatt, hogy Mihajlovna Juliával értekezsem . . . Így hát együtt mehetünk be . . .

Szavaimat bölintgatva hallgatta, de úgy látszott, hogy semmit sem értett. Ez alatt a küszöbön álltunk.

— Kedves barátom — mutatott a szögleti szentképre az égő lámpával — én ebben

soha sem hittem, de hát legyen . . . legyen. S keresztet vetve magára, hozzátette: Allons!

— Jobb is így — gondoltam én, kimenve véle a tornácra, útközben majd segít a friss levegő, lecsillapodunk, aztán hazajövünk és lefekszünk egy jót aludni . . .

De gazda nélkül csináltam a számadást. Utközben olyan történt, ami még jobban megrázta és végképen leverte Trofimovics Istvánt, annyira, hogy én nem is vártam volna a mi barátunktól olyan gyors sietést, aminőt akkor elkövetett. Szegény jó barátom!

Vége a harmadik kötetnek.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

